

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIEADRES: ALBERTSTRAAT 25, 2018 ANTWERPEN

KRONIEK VAN HET VERBINTENISSENRECHT (1981-1984) (slot)

XIII. De vreemde oorzaak

A. Algemeen

56. De schuldenaar is niet aansprakelijk voor de niet-nakoming of de slechte uitvoering van zijn verbintenis, indien hij kan aantonen dat de wanprestatie te wijten is aan een vreemde oorzaak die hem niet kan worden verweten (zie de artt. 1147-1148 B.W.). De door de heersende rechtspraak en rechtsleer verdedigde overmachtsleer kan worden omschreven als de theorie van de *ontoerekenbare onmogelijkheid*. Volgens deze opvatting is er slechts sprake van overmacht, wanneer de omstandigheid die als vreemde oorzaak ter bevrijding van de schuldenaar wordt ingeroepen, de nakoming van diens verbintenis volstrekt onmogelijk maakt en de schuldenaar ter zake geen enkele fout treft (zie daarover, evenals over de andere theorieën die in dat verband worden verdedigd: Kruithof, R., «Schuld, risico, imprevisie en overmacht bij de niet-nakoming van contractuele verbintenissen. Een rechtsvergelijkende benadering», in *Hulde aan René Dekkers*, Brussel, Bruylant, 1982, 281-310). In de traditionele omschrijving van het Hof van Cassatie onderstelt overmacht inderdaad een gebeurtenis die een onoverkomelijk beletsel uitmaakt voor de nakoming van de verbintenis en die, wat haar totstandkoming betreft, aan geen fout van de schuldenaar te wijten is (zie Cass., 23 februari 1967, *Arr. Cass.*, 1967, 797, *Pas.*, 1967, I, 782; Cass., 9 december 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 404, *Pas.*, 1977, I, 408, *R.W.*, 1977-78, 695).

57. Opdat de vreemde oorzaak voor de schuldenaar bevrijdend werkt, is in de eerste plaats vereist dat de omstandigheid die als vreemde oorzaak wordt ingeroepen, de *uitvoering van de verbintenis onmogelijk* maakt. Volgens de klassieke overmachtsleer dient het hier om een absolute of volstrekte onmogelijkheid te gaan, maar in de recente rechtsleer en rechtspraak wordt meer en meer het criterium van de *normale, menselijke of praktische onmogelijkheid* gebruikt (zie vooral De Page, H., *Traité*, II, 601, nr. 602; Dekkers, R., *Handboek*, II, 70, nr. 121; Van Ommeslaghe, P., o.c., *R.C.J.B.*, 1975, 521, nr. 55; Vandeputte, R., *De overeenkomst*, 183-184; Kruithof, R., o.c., *Hulde aan René Dekkers*, 293, nr. 9, en de bij die auteurs geciteerde

rechtspraak). Ook tijdens de onderzochte periode heeft deze trend zich duidelijk voortgezet.

Zo werd o.m. beslist dat men van de schuldenaar niet mag verlangen dat hij zich ruïneert om zijn verbintenis na te komen en om aan de schuldeiser het voordeel te verschaffen dat hij, volgens de regel, van de overeenkomst mocht verwachten. De onmogelijkheid de verbintenis uit te voeren dient met menselijkheid te worden beoordeeld en met inachtneming van alle omstandigheden (Kh. Brussel, 9 maart 1981, *B.R.H.*, 1982, I, 164). Wanneer een werkgever ten gevolge van een staking zijn verplichting om de werknemer arbeid te laten verrichten «op de wijze, tijd en plaats zoals is overeengekomen» (art. 20, 1°, Arbeids-overeenkomstenwet), niet kan nakomen, dient deze onmogelijkheid redelijkerwijze en met menselijkheid te worden beoordeeld. Gelet op de delicate sociaal-politieke context van dat ogenblik en op de omvang van de staking, kon *in casu* van de werkgever niet gevraagd worden dat hij een beroep zou doen op de tussenkomst van de openbare macht om de toegang tot zijn bedrijf vrij te maken (Arbrb. Charleroi, 20 oktober 1980, *Rev. Rég. Dr.*, 1981, 85; Arbrb. Namen, 19 december 1983, *Rev. Rég. Dr.*, 1984, 94). Een werkgever is gerechtigd de arbeidsovereenkomst met zijn werknemers wegens overmacht als beëindigd te beschouwen, wanneer het onroerend goed waarin hij zijn activiteiten uitoefent (opvoedingsinstelling voor sociaal gehandicapte kinderen) door een bij toeval ontstane brand volledig werd vernield, en de beslissing om het goed niet weder op te bouwen en de instelling ook niet naar een ander gebouw over te brengen, ingegeven werd door de overweging dat er voor de periode nadien geen subsidies meer te verwachten waren (Arbrb. Luik, 24 maart 1983, *Jur. Liège*, 1984, 261; zie ook Cass., 10 november 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 288, *Pas.*, 1977, I, 285, *R.W.*, 1977-78, 197). Toch zijn er nog enkele beslissingen waarin wordt uitgegaan van de traditionele visie dat de schuldenaar zich in de volkomen, absolute onmogelijkheid moet hebben bevonden om zijn verbintenis na te komen, opdat hij zich op overmacht kan beroepen (Kh. Charleroi, 25 maart 1981, *De Verz.*, 1982, 129, met noot R.B.; Vred. Marchienne-au-Pont, 23 mei 1980, *R.G.A.R.*, 1981, nr. 10.413, met noot J. Libouton).

58. Opdat de vreemde oorzaak voor de schuldenaar be-

vrijdend werkt, is in de tweede plaats vereist dat de omstandigheid die de nakoming van de verbintenis verhindert, niet te wijten mag zijn *aan een fout van de schuldenaar*, zonder welke de uitvoering van de verbintenis nog wel geheel of gedeeltelijk mogelijk geweest zou zijn. De omstandigheid die door de schuldenaar als vreemde oorzaak wordt ingeroepen, mag dus niet aan zijn eigen nalatigheid of onvoorzichtigheid te wijten zijn. Hierop is eveneens de regel gebaseerd dat de vreemde oorzaak onvoorzienbaar en onvermijdbaar moet geweest zijn (De Page, H., *Traité*, II, 597-598, nr. 599, B; Kruijthof, R., o.c., *T.P.R.*, 1983, 625, nr. 116).

Aan deze vereisten is niet voldaan wanneer een garagehouder onvoldoende voorzorgsmaatregelen neemt om te vermijden dat een voertuig dat hem voor herstelling is toevertrouwd, beschadigd wordt door een verbouwingswerk dat in zijn werkplaats wordt uitgevoerd (Kh. Charleroi, 25 maart 1981, *De Verz.*, 1982, 129, met noot R.B.). Brand vormt niet noodzakelijk een geval van overmacht en met name niet wanneer de brand zijn oorsprong vindt in een nalatigheid of een onvoorzichtigheid (zie, wat het principe betreft, Cass., 18 februari 1892, *Pas.*, 1892, I, 115). Zo kan de brand van een voertuig, te wijten aan een abnormale oververhitting van de motor, om welke reden dit voertuig juist aan de garagehouder was toevertrouwd, niet worden beschouwd als een vreemde oorzaak die de garagehouder van zijn aansprakelijkheid bevrijdt (Luik, 27 januari 1981, *Jur. Liège*, 1981, 235). Daar de dringende reden die het onmiddellijk ontslag van een werknemer rechtvaardigt, een ernstige tekortkoming van zijn kant onderstelt, «die elke professionele samenwerking tussen de werkgever en de werknemer onmiddellijk en definitief onmogelijk maakt» (art. 35, tweede lid, Arbeidsovereenkomstenwet), terwijl overmacht een niet-foutieve gedraging uitmaakt, kan een geval van overmacht in de persoon van de werknemer niet als een dringende reden worden beschouwd (Arbh. Antwerpen, 10 februari 1983, *T.S.R.*, 1983, 265).

Men weet dat het bevel of het verbod van de overheid, waardoor de uitvoering van de verbintenis onmogelijk wordt gemaakt (*«le fait du prince»*), traditioneel als een vreemde oorzaak wordt beschouwd (zie o.m. De Page, H., *Traité*, II, 595, nr. 598; Cass., 12 maart 1959, *Pas.*, 1959, I, 702). Hiervan werd toepassing gemaakt in een geval waarin een Marokkaan in Sint-Gillis-Brussel een appartement had gehuurd, maar aan wie door het gemeentebestuur aldaar zonder wettige reden de inschrijving in het bevolkingsregister werd geweigerd, met het gevolg dat hij zijn verbintenissen voortvloeiend uit het huurcontract niet kon nakomen (Vred. Sint-Gillis-Brussel, 13 september 1983, *J.T.*, 1984; 48; *T.V.R.*, 1984, 43).

B. Onoverkomelijke dwaling bij de uitvoering van de overeenkomst

59. In een arrest van 17 juni 1981 (*Arr. Cass.*, 1980-81, 1201, *Pas.*, 1981, I, 1189, *J.T.T.*, 1982, 30) heeft het Hof van Cassatie zich uitgesproken over de gevolgen van een *onoverkomelijke dwaling* begaan bij de *uitvoering van de overeenkomst*. Het bestreden arrest had beslist dat een bediende zijn arbeidsovereenkomst vóór het verstrijken van de opzeggingstermijn op wettige wijze had beëindigd, op grond van de overweging dat hij wegens dwaling geen reke-

ning had gehouden met de schorsing van de opzeggingstermijn ten gevolge van zijn jaarlijkse vakantie tijdens die opzeggingstermijn. Dit arrest wordt door het Hof van Cassatie vernietigd op grond van de overweging dat een dwaling in de uitvoering van de overeenkomst alleen dan de contractuele fout uitsluit, als zij onoverkomelijk is, terwijl *in casu* door het bestreden arrest niet was vastgesteld dat de dwaling voor die bediende onoverkomelijk was.

Op die wijze wordt het probleem van de dwaling begaan bij de uitvoering van de overeenkomst, in zijn juiste context geplaatst. Terwijl de dwaling bij de totstandkoming van de overeenkomst de geldigheid van de verstrekte toestemming betreft, gesanctioneerd door nietigheid en eventueel de toekenning van schadevergoeding, houdt de dwaling bij de uitvoering van de overeenkomst verband met de problematiek van de *contractuele aansprakelijkheid*. Wie dwaalt bij de uitvoering van zijn contractuele verbintenissen en ten gevolge van die dwaling te kort schiet bij de naleving van die verplichtingen, brengt zijn contractuele aansprakelijkheid in het gedrang, behoudens wanneer die dwaling «onoverkomelijk» is. Een dwaling bij de uitvoering van de overeenkomst bevrijdt m.a.w. alleen dan de schuldenaar van zijn contractuele aansprakelijkheid, indien die dwaling met *overmacht* kan worden gelijkgesteld. In de traditionele omschrijving van het Hof van Cassatie onderstelt overmacht immers een gebeurtenis die een onoverkomelijk beletsel uitmaakt voor de nakoming van de verbintenis en die, wat haar totstandkoming betreft, aan geen fout van de schuldenaar te wijten is (zie *supra*, nr. 56, en de aldaar geciteerde cassatierechtspraak). In het arrest van 17 juni 1981 wordt door het Hof van Cassatie evenwel niet als voorwaarde gesteld dat een dwaling bij de uitvoering van de overeenkomst, om een grond tot uitsluiting van aansprakelijkheid te vormen, in haar oorsprong ook niet aan een fout van de schuldenaar te wijten mag zijn, m.a.w. niet onverschoonbaar mag zijn (zie, inzake buitencontractuele aansprakelijkheid, Cass., 19 december 1980, *Arr. Cass.*, 1980-81, 449, met conclusie van de procureur-generaal F. Dumon, *Pas.*, 1981, I, 453, *R.W.*, 1981-82, 1061, met conclusie en met noot F.D., *R.C.J.B.*, 1984, 5, met noot R.O. Dalcq; Cass., 23 januari 1984, *R.W.*, 1983-84, 2820, met noot), maar dit punt stond blijkbaar niet ter discussie, en uit de context van het arrest (dwaling gemeen aan beide partijen) kan worden afgeleid dat tussen de partijen niet werd betwist dat aan de bediende geen verwijt kon worden gemaakt zich te hebben vergist nopens het feit dat de opzeggingstermijn wordt geschorst tijdens zijn jaarlijkse vakantie.

C. Gevolgen van de vreemde oorzaak — Definitieve arbeidsongeschiktheid van de werknemer

60. In een belangrijk arrest van 5 januari 1981 (*Arr. Cass.*, 1980-81, 480, *R.W.*, 1980-81, 2401, *T.S.R.*, 1981, 273, met noot O. Vanachter, *J.T.T.*, 1981, 184, met conclusie van de advocaat-generaal R. Declercq en met noot T. Claeyns en P. Smedts, *Soc. Kron.*, 1981, 102) heeft het Hof van Cassatie zich uitgesproken over de gevolgen van een definitieve blijvende arbeidsongeschiktheid van de werknemer op het voortbestaan van de arbeidsovereenkomst (zie daarover Vanachter, O., noot onder Cass., 5 januari 1981, *T.S.R.*, 1981, 275-279; Claeyns T., en Smedts P., noot on-

der Cass., 5 januari 1981, *J.T.T.*, 1981, 185-187; Palsterman, P., «Incapacité de travail et force majeure (de l'intérêt de rester en bonne santé jusqu'à l'âge de la retraite)», *Soc. Kron.*, 1981, 112-119; Deprez, U., en Verougstraete, W., «Overmacht en bestendige arbeidsongeschiktheid. Een verkeerde denkgewoonte met onaanvaardbare gevolgen», *Soc. Kron.*, 1981, 217-230; Jourdan, M., «La force majeure et le contrat de travail», in *Permanence du droit civil en droit du travail*, Vogel-Polsky, E. (red.), Brussel, U.L.B., 1983, (19), 33-39; Clesse, J., en Jamoulle, M., «Examen de jurisprudence (1978 à 1981). Contrats de travail», *R.C.J.B.*, 1983, (563), 602-606, nrs. 43-45; Verougstraete, W., «Overmacht als beëindigingsmodaliteit van de arbeidsovereenkomst», in *Actuele problemen van het arbeidsrecht*, Rigaux, M. (ed.), Antwerpen, Kluwer, 1984, (31), 39-53, nrs. 64-106).

Voor een goed begrip van dit arrest zij eraan herinnerd dat krachtens artikel 32, 5°, van de Arbeidsovereenkomstenwet de uit een arbeidsovereenkomst voortvloeiende verbintenissen een einde nemen door overmacht, maar dat luidens artikel 26, eerste lid, van dezelfde wet de door overmacht ontstane gebeurtenissen de beëindiging van de overeenkomst niet tot gevolg hebben wanneer zij slechts tijdelijk de uitvoering van de overeenkomst schorsen. I.v.m. de arbeidsongeschiktheid bepaalt artikel 31, § 1, van de Arbeidsovereenkomstenwet dat de onmogelijkheid voor de werknemer om zijn werk te verrichten ten gevolge van ziekte of ongeval, de uitvoering van de overeenkomst schorst, waaraan echter moet worden toegevoegd dat wanneer de arbeidsongeschiktheid langer dan zes maanden duurt, de werkgever volgens de artikelen 58 (werklieden) en 78 (bedienden) van dezelfde wet het recht heeft de overeenkomst te beëindigen mits hij aan de werknemer een vergoeding betaalt.

In voornoemd arrest heeft het Hof van Cassatie uit deze bepalingen afgeleid «dat de *tijdelijke arbeidsongeschiktheid* van de werknemer ten gevolge van ziekte of ongeval, welke ook haar duur is, *geen overmacht* oplevert die de arbeidsovereenkomst een einde doet nemen», maar dat «de *blijvende arbeidsongeschiktheid*, waardoor het de werknemer definitief onmogelijk is de bedongen arbeid te hervatten, *wel een geval van overmacht* uitmaakt waardoor de arbeidsovereenkomst wordt beëindigd». Tot nog toe was de rechtspraak verdeeld over de gevolgen van een blijvende arbeidsongeschiktheid van de werknemer die de uitvoering van de arbeidsovereenkomst voor hem definitief onmogelijk maakt (wel beëindiging van de arbeidsovereenkomst door overmacht: Arbh. Antwerpen, 9 november 1976, *T.S.R.*, 1980, 284, met noot G.H.; Arbh. Brussel, 23 februari 1981, *J.T.T.*, 1981, 189; Arbh. Bergen, 11 oktober 1982, *T.S.R.*, 1983, 54, met noot J. Mallie; Arbrb. Namen, 16 maart 1981, *J.T.T.*, 1981, 361; Arbrb. Charleroi, 10 januari 1983, *Rev. Rég. Dr.*, 1983, 179; geen beëindiging van de overeenkomst, maar enkel schorsing: Arbh. Antwerpen, 26 maart 1979, *R.W.*, 1979-80, 1391; Arbh. Luik, 15 januari 1981, *Soc. Kron.*, 1981, 103; Arbrb. Verviers, 26 oktober 1977, *J.T.T.*, 1978, 245; Arbrb. Verviers, 9 juli 1979, *T.S.R.*, 1980, 133; Arbrb. Antwerpen, 18 december 1979, *T.S.R.*, 1981, 155; Arbrb. Antwerpen, 13 januari 1981, *J.T.T.*, 1981, 192).

verbintenisrechtelijke regels toe betreffende de gevolgen die verbonden zijn aan het feit dat een bepaalde omstandigheid of gebeurtenis dient te worden beschouwd als een vreemde oorzaak die de schuldenaar bevrijdt van zijn contractuele aansprakelijkheid en van de daaruit voortvloeiende schadevergoedingsverplichting (zie de artt. 1147-1148 B.W.). Indien die gebeurtenis slechts een *tijdelijke hinderpaal* vormt voor de nakoming van de contractuele verbintenis, wordt de uitvoering ervan *geschorst* zolang die hinderpaal blijft bestaan, tenzij het contract door die vertraging niet meer nuttig zou kunnen worden uitgevoerd; indien die gebeurtenis daarentegen een *blijvende hinderpaal* vormt voor de nakoming van de contractuele verbintenis, *gaat die verbintenis teniet* (zie o.m. De Page, H., *Traité*, II, 608, nr. 606).

Wanneer een werknemer wegens een *tijdelijke arbeidsongeschiktheid* zijn arbeidsprestatie niet kan leveren, wordt in het arbeidsovereenkomstenrecht op twee punten afgeweken van de gemeenrechtelijke regels. In de eerste plaats wordt in dat geval de arbeidsovereenkomst steeds geschorst, ook wanneer de ziekte of het ongeval van de werknemer aan zijn eigen fout te wijten zijn; artikel 31, § 1, van de Arbeidsovereenkomstenwet maakt dienaangaande geen onderscheid (Vanachter, O., o.c., *T.S.R.*, 1981, 277; Clesse, J., en Jamoulle, M., o.c., *R.C.J.B.*, 1983, 605, nr. 44; Verougstraete, W., o.c., *I.c.*, 45-46, nrs. 81-84, en de verwijzingen aldaar in voetnoot 29). In de tweede plaats blijkt uit het besproken arrest dat de tijdelijke arbeidsongeschiktheid van de werknemer ten gevolge van ziekte of ongeval, hoe lang die ook moge duren, nooit de beëindiging van de arbeidsovereenkomst door overmacht tot gevolg kan hebben, maar enkel kan leiden tot een schorsing van de uitvoering van de overeenkomst. De werkgever kan zich m.a.w. in dat geval niet beroepen op de gemeenrechtelijke regel dat, wegens de lange duur van de ziekte van de werknemer, de uitvoering van de overeenkomst voor hem geen nut meer heeft, zodat de overeenkomst ontbonden is (zie voordien, in dezelfde zin, Cass., 13 januari 1956, *Arr. Verbr.*, 1956, 367, *Pas.*, 1956, I, 460, *J.T.*, 1956, 213, met noot M. Taquet).

Wanneer het daarentegen gaat om een *blijvende arbeidsongeschiktheid* van de werknemer, die het hem definitief onmogelijk maakt de bedongen arbeid te hervatten, worden door het Hof van Cassatie wel de gemeenrechtelijke overmachtsregels toegepast. De daaraan ten grondslag liggende redenering blijkt te zijn dat de bijzondere, van het gemene recht afwijkende gevolgen die door de Arbeidsovereenkomstenwet (art. 31, § 1) aan de arbeidsongeschiktheid van de werknemer worden verbonden, slechts gelden in geval van tijdelijke arbeidsongeschiktheid, en dat de blijvende arbeidsongeschiktheid die het de werknemer definitief onmogelijk maakt zijn verbintenis uit te voeren, integraal wordt beheerst door de gemeenrechtelijke risicotheorie, d.w.z. dat wanneer in een wederkerig contract de verbintenis van een der partijen, *in casu* de werknemer, door overmacht of toeval tenietgaat, ook de andere partij van haar verplichtingen bevrijd is, zodat het contract verdwijnt. Hieruit volgt dat de werkgever zal moeten aantonen dat de blijvende arbeidsongeschiktheid van de werknemer aan de gemeenrechtelijke vereisten van de vreemde oorzaak beantwoordt en i.h.b. dat, anders dan bij tijdelijke arbeidsongeschiktheid, de ziekte of het ongeval van de werknemer niet aan diens persoonlijke fout te wijten zijn (Clesse, J., en

Jamoulle, M., *o.c.*, *R.C.J.B.*, 1983, 604-605, nr. 44).

In een deel van de arbeidsrechtelijke literatuur werd op het cassatiearrest van 5 januari 1981 scherpe kritiek uitgeoefend en werd o.m. aangevoerd dat artikel 31, § 1, van de Arbeidsovereenkomstenwet geen onderscheid maakt naargelang de onmogelijkheid van de werknemer om wegens ziekte of ongeval zijn arbeidsprestatie te verrichten, tijdelijk of blijvend is, zodat diens arbeidsongeschiktheid steeds de uitvoering van de arbeidsovereenkomst schorst, ook wanneer die het de werknemer definitief onmogelijk maakt de bedongen arbeid te hervatten (zie o.m. Vanachter, O., *o.c.*, *T.S.R.*, 1981, 277-278; Palsterman, P., *o.c.*, *Soc. Kron.*, 1981, 113-119; Jourdan, M., *o.c.*, *I.c.*, 33-39; Verougstraete, W., *o.c.*, *I.c.*, 49-50, nrs. 96-99; zie voordien reeds in die zin Hélin, G., noot onder *Arbh.* Antwerpen, 9 november 1976, *T.S.R.*, 1980, 284-288; zie voorts de auteurs geciteerd in *Arbrb.* Antwerpen, 13 januari 1981, *J.T.T.*, 1981, 192). Op deze arbeidsrechtelijke aspecten van de problematiek kan binnen het bestek van deze kroniek niet nader worden ingegaan.

XIV. Ontbinding wegens wanprestatie

A. Toepassingsgebied: arbeidsovereenkomsten van beschermde werknemers

62. In de vorige kroniek werd aandacht besteed aan de discussie in rechtspraak en rechtsleer over de vraag of een arbeidsovereenkomst op grond van artikel 1184 B.W. door de rechter ook kan worden ontbonden wanneer het gaat om *beschermde werknemers*, d.w.z. leden en kandidaten van de ondernemingsraad en van het comité voor gezondheid, veiligheid en verfraaiing van de werkplaats. Men weet dat aan dit debat een nieuw element werd toegevoegd door het K.B. nr. 4 van 11 oktober 1978 (*B.S.*, 31 oktober 1978), dat grondige wijzigingen heeft aangebracht in de ontslagprocedure die moet worden gevolgd wanneer de dringende reden wordt ingeroepen tegen deze categorie van werknemers. Thans kan een beschermde werknemer slechts wegens een dringende reden worden ontslagen, indien het motief daartoe vooraf door het arbeidsgerecht als dringende reden wordt aangenomen. De controverse in rechtspraak en rechtsleer had voornamelijk betrekking op de weerslag van deze wetswijziging op de mogelijkheid met toepassing van artikel 1184 B.W. de gerechtelijke ontbinding te vorderen van een arbeidsovereenkomst met een beschermde werknemer (zie Dirix, E., en Van Oevelen, A., *o.c.*, *R.W.*, 1980-81, 2472-2474, nrs. 69-71 en de verwijzingen aldaar, *adde.*: Rauws, W., «De kwalificatie en de draagwijdte van het uitdrukkelijk ontbindend beding wegens wanprestatie in een individuele arbeidsverhouding», *R.W.*, 1981-82, (2455), 2468-2469; Landuyt, R., «Noot: Dringende reden — beschermde werknemers — artikel 1184, B.W. ?», *Jura Falconis*, 1981-82, 302-305; Cox, G., Lenaerts, L., Mergits, B., Nietvelt, J., en Rauws, W., «Het ontslag om dringende redenen van werknemers-afgevaardigden in de paritaire bedrijfsorganen: naar een algemene hervorming van het ontslagrecht?», *Tegenspraak*, 1982, nr. 1, (27), 38-42, nr. 3.7; Jacqmain, J., «Licenciement pour motif grave des travailleurs protégés (résolution judiciaire et suspension des obligations)», *Soc. Kron.*, 1982, 1-11; Leclercq, J., «Réflexions sur la notion de licenciement des travailleurs protégés (deuxième partie)», *J.T.T.*, 1982, 281-295 en *T.S.R.*, 1982, 393-446; Vogel, W., «Chronique de jurisprudence: de licenciement pour motif grave des travailleurs protégés», *Jur. Liège*, 1982, 61-77; Clesse, J., en Jamoulle, M., *o.c.*, *R.C.J.B.*, 1983, 661-663, nrs. 100-101; Jadot, F., «Résolution judiciaire et rupture pour motif grave», in *Permanence du droit civil en droit du travail*, Vogel-Polsky, E. (red.), Brussel, U.L.B., 1983, 176-187; Plas, D., «Les protections spéciales contre le licenciement et la résolution judiciaire», in *Permanence du droit civil en droit du travail*, *gecit.*, (243), 265-268).

Ook tijdens de onderzochte periode bleef de rechtspraak van de feitenrechtters daarover verdeeld (*wel* gerechtelijke ontbinding mogelijk: *Arbh.* Gent, 10 maart 1980, *T.S.R.*, 1980, 425; *Arbh.* Brussel, 15 juli 1980, *J.T.T.*, 1981, 84, met noot V.P.; *T.S.R.*, 1980, 411; *geen* ontbinding mogelijk: *Arbh.* Antwerpen, 18 september 1980, *R.W.*, 1980-81, 1725), maar in een belangrijk arrest van 26 oktober 1981 (*Pas.*, 1982, I, 281, *J.T.T.*, 1981, 314, met noot C.W., *T.S.R.*, 1981, 505, met noot A. Trine, *R.W.*, 1982-83, 1599) heeft het Hof van Cassatie de knoop doorgehakt. Het bestreden arrest (*Arbh.* Brussel, 15 juli 1980, *gecit.*) had met toepassing van artikel 1184 B.W. de arbeidsovereenkomst van een beschermde werknemer ontbonden en beslist dat de betrokkene een grove tekortkoming had begaan in de zin van artikel 35 van de Arbeidsovereenkomstenwet. Voorts besliste het bestreden arrest dat de vordering tot ontbinding moet worden onderzocht volgens de bijzondere procedure van artikel 5 van het K.B. nr. 4 van 11 oktober 1978 en dat de arbeidsovereenkomst ontbonden is met ingang van de datum waarop de werkgever het verzoekschrift aan de arbeidsrechtbank had gezonden om de aangevoerde dringende reden te doen aannemen. Het Hof van Cassatie heeft deze werkwijze wettig bevonden, daarbij als uitgangspunt nemende dat, krachtens artikel 32 van de Arbeidsovereenkomstenwet, de algemene wijzen waarop de verbintenissen tenietgaan, van toepassing zijn op de verbintenissen voortvloeiende uit arbeidsovereenkomsten. Hieruit leidt het Hof het principe af dat de door een arbeidsovereenkomst verbonden partijen de ontbinding daarvan kunnen vorderen met toepassing van artikel 1184 B.W. Na een verwijzing naar het K.B. nr. 4 van 11 oktober 1978 voegt het Hof er evenwel aan toe «dat, op straffe van de door de wetgever ingestelde grotere bijzondere bescherming van haar draagwijdte te beroven, de rechter die, met toepassing van artikel 1184 B.W. beslist tot ontbinding van de arbeidsovereenkomst van een beschermde werknemer, moet vaststellen dat er een dringende reden bestaat in de zin van artikel 35 van de wet van 3 juli 1978 en de versnelde procedure van het Koninklijk Besluit nr. 4 van 11 oktober 1978 moet volgen». Deze rechtspraak werd nadien in nagenoeg gelijklopende bewoordingen bevestigd in een cassatiearrest van 23 november 1981 (*Pas.*, 1982, I, 401, *R.W.*, 1981-82, 1405, met noot, *T.S.R.*, 1982, 133).

Uit deze rechtspraak blijkt dat de gerechtelijke ontbinding wegens wanprestatie van een arbeidsovereenkomst van een beschermde werknemer principieel nog wel mogelijk is, maar dan slechts in het kader en binnen de grenzen van het K.B. nr. 4 van 11 oktober 1978, zowel wat de ernst van de wanprestatie (moet gelijk te stellen zijn met een dringende reden) als wat de versnelde procedure aangaat. Voorts houdt de toepasselijkheid van artikel 1184 B.W. in dat op

grond van die bepaling eventueel ook schadevergoeding kan worden gevorderd. Uit de formulering van deze arresten blijkt duidelijk de bedoeling van het Hof van Cassatie om het algemeen principe van de gerechtelijke ontbinding wegens wanprestatie te verzoenen met de bijzondere waarborgen die het K.B. nr. 4 van 11 oktober 1978 heeft ingesteld (Cox, G., e.a., o.c., *Tegenspraak*, 1982, nr. 1, 41; Plas, D., o.c., l.c., 267). Juist om die reden, die eigenlijk neerkomt op het vermijden van wetsontduiking, kan uit deze rechtspraak niet worden afgeleid dat, wat de ernst van de wanprestatie aangaat, de gerechtelijke ontbinding van de arbeidsovereenkomst van niet-beschermde werknemers aan dezelfde voorwaarde onderworpen zou zijn. In dit laatste geval is zo'n gevaar voor wetsontduiking immers minder groot en het lijkt dan ook weinig waarschijnlijk dat het Hof van Cassatie hier eveneens de eis zal stellen dat de fout die de gerechtelijke ontbinding rechtvaardigt, een tekortkoming van die aard moet zijn dat zij een grond vormt tot ontslag wegens dringende reden (Clesse, J., en Jamoulle, M., o.c., *R.C.J.B.*, 1983, 662-663, nr. 101).

B. Keuzerecht van de partij jegens wie de verbintenis niet is nagekomen

63. Alleen de partij ten aanzien van wie de contractuele verbintenis foutief niet is uitgevoerd, heeft de keuze ofwel de wederpartij tot uitvoering te dwingen, hetzij *in natura*, hetzij in de vorm van schadevergoeding, ofwel de ontbinding van de overeenkomst, eventueel met schadevergoeding, te vorderen (zie art. 1184, tweede lid, B.W.; De Page, H., *Traité*, II, 842-843, nrs. 884-885). De rechtspraak heeft in het verleden reeds meermaals beklemtoond dat de contractant die het slachtoffer is van de contractuele wanprestatie, in deze keuze volledig vrij is en dat niemand, zelfs niet de rechter, hem kan dwingen eerder de ontbinding dan wel de gedwongen uitvoering te vorderen (zie o.m. Kh. Luik, 2 januari 1967, *J.T.*, 1968, 241; Kh. Brussel, 13 oktober 1971, *B.R.H.*, 1972, I, 166). Thans heeft ook het Hof van Cassatie dit principe duidelijk in het licht gesteld door wegens schending van artikel 1184, tweede lid, B.W. een vonnis te vernietigen «dat de keus weigert in acht te nemen die de wet voorbehoudt aan de partij jegens wie de verbintenis van de andere partij foutief niet is uitgevoerd» (Cass., 5 september 1980, *Arr. Cass.*, 1980-81, 12, *Pas.*, 1981, I, 17, *R.G.E.N.*, 1983, 118, nr. 22864).

C. Gevolgen van de ontbinding

64. Ofschoon de ontbinding in rechte van een wederkerige overeenkomst, in toepassing van artikel 1184 B.W., in beginsel *ex tunc* werkt, zal de gerechtelijke ontbinding van een *wederkerig contract* dat, zoals een huurcontract, *opeenvolgende uitvoeringsdaden* meebrengt, slechts voor de toekomst (*ex nunc*) gelden, wanneer de ter uitvoering van de overeenkomst volbrachte prestaties niet meer kunnen worden teruggegeven (Cass., 24 januari 1980, *Arr. Cass.*, 1979-80, 592, *Pas.*, 1980, I, 581, *R.W.*, 1980-81, 1196). Het Hof bevestigt hiermee zijn vroegere rechtspraak (Cass., 16 juni 1955, *Pas.*, 1955, I, 1129; zie ook De Page, *Traité*, I, 250-251, 167, 4°, en II, 795, nr. 826; Kruihof, R., o.c., *T.P.R.*, 1983, 641, nr. 135). Tijdens de beschouwde periode werd in dezelfde zin geoordeeld door Rb. Kort-

rijk, 18 januari 1983, *T. Vred.*, 1983, 294).

De ontbinding in rechte van een wederkerige overeenkomst met doorlopende prestaties, zoals een huurcontract, reikt naar de gevolgen ervan terug tot de datum van de voor het gerecht ingestelde rechtsvordering. Niet wettelijk verantwoord is bijgevolg het vonnis dat, om de tussen partijen bestaande huurovereenkomst ten laste van de huurders ontbonden te verklaren vanaf 30 juni 1977, hiervoor uitsluitend steunt op de overweging dat de tekortkomingen van de huurders die het goed op voormelde datum hadden verlaten, de ontbinding van de huurovereenkomst rechtvaardigen vanaf de datum waarop zij zich daaraan schuldig hebben gemaakt (Cass., 29 mei 1980, *Arr. Cass.*, 1979-80, 1211, *Pas.*, 1980, I, 1199, met andersluidende conclusie van de advocaat-generaal R. Declercq, *R.W.*, 1980-81, 2627, *T. Not.*, 1981, 242). Ook op dit punt bevestigt het Hof zijn vroegere rechtspraak (zie Cass., 28 mei 1965, *Pas.*, 1965, I, 1051; zie in dezelfde zin tijdens de onderzochte periode: Rb. Kortrijk, 18 januari 1983, *T. Vred.*, 1983, 294), ofschoon in de overwegingen van het arrest van 29 mei 1980 niet uitdrukkelijk wordt gezegd dat de daarin vermelde regel slechts geldt wanneer het gaat om een overeenkomst bestaande uit opeenvolgende prestaties, maar uit de hele context van het arrest, en met name uit de libellering van het middel, blijkt voldoende dat dit inderdaad het geval is.

X. Algemene rechtverkrijgenden (art. 1122 B.W.)

65. Rechtverkrijgenden onder algemene titel treden in beginsel van rechtswege in alle rechten en verplichtingen van hun rechtsvoorganger (art. 1122 B.W.). Krachtens dit beginsel kunnen deze rechtverkrijgenden de rechten van hun rechtsvoorganger uitoefenen, zoals zij ook tot nakoming van diens verbintenissen zijn gehouden. Dit impliceert ook dat de eigen rechten die hiermee in strijd zouden komen, worden geneutraliseerd. Aldus zullen bijvoorbeeld de erfgenamen van de verkoper, als schuldenaren van de vrijwaringsplicht, geen eigen rechten meer kunnen doen gelden tegen de koper wanneer die hierdoor in zijn bezit zou worden gestoord. Het Hof van Cassatie brengt in herinnering dat deze regel uitzondering lijdt indien de rechtverkrijgenden op een eigen recht kunnen bogen dat door hun rechtsvoorganger was geschonden (Cass., 18 juni 1981, *Arr. Cass.*, 1980-81, 1218, *Pas.*, 1981, I, 1205, *J.T.*, 1981, 684, *R.W.*, 1982-83, 357, *T. Not.*, 1983, 160; zie ook Cass., 29 maart 1982, *Pas.*, 1982, I, 892, *R.W.*, 1982-83, 2832). Een algemene rechtverkrijgende is dan ook niet gehouden de koper te vrijwaren voor uitwinning die voortvloeit uit een overeenkomst die met bedrieglijke miskenning van zijn rechten is gesloten, i.c. zijn recht van voorkoop als pachter van de verkochte landeigendom (art. 47 Pachtwet) (Cass., 18 juni 1981, *gecit.*; zie ook Cass., 30 januari 1965, *R.W.*, 1964-65, 1554, *Pas.*, 1965, I, 538, *R.C.J.B.*, 1966, 77, met noot J. Dabin).

66. Algemeen wordt aanvaard dat bij *fusie van vennootschappen*, de overnemende vennootschap als algemene rechtverkrijgende moet worden beschouwd van de opgeslorpte vennootschap. Zij treedt dan krachtens art. 1122 B.W. van rechtswege in alle rechten en verplichtingen (zie J. Ronse, e.a., «Overzicht van rechtspraak (1968-1977). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1978, 962, nrs. 382 e.v.; E.

Dirix, *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Antwerpen, 1984, 25, nr. 8). Diegene die een bepaalde tak van een onderneming verwerft, kan echter niet als een rechtverkriggende onder algeme titel worden beschouwd. Een dergelijke overdracht — *in casu* een inbreng in een vennootschap — moet worden beschouwd als een overdracht van een handelszaak. De schuldvorderingen die hiermee verband houden, worden niet van rechtswege overgedragen zodat de formaliteiten van art. 1690 B.W. in acht moeten worden genomen (Cass., 4 maart 1982, *Pas.*, 1982, I, 798, *R.W.*, 1984-85, 623, *J.T.*, 1983, 48, *R.C.J.B.*, 1984, 175, met noot M. Fontaine; zie ook het bestreden arrest: Luik, 8 januari 1981, *Jur. Liège*, 1981, 115; zie ook Brussel, 30 juni 1982, *R.P.S.*, 1982, 207).

XVI. Derde-medeplichtigheid aan contractbreuk

67. In zijn arrest van 22 april 1983 heeft het Hof van Cassatie uitdrukkelijk de theorie «desbewust deelnemen aan andermans contractbreuk = fout» tot de zijne gemaakt. Volgens het Hof kan het bestreden arrest de quasi-delictuele fout afleiden uit de kennis die de derde had of moest hebben van het bestaan van de overeenkomst en uit de medewerking die hij niettemin aan de contractbreuk verleende. Daarmee is dan een einde gekomen aan meer dan zeventig jaar rechtsonzekerheid in dat verband (Cass., 22 april 1983, *R.W.*, 1983-84, 427, met noot E. Dirix, *R.C.J.B.*, 1984, 359, met noot Y. Merchiers; zie voorheen: Cass., 22 april 1978, *R.W.*, 1978-79, 1961, *R.C.J.B.*, 1980, 93, met noot R. Kruithof). Deze opvatting vond in de onderzochte periode navolging in de lagere rechtspraak: Hof Brussel, 15 juni 1983, *R.W.*, 1983-84, 2771, m.b.t. een beginselovereenkomst; Hof Brussel, 27 oktober 1981, *R.W.*, 1982-83, 2774; Kh. Brussel, 8 december 1981, *R.W.*, 1982-83, 1139, met noot P. Lemmens).

68. Uit het cassatiearrest menen sommigen nieuwe argumenten te kunnen putten voor de stelling dat de loutere inbreuk op andermans recht een onrechtmatige daad uitmaakt. Deze stelling heeft de heersende leer nooit kunnen bekoren omdat fout- en schadevereiste worden verward. Bocken durft de stok opnieuw in het hoenderhok te gooien. Volgens hem werpt het arrest van 22 april 1983 een nieuw licht op de discussie. Als het feit bewust in te gaan tegen andermans contractuele rechten een onrechtmatige daad is, is dit dan niet des te duidelijker het geval als het een inbreuk op een zakelijk recht betreft, zo vraagt de auteur zich af (H. Bocken, «Van fout naar risico», *T.P.R.*, 1984, (329), 334-335, nr. 10). Het Hof van Cassatie leidt echter de aansprakelijkheid van de derde-medeplichtige geenszins af uit het enkele feit van het miskennen van andermans contractuele rechten. Een dergelijke oplossing zou trouwens onverzoenbaar zijn met het beginsel neergelegd in artikel 1165 B.W., omdat het de derde tot medeschuldenaar zou maken van de overeenkomst. De schending van contractuele rechten — en belangen — levert in beginsel vergoedbare schade op; de vraag is of die schending ook onrechtmatig is.

XVII. Natuurlijke verbintenissen

69. Luidens artikel 1235, tweede lid, B.W. kan geen te-

rugvordering plaatshebben ten opzichte van natuurlijke verbintenissen die men vrijwillig voldaan heeft. Zo werd beslist dat, wanneer een uit de echt gescheiden man, ten behoeve van de opvoeding van zijn kind gedurende een zekere periode vrijwillig een hoger onderhoudsgeld betaalt dan het bedrag waartoe hij door de rechter is veroordeeld, hij het te veel betaalde niet mag terugvorderen, daar dit voor hem een natuurlijke verbintenis is, die hij vrijwillig heeft uitgevoerd (Beslagr. Namen, 2 januari 1984, *Rev. Rég. Dr.*, 1984, 195). Daar er tussen broers en zusters geen wettelijke onderhoudsverplichting bestaat en er *in casu* ook geen contractuele verplichting daartoe aanwezig was, werd het vrijwillig verschaffen van onderhoudsgeld door de broers aan hun zieke zuster beschouwd als een natuurlijke verbintenis, ten opzichte waarvan geen terugvordering mogelijk is (Brussel, 15 november 1983, *Limb. Rechl.*, 1984, 131; met noot; betreffende de *actio de in rem verso* die in dit geval werd ingesteld, zie *infra*, nr. 74).

Opdat op grond van artikel 1235, tweede lid, B.W. de terugvordering geweigerd kan worden, is echter wel vereist dat de betaling vrijwillig is geschied. Terecht werd dan ook beslist dat de terugvordering van de betaling van een verjaarde schuld nog wel mogelijk blijft wanneer niet vrijwillig is betaald, bv. onder dwang (Cass., 24 september 1981, *R.W.*, 1982-83, 1051, met noot, *Pas.*, 1982, I, 152).

XVIII. Zaakwaarneming

70. Van zaakwaarneming is sprake wanneer iemand in geval van nood andermans zaken behartigt, zonder daartoe wettelijk of contractueel verplicht te zijn, niet uit vrijgevigheid, maar om hem een dienst te bewijzen (De Page, *Traité*, II, 1129-1130, nr. 1069; Paulus, C., *Zaakwaarneming*, A.P.R., Brussel, Larcier, 1970, 16, nr. 1).

Daar de ongevraagde bemoeiing met andermans zaken tot het strikt noodzakelijke beperkt dient te blijven, is het optreden van de zaakwaarnemer slechts geoorloofd *in geval van nood*. De noodzakelijkheid van de tussenkomst van de zaakwaarnemer vormt vervult de belangrijkste voorwaarde voor zaakwaarneming (De Page, H., *Traité*, II, 1138, nr. 1074, B, 2°; Paulus, C., *o.c.*, 38, nr. 45; Kruithof, R., Moons, H., en Paulus, C., *o.c.*, *T.P.R.*, 1975, 720, nr. 108). Deze fundamentele idee wordt door de rechtspraak op verscheidene manieren verwoord. Zo wordt regelmatig als vereiste gesteld dat de meester van de zaak afwezig dient te zijn of niet bij machte mag zijn om zijn zaken te beheren (Bergen, 29 maart 1983, *Rev. Not. B.*, 1983, 428; *Rev. Rég. Dr.*, 1984, 23: er is geen zaakwaarneming wanneer een moeder uit eigen beweging de begrafeniskosten betaalt van haar overleden zoon, die feitelijk gescheiden leefde van zijn echtgenote, indien de moeder, ofschoon zij dit wel kon, daarover vooraf geen contact heeft opgenomen met haar schoondochter; zie ook De Page H., *Traité*, II, 1138-1139, nr. 1074, B, 2°). Er wordt ook gezegd dat zaakwaarneming onderstelt dat de bemoeiing met andermans vermogen, in de oorsprong althans, buiten diens medeweten gebeurt (De Page, H., *Traité*, II, 1129, nr. 1069, en 1136-1137, nr. 1074, A, 2°). Bijgevolg kan er van zaakwaarneming geen sprake zijn wanneer de zaakwaarnemer slechts gehandeld heeft op verzoek van degene in wiens voordeel de handeling is verricht (Bergen, 4 januari 1982, *Rev. Not. B.*, 1982, 297, met noot D.S.: vader die op verzoek van

zijn in financiële moeilijkheden verkerende zoon en schoondochter een aantal van hun schulden betaalt). Zaakwaarneming werd wel aanwezig geacht in het geval van een vrouw die in concubinaat had geleefd en aan wie, na de beëindiging van deze relatie, ten belope van de helft terugbetaling werd verleend van de geldsommen die ze aan haar gezelschap had voorgeschoten om hem in staat te stellen zijn verzekeringspremies te betalen en zijn wagen te laten herstellen (Rb. Luik, 20 maart 1984, *Jur. Liège*, 1984, 355). Ofschoon dit niet met zoveel woorden in het vonnis wordt gezegd, dient het noodzakelijk karakter van de tussenkomst van de zaakwaarnemer hier blijkbaar te worden afgeleid uit diens bedoeling onherstelbare executiemaatregelen te vermijden (zie De Page, H., *Traité*, II, 1140-1141, nr. 1075). Maar dient men, bij gemis aan aanwijzingen in die zin in het vonnis, in dit geval niet eerder aan te nemen dat het optreden van de zaakwaarnemer slechts nuttig en niet noodzakelijk was?

Opdat er van zaakwaarneming sprake kan zijn, is voorts vereist dat de zaakwaarnemer uit *beredwilligheid* heeft gehandeld, met de bedoeling een ander tot nut te zijn (De Page, H., *Traité*, II, 1137, nr. 1074, B, 1°; Paulus, C., o.c., 33, nr. 33). Zulks is niet het geval wanneer men, bij het in gebreke blijven van iemand anders, zichzelf verplicht ziet diens schulden te betalen (Bergen, 29 maart 1983, *Rev. Not. B.*, 1983, 428; *Rev. Rég. Dr.*, 1984, 23).

Degene die voor het onderhoud van de overledene heeft gezorgd, kan zich slechts op zaakwaarneming beroepen tegen de personen die wettelijk verplicht waren in dit onderhoud te voorzien en die aan hun verplichtingen te kort zijn gekomen (Rb. Namen, 7 juni 1983, *Rev. Rég. Dr.*, 1983, 327).

XIX. Onverschuldigde betaling

71. Wat onverschuldigd betaald is, kan teruggevorderd worden (art. 1235 B.W.). De artikelen 1235 en 1376 e.v. B.W. worden in de Belgische rechtspraak en rechtsleer thans in die zin geïnterpreteerd dat de terugvordering van de onverschuldigde betaling in feite slechts afhankelijk is van de vervulling van twee voorwaarden: er moet een *betaling* zijn en het *onverschuldigd* karakter daarvan moet vaststaan (Leclercq, J., «Réflexions sur un principe général de droit: la répétition de l'indu», *J.T.*, 1976, (105), 106, nr. 8; Kruithof, R., o.c., *T.P.R.*, 1983, 659-660, nr. 152). Sinds de cassatiearresten van 17 september 1970 (*Arr. Cass.*, 1971, 47, *Pas.*, 1971, 40) en 18 september 1970, (*Arr. Cass.*, 1971, 60, *Pas.*, 1971, I, 48, *R.W.*, 1970-71, 843, *J.T.*, 1971, 116, *R.G.A.R.*, 1972, nr. 8.830) vormt de vergissing van de *solvens* namelijk geen derde, afzonderlijk vereiste opdat de vordering tot terugbetaling van het onverschuldigde kan worden ingewilligd; deze dwaling of vergissing heeft enkel nog een probatoir karakter, in die zin dat het bewijs daarvan slechts dient te worden geleverd indien er enige twijfel mogelijk is betreffende de oorzaak van de teruggevorderde betaling en bijgevolg ook nopens het onverschuldigd karakter ervan (De Page, H., *Traité*, III, 20-23, nr. 14; Kruithof, R., Moons, H., en Paulus, C., o.c., *T.P.R.*, 1975, 722-723, nr. 112; Van Ommeslaghe, P., o.c., *R.C.J.B.*, 1975, 634-637, nr. 79; Leclercq, J., o.c., *J.T.*, 1976, 112-114, nrs. 45-53).

Wanneer een verbintenis onder opschortende voorwaarde is aangegaan en de betaling *pendente conditione* is gedaan, d.w.z. voordat de voorwaarde in vervulling is gegaan, zal het hier duidelijk om een onverschuldigde betaling gaan indien nadien blijkt dat de voorwaarde niet in vervulling treedt. Op grond van de artikelen 1235, 1376 en 1377 B.W. kan deze onverschuldigde betaling worden teruggevorderd (*Cass.*, 7 oktober 1982, *Pas.*, 1983, I, 193, *R.J.I.*, 1983, 95, *R.W.*, 1984-85, 1603). Deze oplossing is in overeenstemming met de heersende doctrine (De Page, H., *Traité*, I, 238, nr. 159).

Van onverschuldigde betaling is o.m. sprake wanneer een schuld wordt betaald door een persoon die bij vergissing meende schuldenaar te zijn. In dat geval is hij gerechtigd het onverschuldigd betaalde van de schuldeiser terug te vorderen, behalve wanneer de schuldeiser, ten gevolge van die betaling, zijn titel vernietigd heeft, maar dan heeft degene die betaald heeft, nog wel een verhaal op de werkelijke schuldenaar (art. 1377 B.W.). Beslist werd dat de verkeerde vermelding van een bedrag op de rekeninguittreksels die door de schuldeiser aan de vermeende schuldenaar zijn bezorgd, niet kan worden gelijkgesteld met de «vernietiging van de titel» in de zin van artikel 1377, tweede lid, B.W., daar de schuldeiser, na de rekening te hebben rechtgezet, het bestaan van zijn schuldvordering nog kan bewijzen door de overlegging van facturen (Kh. Brussel, 20 oktober 1981, *B.R.H.*, 1982, I, 497). Terecht werd eraan toegevoegd dat de fout van de *solvens* hem niet belet de vordering op grond van onverschuldigde betaling in te stellen. Zodra men immers aanneemt dat de vergissing van de *solvens* geen afzonderlijke voorwaarde voor de terugvordering uitmaakt, maar enkel een probatoir karakter heeft, zal de teruggave kunnen worden gevorderd indien vaststaat dat de betaling niet verschuldigd was, hoe grof de begane vergissing ook geweest moge zijn (Kruithof, R., o.c., *T.P.R.*, 1983, 661, nr. 154).

72. Men weet dat de *omvang* van de door de *accipiens* verschuldigde *terugbetaling* verschilt naargelang hij te goeder trouw of te kwader trouw was. Alleen de *accipiens* te kwader trouw dient, naast het kapitaal, ook de interesten of de vruchten terug te geven, te rekenen van de dag van de betaling (art. 1378 B.W.). Onwettig is derhalve het vonnis dat beslist dat degene die het onverschuldigde kapitaal heeft ontvangen, ook de interesten moet terugbetalen omdat hij het genot van dit kapitaal heeft gehad, wanneer dit vonnis niet vaststelt dat de ontvanger van dit kapitaal te kwader trouw was op de dag van de hem gedane betaling (*Cass.*, 18 oktober 1979, *Arr. Cass.*, 1979-80, 220, *Pas.*, 1980, I, 231).

73. Dat geen terugvordering mogelijk is t.a.v. *natuurlijke verbintenissen* die men vrijwillig heeft uitgevoerd, werd reeds eerder aangestipt (zie *supra*, nr. 69, en de verwijzingen aldaar).

Voor de terugvordering van onverschuldigd betaalde *sociale-zekerheidsprestaties* gelden in talrijke gevallen bijzondere wetsbepalingen, die hier buiten beschouwing blijven (zie daarover Leclercq, J., «La répétition de l'indu dans le droit de la sécurité sociale», *T.S.R.*, 1975, 393-434; voor toepassingen inzake onverschuldigde werknemerspen-

sioenen, zie Arbh. Bergen, 20 januari 1982, *J.T.T.*, 1982, 368; Arbh. Brussel, 23 december 1982, *J.T.T.*, 1984, 227; Arbh. Luik, 30 juni 1983, *J.T.T.*, 1984, 220; Arbrb. Brussel, 21 april 1983, *T.S.R.*, 1983, 544).

XX. Vermogensverschuiving zonder oorzaak

A. Algemeen

74. Onder vermogensverschuiving zonder oorzaak verstaat men de feitelijke toestand die geschapen wordt door de verrijking van een persoon ten nadele van een andere persoon, zonder geldige oorzaak (Kruithof, R., Moons, H., en Paulus, C., o.c., *T.P.R.*, 1975, 725, nr. 118). De toekenning van een vorderingsrecht (de *actio de in rem verso*) aan de verarmde persoon, ten einde deze vermogensverschuiving ongedaan te maken, wordt doorgaans afhankelijk gesteld van de vervulling van de volgende voorwaarden: 1) er moet een verrijking zijn; 2) er moet een verarming zijn; 3) er moet een causaal verband bestaan tussen de verrijking en de verarming; 4) er mag geen juridische oorzaak zijn voor deze vermogensverschuiving (zie o.m. De Page, H., *Traité*, III, 45-54, nrs. 36-40; Dirix, E., «Onge-rechtvaardigde verrijking in drie-partijen-verhoudingen», *T.P.R.*, 1981, (1023), 1204-1025, nr. 2).

Deze laatste voorwaarde, de afwezigheid van een bestaansreden of een juridische rechtvaardiging voor de vermogensverschuiving, is ongetwijfeld de belangrijkste en geeft ook tot de meeste betwistingen aanleiding. Dit is ook tijdens de onderzochte periode gebleken.

Aangenomen wordt dat een vermogensverschuiving niet zonder oorzaak is wanneer zij haar oorsprong vindt in een wettelijke of een contractuele verbintenis of een verbintenis uit onrechtmatige daad (De Page, H., *Traité*, III, 50-53, nr. 40, C., 1° en 2°, Dirix, E., *ibid.*). Een notaris die opdracht had gekregen een akte van hypotheekvestiging op te stellen, maar daarbij verwaarloosd had de ontvanger van de directe belastingen op de hoogte te brengen en daarvoor jegens de Staat aansprakelijk werd gesteld (zie artt. 324 e.v. W.I.B.), kan op grond van vermogensverschuiving zonder oorzaak geen *actio de in rem verso* instellen tegen zijn lastgever. De verrijking van deze laatste, die door de nalatigheid van de notaris een hypotheek in gunstiger rang dan de Staat krijgt, is niet zonder oorzaak, daar zij haar oorsprong vindt in de akte van hypotheekvestiging en in de inschrijving van die hypotheek. De verarming van de notaris is evenmin zonder oorzaak, daar zij haar oorsprong vindt in de fout die hij begaan heeft bij de uitvoering van zijn mandaat (Rb. Brussel, 14 november 1980, bevestigd door Brussel, 22 september 1983, *Rev. Not. B.*, 1983, 546, met noot D.S.).

Een vermogensverschuiving is evenmin zonder oorzaak wanneer de waardeverplaatsing op de wil zelf van de verarmde steunt, wat o.m. het geval is wanneer hij uit vrijgevigheid of met speculatief oogmerk heeft gehandeld (De Page, H., *Traité*, III, 53-54, nr. 40, C., 3°). Zo werd beslist dat een persoon die gedurende vijftien jaar spontaan de opvoeding en het onderhoud op zich heeft genomen van een kind dat niet van hem is, nadien niet op grond van vermogensverschuiving zonder oorzaak de kosten daarvan kan terugvorderen van de vader van dat kind, wanneer bewezen is dat de betrokkene met een vrijgevig oogmerk heeft gehandeld (Luik, 5 november 1980, *Jur. Liège*, 1981, 85).

Om dezelfde reden werd de *actio de in rem verso* afgewezen van een dame die gedurende achttien jaar vijf- tot zesmaal per dag, zonder enige vergoeding, allerlei diensten verleende aan een oudere dame; bij afwezigheid van enig beding betreffende de vergoeding van deze prestaties dient te worden aangenomen dat de betrokkene gehandeld heeft met een vrijgevig of met een speculatief oogmerk, nl. in de hoop bevoordeeld te worden bij het overlijden van die dame (Rb. Namen, 7 juni 1983, *Rev. Rég. Dr.*, 1983, 327). Daar er geen wettelijke onderhoudsverplichting bestaat tussen broers en zusters, dient het vrijwillig verschaffen van levensonderhoud door broers aan hun zieke zuster beschouwd te worden als de uitvoering van een natuurlijke verbintenis die zij vrijwillig *animo donandi* zijn nagekomen. De vermogensverschuiving zonder oorzaak ten voordele van de erfgenamen van hun zieke zuster waarop de broers zich beroepen, kan niet worden ingewilligd, omdat de vermogensverschuiving haar oorzaak vindt in de eigen wil van de verarmden, nl. hun bedoeling van vrijgevigheid (Brussel, 15 november 1983, *Limb. Rechtsl.*, 1984, 131, met noot).

75. De meerderheid van rechtspraak en rechtsleer neemt aan dat de vordering op grond van vermogensverschuiving zonder oorzaak een *subsidiair* karakter bezit, waarmee wordt bedoeld dat de *actio de in rem verso* slechts kan worden ingesteld indien de verarmde over geen andere rechtsovereenkomst — meestal een contractuele vordering of een vordering uit onrechtmatige daad — beschikt om de vermogensverschuiving ongedaan te maken (De Page, H., *Traité*, III, 41-44, nr. 33; Kruithof, R., Moons, H., en Paulus, C., o.c., *T.P.R.*, 1975, 728-729, nr. 123, en de verwijzingen aldaar). Ofschoon dit subsidiair karakter door sommige auteurs in twijfel is getrokken (zie vooral De Bersaques, A., «Le caractère subsidiaire de l'*actio de in rem verso*», noot onder Gent, 29 januari 1955, *R.C.J.B.*, 1957, 120-131), werd het door de rechtspraak de laatste jaren herhaaldelijk bevestigd (zie vooral Cass., 11 september 1969, *Arr. Cass.*, 1970, 36, *Pas.*, 1970, I, 33, met noot, *R.G.A.R.*, 1970, nr. 8512, *R.W.*, 1969-70, 850; zie voorts de rechtspraak geciteerd bij Kruithof, R., Moons, H., Paulus, C., o.c., *T.P.R.*, 1975, 728-729, nr. 123; Van Ommeslaghe, P., o.c., *R.C.J.B.*, 1975, 647-650, nr. 85; Kruithof, R., o.c., *T.P.R.*, 1983, 665-666, nr. 160; zie tijdens de beschouwde periode: Brussel, 22 september 1983, *Rev. Not. B.*, 1983, 546, met noot D.S.).

Wanneer de faillissementscuratoren in het kader van de procedure van rangregeling nalaten gebruik te maken van de hun toegekende wettelijke mogelijkheid om tegenspraak te doen, door de daarvoor op straffe van verval voorgescreven termijn te laten verstrijken (zie art. 1644 Ger. W.), verzet het subsidiair karakter van de *actio de in rem verso* zich ertegen dat zij door deze vordering in te stellen zouden trachten de gevolgen van hun eigen nalatigheid ongedaan te maken (Kh. Namen, 29 maart 1983, *Rev. Not. B.*, 1984, 38).

Een betwist punt in verband met het subsidiair karakter van de vordering op grond van vermogensverschuiving zonder oorzaak, is de vraag of bij ontstentenis van een beding daaromtrent in het contract, de huurder bij het einde van de huur tegen de verhuurder een *actio de in rem verso* mag instellen om van hem vergoeding te verkrijgen voor de ver-

beteringen die hij aan het gehuurde goed heeft aangebracht. Niettegenstaande hier tussen de partijen een contract bestaat, wordt onder invloed van de rechtsleer deze vraag doorgaans positief beantwoord in de rechtspraak (Cass., 23 april 1965, *Pas.*, 1965, I, 883, *R.W.*, 1965-66, 1158, *R.C.J.B.*, 1966, 51, met noot R. Kruithof; Vred. Komen, 26 januari 1967, *T. Vred.*, 1967, 212; Vred. Namen, 31 oktober 1969, *Jur. Liège*, 1969-70, 112; zie daarover vooral Kruithof, R., «Le régime juridique des travaux réalisés par le preneur sur le fonds loué», noot onder Cass., 23 april 1965, *R.C.J.B.*, 1966, (55), 69-73, nrs. 20-26). In een stevig gemotiveerd vonnis van 6 mei 1981 (*R.W.*, 1982-83, 1395, *R.G.E.N.*, 1983, 419) heeft de Burgerlijke Rechtbank te Leper zich bij die opvatting aangesloten in een geval waarin de huurder met toestemming van de verhuurder veranderings- en verbeteringswerkzaamheden aan het gehuurde goed had uitgevoerd en het huurcontract geen beding bevatte betreffende het lot van deze werken bij het beëindigen van de huur.

B. Vermogensverschuiving zonder oorzaak en cessie van schuldvordering

76. De N.V. I. draagt de schuldvordering op haar medecontractant, de N.V. S., over op een factoringmaatschappij door middel van endossement van de factuur. Nadat de gecedeerde schuldenaar (S.) betaald heeft aan de factoringmaatschappij blijft de cedent (I.) — die uiteindelijk failliet zal worden verklaard — in gebreke met de uitvoering van haar verbintenissen. De gecedeerde debiteur beroept zich nu tegenover de factoringmaatschappij op de *exceptio non adimpleti contractus* en vordert de terugbetaling van het factuurbedrag op grond van onverschuldigde betaling en verrijking zonder oorzaak. Deze vordering wordt door het Hof van Beroep te Brussel afgewezen. Kan de gecedeerde schuldenaar aan de cessionaris alle excepties en verweermiddelen — en met name ook de niet-uitvoeringsexceptie — tegenwerpen, dan is hij nochtans niet gerechtigd het reeds betaalde als onverschuldigd terug te vorderen (Hof Brussel, 16 mei 1984, *T.B.H.*, 1984, 544 met noot). De annotator van dit arrest voegt er nog aan toe dat, als de debiteur heeft betaald, iedere terugvordering op de cessionaris steeds moet worden uitgesloten. De debiteur die betaalt, handelt op eigen risico. Bovendien zou er anders over oordelen tot gevolg hebben hem twee schuldenaren ter beschikking te stellen: de cedent en de cessionaris.

Met deze redenering kan niet worden ingestemd. Neemt men aan dat bepaalde excepties uit de overgedragen rechtsverhouding aan de cessionaris tegenwerpelijk zijn, dan moet men ook toelaten dat de debiteur van de cessionaris kan terugvorderen indien mocht blijken dat de betaling onverschuldigd was gelet op de excepties die hadden kunnen worden opgeworpen. Niet-tegenwerpelijkheid van excepties en terugvorderingsrecht gaan noodzakelijkerwijze hand in hand (E. Dirix, «Ongerechtvaardigde verrijking in driepartijen-verhoudingen», *T.P.R.*, 1981, 1043, nrs. 18 e.v.). Hiertoe is het wel nodig dat de opgeworpen excepties inderdaad aan de cessionaris tegenwerpelijk zijn. Een kwietschelding of een minnelijke regeling van de schuld tussen gecedeerde en cedent *nà* de overdracht is de cessionaris niet tegenwerpelijk en kan dus ook geen terugvordering schragen (Kh. Luik, 18 mei 1982, *J.T.*, 1982, 760). Aangezien

het ontbindingsrecht (zoals ook de *exceptio non adimpleti contractus*) bij synallagmatische overeenkomsten geacht wordt *ab initio* aanwezig te zijn, zal de schuldenaar die reeds betaalde, kunnen terugvorderen van de cessionaris in geval van ontbinding wegens wanprestatie van de cedent. Een beroep op de niet-uitvoeringsexceptie geeft de schuldenaar daarentegen niet de mogelijkheid de verrijkingsvordering in te stellen. De *exceptio non adimpleti contractus* is immers enkel een pressiemiddel dat men uit handen geeft zodra men als eerste tot presteren overgaat. Na de uitvoering, waartoe men hetzij vrijwillig overgaat, hetzij contractueel gehouden is, vervalt de exceptie en kan men haar niet meer tot leven roepen. Om die reden dient een eventuele terugvordering van de cessionaris dan ook te worden afgewezen.

Dit alles in de veronderstelling dat de schuldenaar op het ogenblik van de betaling geen weet had van de verweermiddelen of dat die excepties enkel nog in aanleg aanwezig zijn. Van de schuldenaar die willens en wetens aan de cessionaris betaald heeft, mag worden aangenomen dat hij van een beroep op die excepties (en dus ook het terugvorderingsrecht) heeft afgezien (of «verwerkt»: supra nrs. 44-45). «Le cédé», zo schrijft De Page, «qui paye alors qu'il a une exception opposable, alors qu'il ne doit pas, ne le fait-il pas à ses risques et périls?» (De Page, *Traité*, V, 445, nr. 444).

XXI. Nakoming verbintenissen — Betaling per cheque e.d.

77. Op grond van de regel dat de schuldeiser niet kan worden verplicht iets anders als betaling aan te nemen dan hetgeen verschuldigd is (artikel 1243 B.W.), wordt aangenomen dat de schuldeiser van een geldsom mag weigeren een cheque, postcheque, overschrijvingsorder of een ander papier met het oog op betaling te aanvaarden. Indien hij echter zijn toestemming tot deze wijze van betaling verleent, dan wordt aangenomen dat die aanneming geschiedt onder het voorbehoud van goede afloop (zie bij R. Kruithof, o.c., *T.P.R.*, 1983, 703, nrs. 200 e.v.). De schuldenaar is niet bevrijd door de overhandiging van het effect; er is pas betaling indien de verschuldigde geldsom aan de schuldeiser wordt overhandigd of zijn bank- of postrekening ten belope van het verschuldigde bedrag wordt gecrediteerd (Cass., 23 september 1982, *Pas.*, 1983, I, 118, *J.T.*, 1983, 64; Cass., 17 mei 1984, *R.W.*, 1984-85, 264, *R.G.E.N.*, 1984, 358, nr. 23.105; Brussel, 22 januari 1981, *R.W.*, 1981-82, 749; Luik, 22 december 1982, *Jur. Liège*, 1983, 65; *J.T.*, 1983, 347; Antwerpen, 17 mei 1984, *R.W.*, 1984-85, 264, *Kh. Luik*, 13 mei 1981, *Jur. Liège*, 1981, 56; *Kh. Brussel*, 25 mei 1981, *J.T.*, 1983, 346; zie ook Rb. Namen, 19 april 1982, *Rev. Rég. Dr.*, 1982, 309; vgl. Arbrb. Tongeren, 10 juni 1980, *T.S.R.*, 1980, 501, met noot A. Trine). De plaats van betaling is dan het kantoor van de bank van de schuldeiser (*Kh. Luik*, 13 mei 1981, *gecit.*). Voor een meer genuanceerde benadering van deze problematiek, raadplege men Spruyt, N., «De betaling van een cheque na faillissement van de trekker», *R.W.*, 1984-85, 877-886.

XXII. Schadebedingen

78. De gerechtelijke toetsing van schadebedingen is nog steeds aanleiding tot heel wat rechtspraak. Zoals bekend is luidens de rechtspraak van het Hof van Cassatie, die werd ingezet met het arrest van 17 april 1970, een beding dat geen vergoeding van schade kan zijn, in strijd met de openbare orde en derhalve nietig (artt. 6 en 1131 B.W.) (Cass., 17 april 1970, *Arr. Cass.*, 1970, 754, met concl. adv.-gen. Krings). Volgens deze rechtspraak komt het de rechter niet toe het overdreven schadebeding te matigen: de rechter dient het «straf»-beding nietig te verklaren en kan slechts vergoeding toekennen voor de werkelijk geleden en bewezen schade. Het toetsingscriterium is de potentiële schade: een schadebeding is ongeoorloofd wanneer het bedrag dat van de potentiële schade, d.i. de schade die redelijkerwijze mocht worden verwacht, overtreft. De werkelijke schade blijft dus buiten beschouwing. Moeten deze beide regels (matigingsverbod en toetsing aan potentiële schade) soms nog in herinnering worden gebracht (zie bv. Cass., 28 november 1980, *Arr. Cass.*, 1980-81, 357, *Pas.*, 1981, I, 374, *R.W.*, 1981-82, 1845), dan heeft deze cassatierechtspraak toch nagenoeg unanieme navolging in de lagere rechtspraak.

Het al dan niet exorbitante karakter van het schadebeding moet door de rechter in concreto worden beoordeeld. Wie de rechtspraak onderzoekt, valt op dat er een tendens bestaat om dit probleem op een abstracte en forfaitaire wijze te benaderen. Zo worden schadebedingen die in een vast percentage (bv. 20 %) van het bedrag van de schuldvordering zijn uitgedrukt nagenoeg steeds aanvaard, althans wanneer dit bedrag laag is. Met betrekking tot hoge bedragen dient het percentage daarentegen trapsgewijs en degressief te zijn (bv. 20 % tot 50.000 fr., 15 % van 50.000 tot 100.000 fr., enz.) (zie hierover E. Wymeersch, «De betwistingen rond het strafbeding: een stand van zaken», *B.R.H.*, 1982 (428), 441, nr. 41). Er kan immers niet worden aangenomen dat de schade van de schuldeiser recht evenredig blijft aangroeien met het bedrag van de schuldvordering.

79. Aldus werden in de onderzochte periode als geoorloofd beschouwd (zie ook vorig overzicht, *R.W.*, 1980-81, 2467, nr. 41):

Kh. Namen, 30 oktober 1980, *Rev. Rég. Dr.*, 1981, 163: op een factuurbedrag van 77.000 fr. een verhogingsbeding van 10 % en moratoire interest van 15 %.

Kh. Brussel, 24 december 1980, *J.T.*, 1981, 245: een verhogingsbeding van 20 % en moratoire interest van 12 %.

Kh. Brussel, 4 februari 1981, *B.R.H.*, 1981, 499: een verhogingsbeding van 20 % op een factuurbedrag van 40.000 fr.

Kh. Luik, 3 juni 1982, *J.T.*, 1982, 802, *Jur. Liège*, 1983, 31: op een bedrag van 1.000 fr. een verhogingsbeding van 10 % en 12 % moratoire interest.

Kh. Brussel, 28 juni 1983, *J.T.*, 1983, 544: verhogingsbeding van 20 % en 18 % moratoire interest op bedrag van 1.600.000 fr.

Vred. Brussel (8e kanton), 12 februari 1981, *T. Vred.*, 1982, 69: verhogingsbeding van 25 % op een factuur van 115.000 fr., afwijzing van moratoire interest.

Vred. Verviers, 8 oktober 1982, *Jur. Liège*, 1982, 454:

verhogingsbeding van 10 % en interest ten belope van 10 %.

Daarentegen werden als ongeoorloofd beschouwd:

Hof Bergen, 19 september 1983, *Rev. Rég. Dr.*, 1984, 21: een strafbeding opgelegd door een vastgoedmakelaar ten belope van het commissieloon dat eventueel verschuldigd zou zijn.

Kh. Brussel, 30 juni 1983, *B.R.H.*, 1984, 451: een forfaitaire verhoging van het factuurbedrag met 15 % wanneer dit percentage niet werd bedongen.

Vred. St. Niklaas, 2 november 1981, *R.W.*, 1982-83, 2285: i.v.m. een lening, een forfaitaire vergoeding ten belope van 10 % van het nog verschuldigde saldo en met moratoire interest van 8 %.

Vred. St. Gillis-Brussel, 23 november 1981, *R.W.*, 1982-83, 2150: een verhogingsbeding van 15 % met moratoire interest van 9 %.

Vanzelfsprekend mag aan de hier weergegeven beslissingen enkel een indicatieve waarde worden gehecht.

80. Merkwaardig is een arrest te noemen van het Hof van Beroep te Bergen dat van oordeel is dat de bewijslast van het niet overdreven karakter van het schadebeding op de schuldeiser rust (Hof Bergen, 9 mei 1984, *J.T.*, 1984, 445). Door het opnemen van een strafbeding in hun overeenkomst hebben de partijen discussies omtrent het bestaan en de omvang van de contractuele schade willen uitsluiten. Het is dan ook aan de partij die zich op de ongeoorlooftheid van het beding beroept om het exorbitante karakter ervan aan te tonen.

81. De rechtspraak van het Hof van Cassatie inzake schadebedingen blijft in de rechtsliteratuur het voorwerp van controverse (o.m. J. Van Ryn, «Nature et fonction de la clause pénale», *J.T.*, 1980, 557-559, zie ook R. Kruit-hof, o.c., *T.P.R.*, 1983, 686, nr. 181 en de verwijzingen aldaar). Zo wordt betoogd dat afbreuk wordt gedaan aan het «strafbeding» zoals dit in artikel 1226 B.W. en in de wetsgeschiedenis tot uitdrukking komt. Met name zou het onjuist zijn aan dergelijke bedingen enkel een vergoedend karakter op te leggen, met uitsluiting van iedere dwangfunctie. Bovendien is de principiële stelling dat private straffen verboden zijn, op de helling gezet door de invoering in ons recht van de dwangsom.

Inmiddels werd door de minister van Justitie een wetsontwerp ingediend tot wijziging van de artikelen 1226 en 1231 B.W. en tot opheffing van art. 1152 B.W. (*P.S., Kamer*, 1983-84, nr. 979/1), dat ertoe strekt de geldigheid van boetebedingen, die dus benevens een vergoedende functie ook een dwangfunctie hebben, te erkennen. Het nieuwe artikel 1226 heeft trouwens geen ander doel dan deze beide functies te omschrijven: «Een strafbeding is een beding waarbij een persoon zich voor het geval van niet-uitvoering van de overeenkomst tot iets bepaalds verbindt, onverschillig of de partijen enige betwisting omtrent het bestaan en de omvang van de schade willen voorkomen, of een straf wille bedingen om de nakoming van een verbintenis te verzekeren, of het ene en het andere willen doen.» In het nieuwe artikel 1231 van het ontwerp wordt dan aan de rechter de bevoegdheid toegekend overdreven bedingen te matigen. Bij de beoordeling van het overdreven karakter van het boetebeding moet de rechter echter rekening hou-

den met beide functies die het beding kan hebben. Het valt te betreuren dat van de ontwerptekst — dit in tegenstelling tot de rechtspraak van het Hof van Cassatie — geen enkel afschrikkingseffect uitgaat. Al te expeditieve schuldeisers zullen zich niet gehinderd voelen om overdreven bedingen in hun contracten in te lassen; in het slechtste geval immers zal de rechter dergelijke bedingen matigen.

82. Met de hierboven weergegeven rechtsleer kan niet worden ingestemd. De rechtshistorische argumenten die worden aangevoerd, werden door Wymeersch op overtuigende wijze ontkracht (o.c., *B.R.H.*, 1982, 430 e.v.). Dat de invoering van de dwangsom een geheel nieuw licht op de problematiek werpt, moet worden genuanceerd; uiteindelijk is het toch de rechter die het bedrag van de dwangsom bepaalt. Bovendien heeft de kwestie van de overdreven schadebedingen niets aan actualiteit ingeboet; uit de rechtspraak blijkt steeds weer dat schuldeisers niet aan de verleiding kunnen weerstaan om de debiteur overdreven bedingen op te leggen. Ten slotte mag men niet uit het oog verliezen dat dergelijke abusieve toestanden veelal het gevolg zijn van toetredingscontracten waar een der partijen predominant is. Voor dit probleem is het Hof van Cassatie, althans m.b.t. schadebedingen, erin geslaagd een bevredigende oplossing te vinden binnen het systeem van ons verbintenisrecht. Welnu, het past niet — en deze aanbeveling geldt ook voor de wetgever — deze rechtspraak opzij te zetten, zonder tevens een oplossing te bieden voor de algemene problematiek van de toetredingscontracten waarvan de overdreven schadebedingen slechts een symptoom zijn.

83. Ter zake van schadebedingen rijst er een bijzonder probleem bij *verzekeringsovereenkomsten*, die vaak bedingen bevatten waarbij de verzekeraar ontheven wordt van zijn verplichting het bedongen risico te dekken, ingeval de verzekeringnemer te kort schiet in de nakoming van bepaalde verplichtingen, bv. het niet of het niet tijdig betalen van de premie. Wanneer nu, in geval van schorsing van de waarborg wegens niet-betaling van de premie, de verzekeringnemer toch nog de premies verschuldigd blijft voor de periode waarin de verzekeraar de dekking van het risico schorst, als een vorm van schadevergoeding voor de contractuele wanprestatie van de verzekeringnemer, rijst de vraag of de betaling van deze premies als een boetebeding moet worden beschouwd.

Op grond van een cassatiearrest van 4 mei 1883 (*Pas.*, 1883, I, 211, met eensluidende conclusie van de advocaat-generaal M. Melot) werd hierop traditioneel bevestigend geantwoord (zie o.m. Malter, O., «De la débition des primes en cas de suspension de l'assurance pour non-paiement», *R.G.A.R.*, 1963, nr. 7155; *R.P.D.B.*, tw. «Assurances terrestres», *Complément III*, Brussel, Bruylant, 1969, 222, nr. 161; zie voorts de rechtspraak en de rechtsleer geciteerd door Vansweevelt, T., «Schadebedingen in enkele bijzondere wetten», *Jura Falconis*, 1984-85, (368), 382, voetnoten 63 tot 65). Nu sinds het cassatiearrest van 17 april 1970 het schadebeding uitsluitend nog een schadevergoedende functie mag hebben en de bedongen schadevergoeding enkel de potentiële schade mag dekken (zie *supra*, nr. 78 en de verwijzingen aldaar), is de vraag gerezen of deze nieuwe cassatierechtspraak ook moet worden toegepast op de bedingen in verzekeringsovereenkomsten krach-

tens welke de premies verschuldigd blijven in geval van opschorting van de waarborg.

Volgens de traditionele opvatting, die de betaling van de premies in dit geval als een boetebeding beschouwt, luidt het antwoord ongetwijfeld positief (zie bv. Vred. Fléron, 24 juni 1980, *De Verz.*, 1980, 703, met noot A. Demaubeuge; Vred. Fléron, 25 november 1980, *R.G.A.R.*, 1981, nr. 10.395, met noot J.-L. Fagnart; Vred. Namen, 2 april 1981, *Rev. Rég. Dr.*, 1981, 244; Vred. Hoei, 4 september 1981, *Jur. Liège*, 1981, 410; Vandeputte, R., «De lotsbestemming van de vervallenverklaring in de verzekering», *R.W.*, 1977-78, (2049), 2058), ofschoon in sommige uitspraken het verschuldigd blijven van de premies tijdens de opschorting van de waarborg slechts in strijd met de openbare orde wordt geacht in het geval dat de verzekeraar te kwader trouw handelt (zie bv. Vred. Grâce-Hollogne, 6 maart 1979, *De Verz.*, 1980, 677; zie ook Vred. Sint-Gillis-Brussel, 16 december 1982, *T. Vred.*, 1983, 249). Recent heeft deze rechtspraak en rechtsleer echter enige kritiek uitgelokt. Zo zijn sommige auteurs van oordeel dat het beding in een verzekeringsovereenkomst krachtens hetwelk de premies verschuldigd blijven tijdens de periode van schorsing van de waarborg, weliswaar als een schadebeding dient te worden beschouwd, maar dat het een schadevergoedend karakter heeft en bijgevolg geoorloofd is (zie o.m. Fagnard, J.-L., noot onder Vred. Fléron, 25 november 1980, *R.G.A.R.*, 1981, nr. 10.395). Andere auteurs gaan nog verder in hun kritiek en verwerpen de kwalificatie «boetebeding» voor het verschuldigd blijven van de premies tijdens de periode van schorsing van de waarborg en beschouwen het verschuldigd blijven van de premies als de uitvoering *in natura* van de overeenkomst (Fontaine, M., «La suspension de la garantie de l'assurance pour défaut de paiement des primes», noot onder Cass., 23 oktober 1980, *R.C.J.B.*, 1982, (302), 312, nr. 25; in dezelfde zin: Mahaux, J., «Pour une nouvelle rédaction de la clause des polices d'assurances stipulant que la prime reste due nonobstant la suspension de la garantie», *R.G.A.R.*, 1981, nr. 10.307, nr. 8). Binnen het bestek van deze kroniek kan op deze problematiek niet uitvoeriger worden ingegaan; hiervoor zij verwezen naar de reeds gepubliceerde bijdrage van T. Vansweevelt (o.c., *Jura Falconis*, 1984-85, 378-386, nrs. 12-20), waarin de verschillende opvattingen dienaangaande nauwkeurig en kritisch worden ontleed.

XXIII. Waarborgen tot behoud van het vermogen van de schuldenaar — De pauliaanse vordering

84. Luidens artikel 1167 B.W. kunnen de schuldeisers in eigen naam opkomen tegen de handelingen die hun schuldenaar verricht heeft met bedrieglijke benadeling van hun rechten. De uitoefening van deze vordering, de *actio pauliana*, is onderworpen aan de vervulling van de volgende vier voorwaarden: 1) de schuldvordering van de schuldeiser moet dateren van vóór de betwiste rechtshandeling van de schuldenaar; 2) de schuldeiser dient benadeeld te worden door de verarming van de schuldenaar; 3) de schuldenaar moet bedrieglijk handelen; 4) er dient medeplichtigheid te zijn van een derde. Het is de schuldeiser die de vervulling van deze voorwaarden dient te bewijzen (zie o.m. De Page, H., *Traité*, III, 237-249, nrs. 225-239bis; Kruithof, R., Moons, H., en Paulus, C., o.c., *T.P.R.*, 1975, 755-757, nr.

155; zie voor de besproken periode o.m. Gent, 11 januari 1980, *R.W.*, 1980-81, 1671; Luik, 29 maart 1984, *Jur. Liège*, 1984, 281).

Tijdens de onderzochte periode heeft de rechtspraak enkele interessante aspecten van deze vereisten in het licht gesteld.

M.b.t. de eerste voorwaarde, de *anterioriteit van de schuldvordering van de schuldeiser*, werd beslist dat wanneer een huis door de schuld van de eigenaar afbrandt en daardoor aan de huurders schade wordt berokkend, de schuldvordering van deze laatsten tot vergoeding van de door de brand veroorzaakte schade, ontstaat op het ogenblik waarop de fout waaruit de schade is voortgevloeid, gepleegd werd. Daar *in casu* de fout op 2 maart 1975 werd begaan en de betwiste rechtshandeling van de schuldenaar, *in casu* een schenking van een flat van het heropgebouwde huis aan de dochter, van 1 juni 1978 dateert, is hier aan het anterioriteitsvereiste voldaan, zelfs indien de rechten die de huurders aan deze schuldvordering ontleen slechts definitief werden erkend en vereffend door een latere rechterlijke beslissing, *in casu* een arrest van het Hof van Beroep te Luik van 30 april 1980 (Luik, 29 maart 1984, *Jur. Liège*, 1984, 281). Deze oplossing is in overeenstemming met de heersende rechtspraak en rechtsleer die aannemen dat aan het anterioriteitsvereiste voldaan is indien het principe zelf, de titel van de schuldvordering, aan dit vereiste voldoet, indien m.a.w. de oorzaak van de schuldvordering van vóór de betwiste rechtshandeling van de schuldenaar dateert (De Page, H., *Traité*, III, 238, nr. 226, en de verwijzingen aldaar; Kruithof, R., Moons, H., en Paulus, C., o.c., *T.P.R.*, 1975, 756, nr. 155, 1°; Brussel, 6 december 1967, *Pas.*, 1968, II, 114).

In een arrest van 11 januari 1980 (*R.W.*, 1980-81, 1671) diende het Hof van Beroep te Gent uitspraak te doen over het vervuld zijn van de tweede voorwaarde, de *benadeling van de schuldeiser door de verarming van de schuldenaar*. In dit geval werd door appellanten, de schuldeisers, de vernietiging gevorderd van de verkoop van een onroerend goed toebehorend aan de huwelijksgemeenschap van eerste geïntimeerde, de schuldenaar, en haar echtgenoot. Daar de schuldvordering van appellanten voortvloeide uit de burgerlijke gevolgen van een door eerste geïntimeerde gepleegd misdrijf en daar luidens artikel 1426 B.W., zoals het bestond vóór de wet van 14 juli 1976, de man noch de huwelijksgemeenschap verbonden konden worden door schulden aangegaan door de vrouw zonder toestemming van de man, werd geoordeeld dat de appellanten niet gerechtigd waren hun schuldvordering te verhalen op bedoeld onroerend goed en dat bijgevolg aan de tweede voorwaarde niet was voldaan. De huwelijksgemeenschap zou eventueel toch verbonden geweest zijn wanneer de waarden of de gelden die uit het misdrijf waren voortgekomen aan de man of aan de gemeenschap baat hadden bijgebracht, maar naar het oordeel van het Hof werd het bewijs daarvan niet geleverd.

In een arrest van het Hof van Beroep te Antwerpen van 26 mei 1982 (*Limb. Rechtsl.*, 1982, 111, met noot J. Vandeurzen) worden aan deze tweede voorwaarde te strenge eisen gesteld, nu daarin wordt overwogen dat de schuldeiser moet bewijzen dat de schuldenaar een verarming moet nagestreefd hebben als middel om te ontsnappen aan de betaling van een schuld en dat hij zich in feite onvermogen moet hebben gemaakt. Wat i.v.m. het vereiste van

nadeel voor de schuldeiser door deze laatste dient bewezen te worden, is dat hij door de betwiste handeling van de schuldenaar zijn rechten niet meer of niet meer ten volle kan uitoefenen (Kruithof, R., o.c., *T.P.R.*, 1983, 689, nr. 184); de bedoeling van de schuldenaar om zich te verarmen, dient niet bewezen te worden. In dit geval was de schuldenaar, krachtens een onderhandse verkoopovereenkomst, ertoe gehouden een onroerend goed te leveren, maar had hij, daags vóór het verlijden van de authentieke akte, dit goed voortverkocht aan een derde, waardoor het voor de eerste koper, die reeds een voorschot had betaald, onmogelijk werd gemaakt zijn rechten uit te oefenen. Met de annotator van het arrest kan worden gesteld dat de schuldenaar zich in dit geval verarmd heeft en dat de schuldeiser hierdoor benadeeld werd (Vandeurzen, J., noot onder Antwerpen, 26 mei 1982, *Limb. Rechtsl.*, 1982, 119).

M.b.t. het vierde vereiste, de *medeplichtigheid van een derde*, wordt door het reeds geciteerde arrest van het Hof van Beroep te Luik van 29 maart 1984 (*Jur. Liège*, 1984, 281) in herinnering gebracht dat deze voorwaarde niet geldt voor rechtshandelingen om niet, zoals *in casu* een schenking (zie De Page, H., *Traité*, III, 246-248, nrs. 237-238bis).

85. De *actio pauliana* moet worden ingesteld tegen de derde met wie de schuldenaar, met bedrieglijke benadeling van zijn schuldeiser, gecontracteerd heeft, ongeacht of deze derde medeplichtig is of uit een rechtshandeling om niet voordeel heeft gehaald. Het is echter van belang ook de schuldenaar in het geding te betrekken, opdat diens bedrog eveneens het voorwerp van het gerechtelijk debat kan uitmaken en bewezen worden (Antwerpen, 26 mei 1982, *Limb. Rechtsl.*, 1982, 111, met noot J. Vandeurzen; Luik, 29 maart 1984, *Jur. Liège*, 1984, 281; in dezelfde zin De Page, H., *Traité*, III, 249-250, nrs. 240-241; Vandeputte, R., *De overeenkomst*, 363).

Wanneer de pauliaanse vordering wordt ingewilligd, heeft dit tot gevolg dat de betwiste rechtshandeling *niet tegenwerpelijk* zal zijn aan de schuldeiser die de vordering instelde, doch alleen ten opzichte van hem. Tussen de contracterende partijen en t.a.v. derden blijft de gewraakte rechtshandeling echter volledig geldig (Van Gerven, W., *Algemeen Deel*, 408-409, nr. 274; Vandeputte, R., o.c., 364). Beslist werd dat de herroeping van een schenking op grond van artikel 1167 B.W. noodzakelijkerwijze tot gevolg heeft dat het geschonken goed terugkeert in het vermogen van de schuldenaar, maar dan wel onder voorbehoud van de beperkingen die eigen zijn aan de pauliaanse vordering, namelijk: 1) het behoud van de als bewezen beschouwde rechtshandeling tussen de schuldenaar en de derde-verkrijger, *in casu* de begiftigde; 2) het behoud van de rechten die eventueel door onderverkrijgers te goeder trouw zijn verworven; 3) het recht van de schuldeiser de tenuitvoerlegging van zijn schuldvordering te vervolgen op het vervreemde goed, ten belope van wat hem verschuldigd is, zonder in samenloop te komen met welke andere schuldeiser ook van die schuldenaar (Luik, 29 maart 1984, *gécit.*). Ofschoon doorgaans geleerd wordt dat het vervreemde goed niet terugkeert in het vermogen van de schuldenaar, maar enkel aangewend wordt ter aanzuivering van de schuldvordering van de schuldeiser die de *actio pauliana* heeft ingesteld (zie De Page, H., *Traité*, III, 253-254, nr.

245; Van Damme, J.A., *o.c.*, 476, nr. 867), is de oplossing van dit arrest, dat het geschonken goed wel doet terugkeren naar het vermogen van de schuldenaar, hiervan niet fundamenteel verschillend, juist wegens de verregaande beperkingen die hieraan worden toegevoegd.

XXIV. De verbintenissen onder voorwaarde

A. De opschortende voorwaarde

86. In een belangrijk arrest van 5 juni 1981 (*Arr. Cass.*, 1980-81, 1157, *Pas.*, 1981, I, 1151, *R.W.*, 1981-82, 245, met conclusie van de advocaat-generaal H. Lenaerts, *J.T.*, 1982, 344, *T. Aann.*, 1981, 293, met noot M.A. Flamme, *R.C.J.B.*, 1983, 199, met noot J. Herbots, *Adm. Publ. T.*, 1984, 145, met noot X. Dieux) heeft het Hof van Cassatie zich uitgesproken over de rechtsgevolgen van een overeenkomst met een verbintenis onder opschortende voorwaarde. Meer in het bijzonder deed het Hof uitspraak over de rechten en verplichtingen van partijen hangende de opschortende voorwaarde en over de gevolgen van het niet in vervulling gaan van de voorwaarde.

In dit geval was eiseres na een openbare aanbesteding als laagste inschrijver door de vroegere gemeente Beverlo aangesteld als aannemer voor de bouw van een sporthal. In de aannemingsovereenkomst was bepaald dat die overeenkomst werd aangegaan onder de opschortende voorwaarde van goedkeuring door de toezichthoudende overheid. Tevens was overeengekomen dat eiseres binnen een termijn van 120 dagen door de gemeente diende te worden verwittigd van de goedkeuring of de weigering van goedkeuring door de toezichthoudende overheid. Na het verstrijken van deze termijn werd eiseres — blijkbaar bewust — hierover in het ongewisse gelaten en nam zij zelf het initiatief te informeren. Aan eiseres werd dan meegedeeld dat de bestendige deputatie van de provincie Limburg de aanbesteding niet had goedgekeurd en dat inmiddels, op grond van artikel 11 van de wet van 4 maart 1963, een beperkte aanbesteding had plaatsgehad, ten gevolge waarvan het werk aan een derde was toevertrouwd. Hierop dagvaardde eiseres de gemeente Beringen (ingevolge de fusie rechtsopvolger van de vroegere gemeente Beverlo) tot betaling van een schadevergoeding van meer dan twee miljoen frank wegens het nadeel dat door de gemeente aan eiseres werd berokkend na de aanbesteding en na haar aanstelling als aannemer die de laagste inschrijver was.

In eerste aanleg werd deze vordering ingewilligd, maar op quasi-delictuele grondslag, omdat naar het oordeel van de rechters, wegens de opschortende voorwaarde van goedkeuring waaronder de aanbesteding plaatshad, moeilijk gewag kon worden gemaakt van een «overeenkomst» (*Rb. Hasselt*, 3 april 1978, *T. Aann.*, 1981, 294, *Limb. Rechtsl.*, 1981, 117).

In hoger beroep werd de vordering van eiseres afgewezen omdat zij niet aantoonde enige schade te hebben geleden in causale relatie met de aan de gemeente verweten fouten (*Antwerpen*, 19 december 1979, *T. Aann.*, 1981, 295, *Limb. Rechtsl.*, 1981, 112). In het kader van de hier aan de orde zijnde problematiek zijn vooral de overwegingen van het Hof belangrijk dat, nu de gestelde voorwaarde van goedkeuring door de toezichthoudende overheid niet verwezenlijkt is, «de overeenkomst als niet bestaande be-

schouwd moet worden», dat de aannemer (eiseres in cassatie) «zich ten onrechte beroept op een mogelijk rechtsgevolg van de overeenkomst tijdens de wachtperiode» en «dat, de uitvoering van alle bedingen der overeenkomst opgeschort zijnde en de overeenkomst definitief niet bestaande, (de aannemer) geen rechtsgevolg kan afleiden uit het bestaan van de overeenkomst tijdens de wachtperiode».

In het eerste onderdeel van het cassatiemiddel werd door eiseres aangevoerd dat, wanneer men zoals *in casu* te maken heeft met een overeenkomst waarvan de verbintenissen onder opschortende voorwaarde zijn aangegaan, de overeenkomst wel bestaat, maar de uitvoering van de daaruit voortvloeiende verbintenissen is opgeschort, zodat het bestreden arrest ten onrechte beslist dat, aangezien de aannemingsovereenkomst door de toezichthoudende overheid niet werd goedgekeurd en derhalve definitief niet bestaande is, eiseres geen rechtsgevolg kan afleiden uit het bestaan van deze overeenkomst tijdens de wachtperiode, d.w.z. vooraleer de toezichthoudende overheid heeft beslist. In het tweede onderdeel van het cassatiemiddel deed eiseres gelden dat, bij een overeenkomst waarvan de verbintenissen onder opschortende voorwaarde zijn aangegaan, beide partijen door deze overeenkomst zijn gebonden en zich hangende de voorwaarde niet eenzijdig van de opgenomen verplichtingen kunnen vrijmaken, zonder meteen hun contractuele aansprakelijkheid in het gedrang te brengen, wat *in casu* voor de gemeente het geval was nu zij, nog hangende de voorwaarde, na een beperkte heraanbesteding, de uitvoering van het werk aan een derde toevertrouwde.

Op eensluidende conclusie van de advocaat-generaal H. Lenaerts heeft het Hof van Cassatie het eerste onderdeel gegrond verklaard op grond van de overwegingen «dat, wanneer bij overeenkomst een verbintenis onder opschortende voorwaarde wordt aangegaan, de overeenkomst hangende de voorwaarde niettemin bestaat, ook al is de uitvoering van de verbintenis geschorst; dat deze overeenkomst derhalve rechten en plichten voor de partijen doet ontstaan en de partij die haar verplichtingen niet nakomt, schadelijkt kan zijn; dat, wanneer de voorwaarde ontbreekt, de overeenkomst weliswaar ophoudt te bestaan en de voorwaardelijk aangegane verbintenis nooit uitvoering krijgt; dat zulks evenwel niet belet dat het niet-nakomen van verplichtingen hangende de voorwaarde tot schadevergoeding aanleiding kan geven, wanneer het niet-nakomen oorzaak van de schade blijft, hoewel de overeenkomst intussen teniet is gegaan» (*R.W.*, 1981-82, 252).

87. Dit cassatiearrest is in verscheidene opzichten van zeer groot belang (zie daarover, naast de conclusie van H. Lenaerts, *R.W.*, 1981-82, 245-249, de annotaties van J. Herbots, «Contrat sous condition suspensive: Conséquences de la faute commise par une partie 'pendente conditione'», *R.C.J.B.*, 1983, 204-222; X. Dieux, «Des effets de la tutelle d'approbation sur les contrats conclus avec une autorité publique subordonnée», *Adm. Publ. T.*, 1984, (145), 146-163).

In de eerste plaats volgt uit dit arrest dat een verbintenis onder opschortende voorwaarde thans moet worden omschreven als een verbintenis waarvan de *uitvoering* afhankelijk is van een toekomstige, doch onzekere gebeurtenis (*Kruithof, R., o.c., T.P.R.*, 1983, 697, nr. 192). Hieruit blijkt dat de klassieke opvatting, volgens welke een op-

schortende voorwaarde een toekomstige en onzekere gebeurtenis is waarvan het *bestaan* van een verbintenis afhankelijk wordt gesteld (zie b.v. Hannequaert, Y., *Théorie générale des obligations, La condition*, in *Les Nouvelles, Droit civil*, IV-2, Brussel, Larcier, 1958, 345-351, nrs. 1-10; Cass., 9 februari 1933, *Pas.*, 1933, I, 103, met conclusie van de procureur-generaal P. Leclercq) thans niet meer geldig is. Wanneer bij een overeenkomst een of meer verbintenissen onder opschortende voorwaarde zijn aangegaan, bestaan deze verbintenissen reeds; alleen de uitvoering ervan is opgeschort. Zulke verbintenissen zullen slechts uitwerking verkrijgen wanneer die voorwaarde in vervulling gaat (zie voordien reeds in die zin: De Page, H., *Traité*, I, 226, nr. 153bis).

Vervolgens legt het cassatiearrest van 5 juni 1981 er de nadruk op dat, wanneer bij een overeenkomst een verbintenis onder opschortende voorwaarde is aangegaan, die *overeenkomst*, hangende de voorwaarde, in ieder geval *bestaat*, ook al is de uitvoering ervan, d.w.z. de daaruit voortvloeiende verbintenissen, opgeschort. Als de uitvoering van de verbintenis afhangt van de vervulling van een voorwaarde, dan is dat precies omdat de partijen dat zo «onvoorwaardelijk» overeengekomen zijn (De Page, H., *ibid.*; Lenaerts, H., o.c., *R.W.*, 1981-82, 246-247). De partijen zijn derhalve gebonden door die overeenkomst en zij kunnen zich daaraan niet eenzijdig onttrekken. Uit de overeenkomst waarbij een verbintenis onder opschortende voorwaarde is aangegaan, vloeien voor de partijen rechten en verplichtingen voort, ook al is de voorwaarde nog hangende, zodat de partij die haar verplichtingen niet nakomt, haar contractuele aansprakelijkheid in het gedrang brengt indien daardoor aan de wederpartij schade wordt veroorzaakt (Lenaerts, H., o.c., *R.W.*, 1981-82, 247; Dieux, X., o.c., *Adm. Publ. T.*, 1984, 152-154, nrs. 10-12).

In de derde plaats doet het cassatiearrest van 5 juni 1981 een duidelijke uitspraak over de *rechtsgevolgen* van het *niet in vervulling gaan van een opschortende voorwaarde*. Over deze kwestie spreekt het B.W. zich niet uit en dienaangaande worden in rechtspraak en rechtsleer twee verschillende opvattingen verdedigd (zie daarover Dieux, X., o.c., *Adm. Publ. T.*, 1984, 148 e.v., nrs. 5 e.v.). Sommige auteurs zijn van oordeel dat het niet in vervulling gaan van de opschortende voorwaarde meebrengt dat niet alleen de verbintenis die onder zulk een voorwaarde is aangegaan, maar ook de overeenkomst zelf geacht moet worden nooit te hebben bestaan (zie o.m. De Page, H., *Traité*, I, 253, nr. 169; Vandeputte, R., *De Overeenkomst*, 152; zie in die zin ook het bestreden arrest, Antwerpen, 19 december 1979, *T. Aann.*, 1981, 295; *Limb. Rechtsl.*, 1981, 112). Deze opvatting vormt eigenlijk het corollarium van de klassieke regel volgens welke het opschortend karakter van de voorwaarde niet alleen de verbintenis zou betreffen, maar ook op de overeenkomst zelf van toepassing zou zijn (Dieux, X., o.c., *Adm. Publ. T.*, 1984, 148, nr. 5). Volgens andere auteurs daarentegen heeft het niet in vervulling gaan van de opschortende voorwaarde de retroactieve verdwijning tot gevolg, niet van de overeenkomst zelf, maar enkel van de verbintenissen die van de voorwaarde afhangen (zie o.m. *R.P.D.B.*, Tw. *Obligations*, Brussel-Parijs, Bruylant, L.G.D.J., 1951, 79, nr. 152; Starck, B., *Droit Civil, Obligations*, Parijs, Librairies Techniques, 1972, 548, nr. 1835).

In zijn arrest van 5 juni 1981 heeft het Hof van Cassatie

geen van beide stellingen gevolgd, maar ter zake een meer genuanceerd standpunt ingenomen. Het Hof verklaart dat, wanneer de opschortende voorwaarde niet in vervulling gaat, de overeenkomst ophoudt te bestaan en de voorwaardelijk aangegane verbintenis nooit uitvoering krijgt. Het Hof ontzegt aldus, terecht overigens, iedere retroactieve werking aan het verdwijnen, niet alleen van de voorwaardelijke verbintenis, maar ook en *a fortiori* van de overeenkomst. Dit is een logisch gevolg van het uitgangspunt dat, hangende de opschortende voorwaarde, de verbintenis die ervan afhangt en de overeenkomst reeds bestaan; als nadien de voorwaarde niet in vervulling gaat, kan men niet beweren dat er nooit een overeenkomst heeft bestaan of dat er zelfs helemaal niets is geweest (Lenaerts, H., o.c., *R.W.*, 1981-82, 248). Wanneer men, zoals het Hof van Cassatie, aanneemt dat bij het niet in vervulling gaan van de opschortende voorwaarde de overeenkomst ophoudt te bestaan, maar enkel voor de toekomst, volgt hieruit dat de partij die, hangende de voorwaarde, haar verplichtingen niet nakomt, eventueel haar contractuele aansprakelijkheid in het gedrang kan brengen. Uit het tijdelijk bestaan van de overeenkomst vloeien immers rechtsgevolgen voort, en het is niet omdat intussen aan de overeenkomst een einde is gekomen, dat men zich op het bestaan ervan niet meer zou kunnen beroepen. Vereist is dan wel dat die contractuele wanprestatie schade heeft veroorzaakt en dat die schade niet is weggevallen door het niet in vervulling gaan van de voorwaarde. Vaak zal de partij jegens wie de contractuele tekortkoming is begaan, geen schade lijden wanneer de voorwaarde niet in vervulling gaat, maar principieel mag dit niet worden uitgesloten (Lenaerts, H., o.c., *R.W.*, 1981-82, 248-249; Dieux, X., o.c., *Adm. Publ. T.*, 1984, 152-154, nrs. 10-13; vgl. Herbots, J., o.c., *R.C.J.B.*, 1983, 217-220, nrs. 16-17, die dit arrest toch tracht te verzoenen met de theorie van de retroactieve werking van het niet in vervulling gaan van de voorwaarde).

B. De potestatieve voorwaarde

88. Krachtens artikel 1174 B.W. is iedere verbintenis nietig, wanneer zij is aangegaan onder een potestatieve voorwaarde van de zijde van degene die zich verbindt. Aangenomen wordt dat deze bepaling uitsluitend de louter of *zuiver potestatieve voorwaarde* van de zijde van de schuldenaar beoogt, d.w.z. de voorwaarde waarvan de vervulling uitsluitend afhangt van de wil van de schuldenaar (De Page, H., *Traité*, I, 231-232, n.155bis; Cass., 16 december 1960, *Pas.*, 1961, I, 421; Cass., 18 juni 1970, *Arr. Cass.*, 1970, 981, *Pas.*, 1970, I, 925).

Ofschoon volgens H. De Page (*Traité*, I, 230, nr. 155bis) de zuiver potestatieve voorwaarde slechts uiterst zelden voorkomt, geeft de rechtspraak hier toch nog regelmatig voorbeelden van (zie de rechtspraak geciteerd bij Kruithof, R., Moons, H., en Paulus, C., o.c., *T.P.R.*, 1975, 763-765, nr. 163). Tijdens de onderzochte periode werd beslist dat, wanneer een verbintenis tot bouwen is aangegaan onder de voorwaarde dat de opdrachtgever een bouwgrond zou kopen, deze voorwaarde potestatief is aan de zijde van de opdrachtgever en de verbintenis derhalve nietig is krachtens artikel 1174 B.W. (Rb. Antwerpen, 26 maart 1981, *R.W.*, 1981-82, 1837, met noot F. Delwiche, *R.G.E.N.*, 1982, 251). Daar de opdrachtgever in dit geval volledig vrij blijft

al dan niet een bouwgrond te kopen, heeft hij zich in feite inderdaad tot niets verbonden.

Een zuiver potestatieve voorwaarde heeft evenwel de nietigheid van de verbintenis slechts tot gevolg, wanneer zij een opschortend karakter heeft. Een zuiver potestatieve voorwaarde, zelfs van de zijde van de schuldenaar, is niet ongeldig wanneer zij een *ontbindend* karakter heeft, daar zij geen beletsel vormt voor de rechtsgeldige totstandkoming van de verbintenis. Wanneer in een contract een verbintenis onder ontbindende voorwaarde is aangegaan, heeft de overeenkomst immers haar volledige uitwerking tot op het ogenblik van de verwezenlijking van de voorwaarde (De Page, H., *Traité*, I, 232, nr. 155bis; Kruithof, R., Moons, H., en Paulus, C., o.c., *T.P.R.*, 1975, 765, nr. 163 en de aldaar geciteerde rechtspraak). Men zou kunnen zeggen dat een zuiver potestatieve voorwaarde in feite neerkomt op een vermogen tot opzegging (Vandeputte, R., o.c., 145).

In afwijking van de heersende leer werd nochtans beslist dat de zuiver potestatieve voorwaarde de nietigheid van de (verbintenis onder) ontbindende voorwaarde tot gevolg heeft. Daarentegen werd in hetzelfde vonnis, in overeenstemming met de heersende leer, geoordeeld dat deze nietige ontbindende voorwaarde de rechtsgeldigheid van de overeenkomst, die voor het overige blijft bestaan, niet aantast (Arbrb. Doornik, 9 januari 1981, *J.T.T.*, 1981, 138). In dit geval werd als zuiver potestatief beschouwd, de ontbindende voorwaarde die bestond in het niet slagen van een bediende voor een test of een examen waarvan de organisatie (voorwaarden en termijn) en het resultaat uitsluitend afhingen van de macht van de werkgever, zonder enige controle door derden.

XXV. Bewijs van verbintenissen en overeenkomsten

A. De regel van artikel 1325 B.W.

89. Luidens artikel 1325 B.W. moeten onderhandse akten die wederkerige overeenkomsten vaststellen, worden opgemaakt in zoveel originelen als er partijen zijn die een onderscheiden belang hebben. Bovendien moet elk origineel vermelden hoeveel exemplaren zijn opgemaakt.

Het voorschrift van artikel 1325 B.W. vereist verscheidene originelen en dus ook verscheidene handtekeningen. Deze handtekeningen dienen rechtstreeks op het stuk zelf te worden aangebracht; een geschrift waarop de handtekening met carbonpapier is aangebracht kan niet als een origineel beschouwd worden in de zin van deze bepaling (Cass., 28 juni 1982, *Pas.*, 1982, I, 1286, *R.W.*, 1984-85, 684; zie ook De Page, *Traité*, III, 826, nr. 803, 3°). Het is nochtans niet vereist dat de handtekening van ieder der partijen op elk exemplaar voorkomt; voldoende is dat elke partij een exemplaar bezit dat is ondertekend door de wederpartij (Cass., 17 juni 1981, *Arr. Cass.*, 1980-81, 1204, *R.W.*, 1982-83, 172, *T.S.R.*, 1981, 503, *Pas.*, 1981, I, 1192).

De nietigheidssanctie van artikel 1325 B.W. betreft niet de overeenkomst, maar enkel het *instrumentum*. Een dergelijk stuk kan evenwel een begin van bewijs door geschrift (artikel 1347 B.W.) uitmaken indien het wordt ondertekend door de wederpartij en kan, aangevuld met vermoedens en getuigen, het bewijs van de overeenkomst opleveren (Rb.

Luik, 27 september 1983, *Jur. Liège*, 1984, 245; Rb. Gent, 20 april 1982, *T. Not.*, 1983, 16).

Artikel 1325 B.W. vindt geen toepassing in handelszaken (Cass., 20 januari 1984, *R.W.*, 1983-84, 2333) en evenmin wanneer het gaat om een geschrift dat wordt ingeroepen om een buitengerechterlijke bekentenis te bewijzen (Hof Brussel, 25 juni 1980, *R.W.*, 1982-83, 360; zie ook Cass., 7 juni 1951, *Pas.*, 1951, I, 683).

B. De regel van artikel 1326 B.W.

90. Een onderhands biljet dat een eenzijdige belofte vaststelt, moet geheel met de hand geschreven zijn van diegene die zich verbindt, of, ten minste, benevens zijn handtekening, de eigenhandig aangebrachte woorden «goed voor...» of «goedgekeurd voor...» en het bedrag van de schuld voluit in letters vermelden (artikel 1326 B.W.; zie hierover Ph. Le Tourneau, «Contre le *bon pour*», *D.*, 1975, *chron.*, 187-190). Een onderhandse akte die niet aan de voorschriften van deze bepaling voldoet is dus nietig, ook al ontkent de schuldenaar niet het document te hebben ondertekend (Rb. Mechelen, 8 december 1981, *R.W.*, 1983-84, 594).

De regel van het «goed voor», lijdt echter uitzondering voor twee categorieën van debiteuren. In de eerste plaats: de «kooplieden» (Hof Brussel, 19 november 1980, *R.W.*, 1981-82, 1288) voor wie de wetgever deze bescherming overbodig acht. Deze uitzondering is verbonden aan de hoedanigheid van koopman en geldt dus voor alle door hem verrichte handelingen. In de tweede plaats, en om geheel andere redenen: de «ambachtslieden, landbouwers, wijngaardeniers, dagloners of dienstboden», omdat de personen die tot deze categorieën behoorden in 1804 veelal ongeletterd waren. Artikel 1326, tweede lid, B.W. maakt echter geen onderscheid tussen geletterden en ongeletterden, zodat men de ambachtslieden niet aan het vereiste van het «goed voor» mag onderwerpen om de reden dat zij een bepaalde kennis bezitten of kunnen schrijven (Cass., 25 juni 1982, *Pas.*, 1982, I, 1267, *R.W.*, 1982-83, 2701, *J.T.*, 1983, 412).

C. Het vereiste van een schriftelijk bewijs: artikel 1341 B.W.

91. Het belang van het geschrift in burgerlijke zaken wordt neergelegd in artikel 1341 B.W.: voor alle «zaken» die de waarde van 3.000 fr. te boven gaan, moet een akte worden opgesteld en tegen zo'n akte is geen bewijs door getuigen toegelaten. Onder «zaken» worden niet alleen overeenkomsten bedoeld, maar in het algemeen iedere rechtshandeling die strekt tot het ontstaan, het wijzigen of het tenietgaan van verbintenissen. Hieraan beantwoordt bijvoorbeeld een wederzijdse contractbelofte tot het oprichten van een vennootschap (Hof Bergen, 9 november 1982, *Pas.*, 1983, III, 12).

Deze bewijsregel bindt enkel de partijen, niet de *derden*. Zo kan een derde het bewijs van een lastgeving leveren door getuigen en vermoedens ook al gaat de zaak de som van 3.000 fr. te boven (Cass., 18 december 1980, *Arr. Cass.*, 1980-81, 446, *Pas.*, 1981, I, 449, *R.W.*, 1981-82, 2098, *J.T.*, 1981, 550, *T. Not.*, 1982, 175; Brussel, 22 januari 1981, *R.W.*, 1981-82, 749).

Tussen partijen geldt het voorschrift van artikel 1341 B.W. echter niet wanneer het erom gaat de simulatie te bewijzen die tot doel heeft een wet van opebare orde te ontduiken. Ten onrechte wordt dit door het Hof van Berop uitgebreid tot het geval dat de simulatie strekt tot het ontduiken van een regel van dwingend recht (Bergen, 10 januari 1983, *Rev. Rég. Dr.*, 1984, 27, *Pas.*, 1983, II, 16, met afkeurende noot, *J.T.*, 1983, 413).

D. Uitzonderingen op het vereiste van een schriftelijk bewijs: de artikelen 1347 en 1348 B.W.

92. Op het vereiste van het geschrift in burgerlijke zaken bestaan echter diverse uitzonderingen (cf. artikelen 1347 en 1348 B.W.).

Zo vindt de regel van artikel 1341 B.W. geen toepassing indien de eiser kan bogen op een begin van bewijs door geschrift dat uitgaat van de verweerder en waardoor het beweerde feit waarschijnlijk wordt gemaakt (artikel 1347 B.W.). Het begrip «geschrift» dient ruim te worden opgevat. Het omvat elk geschrift uitgaande van de wederpartij en dit ongeacht de vorm, de aanwezigheid van een handtekening e.d. (De Page, H., *Traité*, III, 912, nr. 892). Zo kan de exploitant van een feestzaal een advertentie die door de verweerder in de lokale pers is geplaatst voor een «soirée parisienne» als begin van bewijs door geschrift invoeren met het oog op de verdere bewijsvoering van het bestaan van de overeenkomst om de zaal aan de verweerder te verhuren (Vred. Moeskroen, 20 januari 1983, *T. Vred.*, 1984, 60). Een «geschrift» kan ook zijn: een onderhandse akte die niet voldoet aan het vereiste van artikel 1325 B.W. (Rb. Luik, 27 september 1983, *Jur. Liège*, 1984, 245; Rb. Gent, 20 april 1982, *T. Not.*, 1983, 16). Een notariële akte die het bestaan van een erfdiensbaarheid van overgang vermeldt zonder nochtans het heersend erf aan te wijzen, kan door de rechter als een begin van bewijs door geschrift worden beschouwd dat toelaat het bestaan van de erfdiensbaarheid door alle middelen rechtens te bewijzen (Cass., 23 januari

1981, *Pas.*, 1981, I, 548, *Arr. Cass.*, 1980-81, 565). Het is niet tegenstrijdig een zelfde stuk als begin van bewijs door geschrift te aanvaarden m.b.t. een bepaald feit (*in casu* de gedeeltelijke betaling) en het te verwerpen als bewijs van ander feit (*in casu* de betaling van het saldo) indien dit feit door het stuk niet aannemelijk wordt gemaakt (Cass., 30 april 1982, *Pas.*, 1982, I, 996, *R.W.*, 1982-83, 1317, *J.T.*, 1983, 121, *T. Not.*, 1983, 197). Ook de simulatie tussen partijen kan door alle middelen rechtens worden bewezen indien er een begin van bewijs door geschrift bestaat (Rb. Antwerpen, 13 november 1980, *Pas.*, 1982, III, 20).

93. De regel van artikel 1341 B.W. geldt evenmin wanneer de schuldeiser in de materiële of morele onmogelijkheid verkeerde zich een schriftelijk bewijs te verschaffen (art. 1348 B.W.). De rechter aan wie het toekomt op onaantastbare wijze in feite over deze morele onmogelijkheid te oordelen, verantwoordt zijn beslissing echter niet wettelijk wanneer hij enkel verwijst naar de «hoedanigheid en werkring» van de partijen zonder nadere aanduidingen (Cass., 17 december 1982, *R.W.*, 1982-83, 2541, *Pas.*, 1983, I, 478, *T. Not.*, 1984, 88, *J.T.*, 1984, 285).

94. Indien de titel die tot schriftelijk bewijs diende, verloren is gegaan buiten de wil van de schuldeiser om, dan kan deze eveneens het bewijs leveren door getuigen en vermoedens (artikel 1348, 4°, B.W.). Dit is het geval wanneer de overeenkomst aan een notaris is toevertrouwd die in de onmogelijkheid verkeert om het origineel voor te leggen (Cass., 8 mei 1980, *R.W.*, 1981-82, 252, *Arr. Cass.*, 1979-80, 1122, *Pas.*, 1980, I, 1111, *T. Not.*, 1981, 333).

Aloïs VAN OEVELEN
UIA en UFSIA

Eric DIRIX
UFSAL

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 3 MEI 1985

Voorzitter: de h. Mahillon

Raadsheer-rapporteur: de h. Matthijs

Procureur-generaal: de h. Krings

Advocaat: mr. Simont

Burgerlijke rechtspleging — Uitvoerend beslag op onroerend goed — Beding dat de hypothecaire schuldeiser de verkoop van niet gehypothekeerde goederen mag vervolgen zonder de ontoereikendheid van de gehypothekeerde goederen te moeten bewijzen.

Art. 1563, eerste lid, Ger. W. bepaalt dat de schuldeiser de vervolgingen tot uitwinning van de onroerende goederen

waarop hij geen hypotheek heeft, niet kan beginnen dan ingeval de goederen waarop hij hypotheek heeft, ontoereikend zijn.

Die bepaling regelt de privé-belangen van partijen. Ze raakt derhalve de openbare orde niet, noch maakt ze dwingend recht uit. De partijen kunnen vrijelijk onder elkaar overeenkomen van de bepaling van art. 1563 af te wijken.

N.V. B.

Conclusie van de procureur-generaal Krings

Eiseres heeft uitvoerend beslag gelegd op bepaalde onroerende goederen van haar schuldenaars, die bij haar een kredietopneming hadden verkregen maar de bedingen ervan niet naleefden.

Na bevel tot betaling te hebben gedaan en op die goede-

ren beslag te hebben gelegd, overeenkomstig de regels van het uitvoerend beslag, heeft eiseres bij de beslagrechter twee verzoeken ingediend:

1) enerzijds tot aanstelling van een notaris die met de verdere afwikkeling van de gedwongen onteigening zal worden belast;

2) anderzijds ten einde verlof te bekomen om overeenkomstig art. 1563 Ger. W. andere dan de gehypothekeerde goederen in beslag te mogen nemen en te doen verkopen.

Op dit tweede verzoek heeft de eerste rechter beslist dat het laattijdig was, omdat het vóór elke daad van vervolging moest worden ingediend. Die beslissing werd in hoger beroep niet meer betwist.

Wat het eerste verzoek betreft hebben zowel de eerste rechter als de rechter in hoger beroep beslist dat het dient te worden verworpen, omdat de voorschriften van art. 1563 niet werden nageleefd.

Tegen die beslissing werd cassatieberoep ingesteld.

Het ging dus om een verzoek van eiseres ten einde over te gaan tot de gedwongen uitvoering op onroerende goederen waarop eiseres geen hypotheekrecht bezit.

In het contract van lening, waarbij eiseres een hypotheek op bepaalde onroerende goederen van de geldopnemers heeft bekomen, kwam ook een beding voor luidens hetwelk «indien de kredietnemers hun verbintenissen niet uitvoeren, (de Bank) het recht heeft gelijktijdig de verkoop te vervolgen van de gehypothekeerde goederen en van de andere goederen, die aan de kredietnemers toebehoren. Ze mag zelfs de vervolgingen instellen met de verkoop van deze laatste goederen zonder de ontoereikendheid der gehypothekeerde goederen te moeten bewijzen, en dit in afwijking van art. 1563 Ger. W.»

Deze laatste bepaling houdt in dat de schuldeiser de vervolgingen tot uitwinning van de onroerende goederen waarop hij geen hypotheek heeft, niet mag beginnen dan ingeval de goederen waarop hij hypotheek heeft, ontoereikend zijn.

Uit de volgende leden van dit artikel volgt dat de schuldeiser zich eerst tot de rechter moet wenden om het bewijs te leveren dat de waarde van de gehypothekeerde goederen ontoereikend is. Die uitlegging wordt niet betwist.

Het bovenbedoelde beding waarvan eiseres toepassing vordert wijkt dus af van de bepaling van art. 1563 in elk geval op één punt, nl. dat de schuldeiser niet hoeft te bewijzen dat de gehypothekeerde goederen hem geen mogelijkheid van volledige terugbetaling bieden.

Er is ook nóg een tweede punt dat in dit verband hier moet worden vermeld, t.w. dat de schuldeiser de vervolgingen op de niet gehypothekeerde goederen instelt, voordat hij de verpande goederen aanspreekt.

Wat dit punt betreft moet hier worden aangestipt dat de wetgever het vraagstuk bij de voorbereiding van de tekst van de wet in de Commissie voor de Justitie van de Kamer uitdrukkelijk heeft besproken. Er werd toen gezegd dat de ontoereikendheid van het gehypothekeerd goed niet uit de verkoop ervan moet blijken, maar dat het volstaat dat de schuldeiser bewijst, aan de hand van de schatting van het goed, dat de waarde ervan onvoldoende is om hem te betalen.

Tevens werd onderstreept dat de schuldeiser in elk geval bewarend beslag op de andere goederen mag leggen, zodoende de schuldenaar belettend er verder over te beschik-

ken¹.

Het lijkt mij dan ook, dat er geen twijfel bestaat dat de schuldeiser tot de uitwinning van de niet gehypothekeerde goederen mag overgaan, alvorens de te zijnen behoefte gehypothekeerde goederen te doen verkopen.

Alleen blijft dus de vraag, of hij zulks mag doen ook wanneer hij niet bewijst dat de waarde van de gehypothekeerde goederen ontoereikend is om betaling van de schuldverordering te verkrijgen.

Hier hebben we dan in elk geval te doen met een uitdrukkelijke afwijking van art. 1563.

De vraag is nu of die afwijking, die contractueel tussen partijen werd bedongen, wettig is of niet.

Ik merk eerst op dat uit het onderzoek van de rechtsleer en van de rechtspraak duidelijk blijkt dat het hier besproken beding bijna een stijlclausule is geworden, die in vrijwel alle hypothecaire contracten voorkomt.

Over haar wettigheid zijn rechtsleer en rechtspraak verdeeld.

Sommigen² gaan uit van het standpunt dat alle bepalingen betreffende het uitvoerend beslag op onroerende goederen van openbare orde zijn en dat er bijgevolg geen sprake van kan wezen aan die bepalingen te derogeren. Dit zou dus ook gelden wat art. 1563 betreft.

Anderen³ ontkennen dat alle voormelde bepalingen van openbare orde zijn. Slechts enkele bepalingen zouden wel onder de openbare orde vallen, o.m. alle bepalingen die in art. 1622 staan.

Art. 1563 zou in elk geval niet van openbare orde zijn, enerzijds omdat het niet in art. 1622 wordt vermeld, anderzijds omdat een soortgelijke bepaling reeds voorkwam in de wet van 1854 en rechtspraak en rechtsleer eensgezind oordeelden dat die bepaling niet van openbare orde was.

Ik zou eerst dit laatste aspect van het vraagstuk willen onderzoeken.

Naar mijn mening kan uit de omstandigheid dat de oude bepaling niet van openbare orde was geen argument worden afgeleid.

Die bepaling maakte deel uit van een wettelijk systeem, dat precies door de nieuwe wet werd opgeheven. In de oude wet bestond met name de procedure van de dadelijke uitwinning, die aan de schuldeisers ruimere machten toekende. Vergeleken bij de mogelijkheden die uit de dadelijke uitwinning volgden, was de bepaling die de schuldeiser toe-

¹ St. Kamer, nr. 59, 1965-1966/49, p. 213.

² Rép. notarial, v° «Saisie immobilière», nr. 4, p. 68; ENGELS, *Het uitvoerend beslag op onroerend goed*, 1981, nr. 26, pp. 18 e.v.; BAUGNIET, in *Annales du notariat*, 1968, 290 (heeft echter betrekking op de vormen van de rechtspleging zelve); Rb. Kortrijk, 29 november 1970, *R.W.*, 1974-75, 1390, met noot KOKELENBERG; CHABOT-LÉONARD, *Saisies conservatoires et saisies exécutions*, 1979, pp. 16 e.v.; zie evenwel dezelfde auteur, p. 348.

³ Rép. notarial, v° «Saisie immobilière», nr. 112; «Plechtige uitreiking van de driejaarlijkse prijs van het Antwerps Notariaat op 29 november 1983, verslag van de jury», *R.W.*, 1984-85, 71; LAENENS, «Geschillen beslechtsovereenkomsten en de grondrechten», in *De toepasselijkheid van de grondrechten in private verhoudingen*, Kluwer, 1982, pp. 302-303; *Rec. gén.*, nr. 21917, t. 124, p. 178; STRANARD-THILLY, «Privileges immobiliers et les hypothèques», *Rev. de la Banque*, 1981, *Chronique de jurispr.*, 1967-1979.

stond ook de andere goederen van de schuldenaar uit te winnen, van ondergeschikt belang.

Bovendien bleek toen de vrijheid van contracteren veel groter. De dadelijke uitwinning was daarvan een bewijs.

Het Gerechtelijk Wetboek is in dit opzicht strenger. De dadelijke uitwinning werd voortaan opgeheven en, luidens art. 1626, wordt het beding dat de schuldeiser, bij niet-nakoming van de jegens hem aangegane verbintenissen, het recht heeft de onroerende goederen van zijn schuldenaar te doen verkopen, zonder inachtneming van de formaliteiten voorgeschreven voor het uitvoerend beslag op onroerend goed, als niet bestaande beschouwd.

Art. 1563 heeft dus thans zijn plaats in een wettelijk systeem dat verschilt van datgene dat voordien bestond. Het nieuwe systeem beperkt ontegensprekelijk de vrijheid van contracteren, vermits het bepaalde overeenkomsten verbiedt.

Uiteraard, zoals alle beperkingen van vrijheid van handelen, moeten deze strikt en derhalve restrictief worden uitgelegd.

Er is immers slechts één beding dat uitdrukkelijk uitgesloten is: de dadelijke uitwinning.

Ik meen derhalve dat alleen voor zover het hier besproken beding tot gevolg zou hebben rechtstreeks of onrechtstreeks een regeling in te voeren die bij de dadelijke uitwinning aansluit, het eveneens onder het wettelijk verbod moet vallen.

Er moet dus eerst worden nagegaan wat het in art. 1626 neergelegde verbod inhoudt.

Waarin bestond de dadelijke uitwinning onder het stelsel van de wet van 1854?

Het beding van dadelijke uitwinning werd in de *Pandectes belges* als volgt beschreven:

«La vente par expropriation forcée est la règle générale, la vente par voie parée est une dérogation à cette règle (...)»

En un seul cas la loi permet de déroger aux formalités de l'expropriation forcée: c'est lorsque le créancier a stipulé en sa faveur la clause de voie parée. La clause dont il s'agit est un pouvoir, un mandat in rem suam, consenti par le débiteur au profit du créancier premier inscrit, pour le cas où il serait en défaut de remplir les engagements envers ce dernier. *Ce mandat consiste précisément en la faculté de faire vendre les biens hypothéqués dans la forme des ventes volontaires, c.à.d. sans devoir remplir les formalités de la saisie immobilière.* Donc, le créancier, muni de ce mandat d'une nature toute spéciale, donné uniquement dans son intérêt et, par conséquent, révocable par lui seul, peut faire procéder à la vente volontaire des biens du débiteur, vente dont les formalités sont beaucoup moins compliquées que celles de la saisie immobilière⁴.

Bijzonder beklemtoond moet hier dus worden, dat de dadelijke uitwinning precies een uitzondering op de gedwongen uitvoering uitmaakte. Bovendien lette men erop, dat dit beding alleen mogelijk was als het om bevoorrechte of met hypotheek gewaarborgde schuldvorderingen ging⁵.

Dit bracht overigens mee dat men oordeelde dat de toepassing van de dadelijke uitwinning gepaard kon gaan met de toepassing van een beding waarbij de schuldeiser gemachtigd werd ook op de niet met hypotheek bezwaarde goederen de gedwongen uitvoering te vervolgen⁶. Die regeling werd in overeenstemming geacht met de regel gegeven in art. 4 van de wet van 15 augustus 1954, welke bepaling aan art. 1563 Ger. W. ten oorsprong ligt.

Uit dit alles blijkt zeer duidelijk, dat het verbod neergelegd in art. 1626, niets te maken heeft met de bepaling van art. 1563, en evenmin met een beding dat de schuldeiser enkel vrijstelt van het bewijs dat de gehypothekeerde goederen niet volstaan om de terugbetaling van de schuldvordering te waarborgen.

Men moet integendeel vaststellen dat de uitvoering op de andere dan de gehypothekeerde goederen, noodzakelijk aan alle regels van het beslag op onroerende goederen moet voldoen. Zulks wordt ten deze overigens niet betwist, vermits eiseres die regels heeft nageleefd: bevel tot betaling, beslaglegging, aanstelling van een notaris door de beslagrechter, steeds met inachtneming van de termijnen die de wet stelt.

Voor zover men dus oordeelt dat de regels betreffende de rechtspleging van het uitvoerend beslag op onroerende goederen van openbare orde zijn, welke vraag weliswaar ten deze werd opgeworpen, hoeft deze vraag hier niet verder te worden onderzocht, nu geenszins wordt aangevoerd dat het betwist beding van die regels afwijkt.

Dit komt zeer duidelijk tot uiting wanneer men even let op de plaats die art. 1563 in het hoofdstuk gewijd aan het uitvoerend beslag op onroerende goederen inneemt:

De artt. 1560 tot en met 1563 hebben betrekking op het bepalen van de goederen waarop een uitvoerend beslag kan worden gelegd.

Art. 1560 bepaalt dat het gaat om onroerende goederen en het toebehoren die eigendom van de schuldenaar zijn, en eveneens om de rechten van vruchtgebruik, erfpacht en opstal die aan de schuldenaar toebehoren.

In art. 1561 wordt het vraagstuk van het beslag op een onverdeeld aandeel van de schuldenaar geregeld.

Luidens art. 1562 mag de uitwinning van de persoonlijke onroerende goederen van de vrouw tegen haar worden vervolgd. Heeft de man het genot van die goederen, dan worden man en vrouw in de vervolging betrokken.

Dan komt ten slotte de reeds besproken bepaling van art. 1563.

Dit zijn geen eigenlijke regels van het uitvoerend beslag op onroerende goederen. Dit beslag wordt daarin niet geregeld. Het zijn voorafgaande regels die de goederen die met beslag mogen worden bezwaard, nader omschrijven.

Het zijn derhalve regels die geen deel hebben aan de aard zelf van de procedure van het uitvoerend beslag. Het zijn regels die bijgevolg naar hun eigen aard beoordeeld moeten worden. Zij kunnen weliswaar van openbare orde zijn, doch niet omdat zij deel uitmaken van de bepalingen betreffende het uitvoerend beslag.

Raakt de bepaling van art. 1563 de openbare orde?

Wanneer geen beding desaangaande tussen partijen werd gesloten, dan is het begrijpelijk dat de wet een regeling treft

⁴ *Pand. belges*, v° «Vente par voie parée», nr. 34. Zie ook nrs. 7 e.v., waar wellicht het aanwenden van het instituut van het mandaat om het optreden van de schuldeiser uit te leggen meer genuanceerd wordt.

⁵ *Ib.*, nr. 90.

⁶ *Ib.*, nr. 32.

ten opzichte van de hypothecaire schuldeiser, enerzijds om hem op te leggen eerst de goederen waarop hij een hypotheek heeft aan te spreken, anderzijds om hem in staat te stellen van die regel af te wijken, mits hij het bewijs levert dat de verpande goederen niet volstaan om hem te waarborgen en met verlot van de beslagrechter.

Maar kan men zeggen dat van deze laatste regeling niet kan worden afgeweken door een contractueel beding en dat hierdoor de openbare orde in het gedrang komt?

Men merke op dat, wat die «andere» goederen betreft, de hypothecaire schuldeiser uiteraard niet bevoorrecht is en dat hij dus met de andere schuldeisers in elk geval (met of zonder beding) zal moeten delen.

De vraag rijst, en wordt hier overigens niet verder onderzocht, of bij samenloop met andere chirografaire schuldeisers, de hypothecaire schuldeiser voor de algehele van zijn schuldvordering in aanmerking komt, dan wel slechts voor het deel dat door de hypotheek niet gedekt wordt. Die vraag vergt buiten kijf een grondig onderzoek, en wordt geenszins opgelost door het geldig verklaren van het beding.

Er moet bovendien worden opgemerkt, dat door het feit dat een deel van de schuldvordering van de hypothecaire schuldeiser door de tegeldemaking van de andere goederen gedeeld wordt, zulks de bevrijding meebrengt van de verpande goederen en dus het onderpand van de chirografaire schuldeisers vergroot.

Dit alles wijst uit dat het beding dat hier wordt besproken, zelfs ten aanzien van de regeling van de rechten van de schuldeisers niet noodzakelijk nadelig uitvalt.

In ieder geval kan niet worden beslist dat dit beding in strijd is met regels van openbare orde.

Ik ben derhalve van oordeel dat het beding als dusdanig wettig is.

Nu kan ik overgaan tot het onderzoek én van het arrest én van het opgeworpen middel.

Het arrest constateert eerst, dat de vraag die het hof van beroep wordt gesteld beperkt is tot de geldigheid van het beding dat van art. 1563 afwijkt.

Het constateert vervolgens, dat art. 1563 het vroegere art. 4 van de wet van 15 augustus 1854 overneemt en dat die bepaling niet van openbare orde was.

Het arrest beslist dan, dat «waar de *vormen* voor de uitwinning van onroerende goederen vereenvoudigd werden, en thans nagenoeg die van de vroegere dadelijke uitwinning zijn, ze beschouwd moeten worden als onontbeerlijk voor de rechten van alle betrokkenen. Ze hebben derhalve een aard van openbare orde».

Dat is de betekenis van art. 1626, dat de dadelijke uitwinning heeft geweerd en de huidige formaliteiten als een noodzakelijk minimum heeft opgelegd. Dit artikel heeft een algemene draagwijdte en slaat op alle pleegvormen en voorschriften i.z. het uitvoerend beslag op onroerende goederen.

Het arrest verwijst hier naar de zienswijze van Engels⁷.

Derhalve, besluit het arrest, zou het weinig zin hebben uitzondering te maken voor art. 1563, dat de schuldenaar moet beschermen tegen een mogelijk misbruik, maar ener-

zijds voor de schuldenaar met een rechtmatig belang de mogelijkheid openlaat tot afwijking, maar onder controle van de rechter.

In deze beslissing komen aldus twee grote overwegingen naar voren:

1) Alle pleegvormen van de uitvoering op onroerende goederen zijn onontbeerlijk voor de bescherming van al de betrokkenen. Ze zijn derhalve van openbare orde.

De vraag rijst dan, of de bepaling van art. 1563 een regeling inhoudt die tot de eigenlijke uitvoering behoort. We hebben zoëven gezien dat er in dit verband een onderscheid dient te worden gemaakt en dat art. 1626, dat de grondslag van de redenering van het arrest vormt, niets te maken heeft met de in art. 1563 gegeven regel.

2) Art. 1563 houdt een beschermende maatregel in voor de schuldenaar. Dit is immers de kern van het vraagstuk. Is die bescherming van openbare orde — of is ze van imperatieve aard, d.w.z. dat er niet van mag worden afgeweken voordat er een geschil ontstaat. Merken we in dit verband op dat in elk geval de wet dienaangaande niets bepaalt.

Tot zover de analyse van het arrest.

Tegen dit arrest doet eiseres één middel gelden, dat alleen betrekking heeft op het verzoek tot aanstelling van een notaris en dus daardoor op de geldigheid van het beding, ter uitvoering waarvan die aanstelling wordt gevraagd, zonder voorafgaand verlot van de beslagrechter.

Het middel werpt op, dat art. 1626 enkel verband houdt met het verbod een beding van dadelijke uitwinning in te lassen. Die bepaling belet geenszins dat een conventionele afwijking van de regel gesteld in art. 1563, eerste lid, in het contract zou worden opgenomen.

Mijn antwoord op het middel kan thans zeer kort zijn.

Zoals uit de ontleding van het vraagstuk blijkt, staat de bepaling van art. 1626 immers geheel los van de bepaling van art. 1563. Deze bepaling betreft geenszins de procedure zelve van de uitwinning.

Het arrest mocht bijgevolg niet beslissen dat, gezien de bepaling van art. 1626, de bepaling van art. 1563 ook van openbare orde is.

Maar het arrest beslist tevens, dat vermits de bepaling van art. 1563 een beschermingsmaatregel uitmaakt, zij ook om die reden de openbare orde raakt.

Zoals reeds werd aangestipt is die stelling eveneens onjuist, nu klaarblijkelijk de wetgever er niet aan gedacht heeft.

Ik ben derhalve van oordeel dat het middel gegrond is.

Besluit: *cassatie*.

Arrest

Gelet op het bestreden arrest, op 29 september 1983 door het Hof van Beroep te Gent gewezen;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1563, 1622, 1626 van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest het verzoek van eiseres afwijst, strekkend tot aanstelling van een notaris, belast met de verkoop van door eiseres in beslag genomen onroerende goederen en met de verrichting tot rangregeling, op grond: dat eiseres bij notariële akte aan de echtgenoten F.-V. en D.-D. een krediet toestond, met als waarborg een hypotheek op een

⁷ Zie *loc. cit.*, pp. 29 en 131.

aan de schuldenaars toebehorend goed; dat in die akte het volgende beding werd opgenomen onder artikel 13: «Indien de kredietnemers hun verbintenissen niet uitvoeren, heeft de bank (eiseres) het recht gelijktijdig de verkoop te vervolgen van de gehypothekeerde goederen en van de andere goederen, die aan de kredietnemers toebehoren. Zij mag zelfs de vervolgingen instellen met de verkoop van deze laatste goederen zonder de ontoereikendheid der gehypothekeerde goederen te moeten bewijzen, en dit in afwijking van artikel 1563 van het Gerechtelijk Wetboek»; dat het de vraag is of bij voorafgaand beding geldig kon worden afgeweken van het verbod van artikel 1563, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek; dat het ongetwijfeld juist is dat artikel 1563 het vroegere artikel 4 van de wet van 15 augustus 1854 overneemt, waarvan algemeen werd aangenomen dat het niet van openbare orde was; dat echter de vormen voor de uitwinning van onroerend goed, nu deze vereenvoudigd werden en thans nagenoeg die zijn van de vroegere dadelijke uitwinning, moeten worden beschouwd als onontbeerlijk voor de rechten van alle betrokkenen; dat ze derhalve van openbare orde zijn, krachtens artikel 1626 van het Gerechtelijk Wetboek; dat deze bepaling, die de dadelijke uitwinning heeft geweerd en de huidige formaliteiten als een noodzakelijk minimum heeft opgelegd, een algemene draagwijdte heeft, en betrekking heeft op alle pleegvormen en voorschriften inzake uitvoerend beslag op onroerend goed; dat het weinig zin zou hebben hierop uitzondering te maken voor artikel 1563 van het Gerechtelijk Wetboek, dat enerzijds de schuldenaar moet beschermen tegen een mogelijk misbruik, doch anderzijds voor de schuldeiser met een rechtmatig belang de mogelijkheid tot afwijking openlaat, zij het onder controle van de beslagrechter,

terwijl artikel 1626 van het Gerechtelijk Wetboek enkel bepaalt dat het beding dat de schuldeiser, bij niet-nakoming van de jegens hem aangegane verbintenissen, het recht heeft de onroerende goederen van zijn schuldenaar te doen verkopen «zonder inachtneming van de formaliteiten voorgeschreven voor het uitvoerend beslag op onroerend goed», als niet bestaande wordt beschouwd; deze bepaling slechts betrekking heeft op de «formaliteiten van het uitvoerend beslag», en zich niet verzet tegen een conventionele afwijking van de regel van artikel 1563, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek, dit is tegen een verkoop van andere goederen dan die waarvoor hypotheek werd verleend, voor zover de daarop toepasselijke vormen in acht worden genomen; zodat het arrest, dat niettemin beslist dat de regel van artikel 1563, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek de openbare orde raakt, niet wettelijk verantwoord is (schenking van alle in het middel aangewezen bepalingen):

Overwegende dat het middel niet preciseert in welk opzicht de artikelen 97 van de Grondwet en 1622 van het Gerechtelijk Wetboek zijn geschonden;

Overwegende dat artikel 1626 van het Gerechtelijk Wetboek tot doel heeft elk beding te verbieden dat tot gevolg zou hebben een soortgelijke rechtspleging als de dadelijke uitwinning in te voeren, en derhalve van de procedurevormen die voor de gedwongen tenuitvoerlegging op onroerende goederen worden voorgeschreven af te wijken;

Overwegende dat de artikelen 1560 tot 1563 tot voorwerp hebben de goederen aan te duiden die voor gedwongen ten-

uitvoerlegging vatbaar zijn; dat die bepalingen echter niet de eigenlijke procedurevormen van de gedwongen tenuitvoerlegging op onroerende goederen regelen; dat in het bijzonder artikel 1563 het recht van de hypotheekhoudende schuldeiser uitdrukkelijk erkent om benevens de hem verpande goederen ook de andere goederen van de schuldenaar in de gedwongen tenuitvoerlegging te betrekken; dat die bepaling evenwel daartoe voorwaarden stelt, ten einde de rechten van de schuldenaar en van derden te vrijwaren; dat de wet echter geen enkele sanctie op het niet naleven van die voorwaarden stelt; dat die bepaling, die de privébelangen van partijen regelt, derhalve noch de openbare orde raakt noch dwingend recht uitmaakt;

Overwegende dat hieruit volgt dat partijen onder elkaar vrijelijk mogen overeenkomen van de bepaling van artikel 1563 af te wijken;

Dat het hof van beroep dus niet wettig beslist dat de partijen van dat artikel niet bij overeenkomst mogen afwijken;

Dat het middel gegrond is;

(...)

NOOT—In dezelfde zin: CHABOT-LEONARD, D., *Saisies conservatoires et saisies-exécutions*, Brussel, 1979, 348; DE LEVAL, G., *La saisie immobilière in Répertoire notarial*, XIII, Brussel, 1985, 95, nr. 112; KOKELLENBERG, J., “Karakter van art. 1563 Ger. W.”, *R.W.*, 1974-75, 1390; LAENENS, J., *Geschillenbeslechtingsovereenkomsten en de grondrechten*, in *De toepasselijkheid van de grondrechten in private verhoudingen*, Rimanque, K. (ed.), Antwerpen, 1982, (279), 302-303; VAN STEEN, W., *Het uitvoerend beslag op onroerend goed en de rangregeling*, 13, nr. 4; Beslagr. Doornik, 12 maart 1984, *J.T.*, 1985, 148, noot; anders: ENGELS, Chr., “La saisie-exécution immobilière et l'ordre”, in *Les voies conservatoires et d'exécution - Bilan et perspectives*, Fettweis, A. en Gutt, E. (ed), Brussel, 1982, 231, nr. 5 en *Het uitvoerend beslag op onroerend goed en de daarbijhorende rangregeling*, Antwerpen, 1981, 18, nr. 26; WERCKX, J., “De uitwinningsvolgorde bij uitvoerend beslag op onroerend goed in het licht van artikel 1563 Ger. W.”, *R.W.*, 1984-85, 1855-1859; Beslagr. Leuven, 17 februari 1984, *R.W.*, 1984-85, 1855.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

4e KAMER — 4 APRIL 1984

Voorzitter: de h. Spaas

Raadsheren: de h. Vandeplas en mevr. Bertrand

Advocaten: mrs. Van Bellinghen en Greant loco Wijffels

Vervoer — Overeenkomst — C.M.R. — 1. Brand van lading — Art. 17.2 — 2. Rente.

1. Ten aanzien van een lading die tijdens het vervoer door brand is beschadigd, is het voor de ontheffing van art. 17.2 C.M.R. niet voldoende dat wordt aangetoond dat de brand in de lading is ontstaan, om te doen aannemen dat de brand ontstaan is door een eigen gebrek van de goederen of door omstandigheden die de vervoerder niet heeft kun-

nen vermijden.

2. Wanneer geen schriftelijke vordering is ingediend bij de vervoerder, dient de aan de schadelijder toekomende rente overeenkomstig art. 27.1 C.M.R. beperkt te worden tot een rente van vijf procent vanaf de dagvaarding.

P.V.B.A. T. t/ Vennootschap A. e.a.

Overwegende dat appellante 12 rollen gegolfd karton van Antwerpen naar Creil diende te vervoeren ten einde ze af te leveren bij tweede geïntimeerde; dat deze vracht zonder enig voorbehoud werd geladen en dat het wegvervoer geschiedde onder dekking van een C.M.R.-vrachtbrief;

Overwegende dat tijdens het vervoer, dat nog dezelfde dag nl. 1 juli 1976 geschiedde, de lading in brand geraakte in de omgeving van Roye (departement Somme, Frankrijk) zodat 10 van de 12 rollen vernield werden; dat de schade na recuperatie contradictoir op 5.172,19\$ werd geraamd;

Overwegende dat de oorzaak van de brand niet kon worden achterhaald, dat de deskundige de mening heeft geopperd dat eventueel een brandend voorwerp of een sigaret onder een van de rollen gevallen kan zijn, maar dat het een loutere veronderstelling is, zoals ook de beweringen van appellante dat de brand door de lading is ontstaan en niet door de vrachtwagen zelf of dat de brand ontstaan is door een onvoorzichtigheid tijdens de lading behoren tot het domein der loutere veronderstellingen, daar ze niet steunen op enig controleerbaar gegeven of op enige vaststelling;

Overwegende dat appellante als vervoerder aansprakelijk is voor het verlies en voor de beschadiging van de goederen ontstaan tussen het ogenblik van de inontvangstneming te Antwerpen en het ogenblik van de aflevering te Creil; dat appellante zich echter beroept op de bepalingen van artikel 17.2 van het C.M.R.-Verdrag, nl. «de brand veroorzaakt zijnde door de schuld van de rechthebbende, door eigen gebrek van de goederen of door omstandigheden die de vervoerder niet heeft kunnen vermijden en waarvan hij de gevolgen niet heeft kunnen verhinderen»; dat ook appellante toegeeft dat zij daarvan het bewijs heeft luidens artikel 18.1 van het verdrag;

Overwegende dat appellante aanvoert dat de brand geen andere oorzaak heeft gehad of kan hebben gehad dan de lading, met uitsluiting van de vrachtwagen zelf; dat het enerzijds niet voldoende is aan te tonen dat de banden geen vuur hebben gevat of dat de vloer louter verschoeid was om als zeker te kunnen aannemen dat de brand niet door een ander onderdeel van de vrachtwagen is ontstaan en dat het anderzijds niet voldoende is aan te tonen dat de brand in de lading is ontstaan om meteen aan te nemen dat de brand ontstaan is «door een eigen gebrek van de goederen» of «door omstandigheden die de vervoerder niet heeft kunnen vermijden»;

Overwegende dat er ter zake alleen gissingen kunnen worden gemaakt omtrent de oorzaak van de brand; dat niet met voldoende zekerheid kan worden aangetoond waar de brand is ontstaan of hoe de brand is veroorzaakt; dat ook niet is aangetoond dat de goederen enig gebrek vertoonden of dat de brand is ontstaan door omstandigheden die de vervoerder niet heeft kunnen vermijden;

Overwegende dat appellante zich vervolgens beroept op artikel 17.4, b, c en d, van het verdrag om zijn aansprakelijkheid af te schuiven, maar dat hij niet heeft aangetoond

dat het verlies of de beschadiging van de goederen eigen zijn aan het ontbreken of de gebrekkigheid van de verpakking, daar de goederen als gebruikelijk omringd waren door een stevig karton dat de goederen beschermde; dat dit karton minder brandgevoelig is dan de rollen zelf en dat in elk geval niet is bewezen dat de beschadiging of het verlies «eigen is aan het ontbreken of de gebrekkigheid van de verpakking»;

Overwegende dat ook de behandeling, de lading, de stuw- of de lossing van de goederen geen invloed hebben gehad op het ontstaan van de brand of dat althans appellante daarvan geen bewijs heeft bijgebracht; dat aan appellante geen tekortkoming aan haar controleplicht bij de inontvangstneming wordt verweten, daar niet eens wordt aangetoond dat er op dat ogenblik reeds een brandhaard aanwezig geweest zou zijn;

Overwegende dat de veronderstelling dat er reeds bij de lading of de stuw- of de lossing een brandende sigaret of enig ander brandend voorwerp aanwezig geweest zou zijn in de koopwaar, op geen enkel controleerbaar gegeven steunt en als volkomen denkbeeldig dient te worden afgewezen; dat integendeel dient te worden aangenomen dat er geen oorzaak van de brand werd gevonden;

Overwegende dat de schade ook niet is ontstaan door de aard van de vervoerde koopwaar zoals omschreven in artikel 17.4, d, van het C.M.R.-Verdrag;

Overwegende dat appellante, bij ontstentenis van enige reden van ontheffing van haar aansprakelijkheid, derhalve gehouden is tot schadevergoeding zoals door de eerste rechter terecht werd aangenomen;

Overwegende dat appellante subsidiair de beperking van het schadebedrag vordert tot de reële afzendwaarde onder vermindering van de verhoopte winst en tot een beperking van de winst tot 5 % vanaf de schriftelijke vordering; dat de schadeberekening aan de hand van het deskundig verslag echter terecht rekening heeft gehouden met de te der- ven winst; dat appellante anderzijds terecht vraagt de rente overeenkomstig artikel 27 van het C.M.R.-Verdrag te beperken tot 5 % per jaar vanaf de dagvaarding bij afwezigheid van schriftelijke vordering;

Om die redenen,

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk, maar slechts ten dele gegrond; bevestigt het bestreden vonnis in al zijn beschikkingen behoudens wat betreft de vergoedende en gerechtelijke interessen, die vervangen worden door een rente van 5 % per jaar vanaf 29 juni 1977.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

6e KAMER — 24 APRIL 1985

Voorzitter: de h. Van Malderen

Raadsheren: de hh. Verougstraete en Lambeau

Advocaat-generaal: de h. Vanosmael

Advocaten: mrs. Vanhorenbeeck en Van Essche loco Colpaert

Inkomstenbelastingen — Hof van beroep — Nieuwe stukken — Termijn — Verlenging.

Op verzoek van de eiser, die aantoont dat overmacht hem verhindert nieuwe stukken waarvan hij gebruik wil maken, neer te leggen binnen de door art. 282 W.I.B. bepaalde termijn van zestig dagen, verlengt het hof van beroep die termijn, daarbij toepassing makend van art. 51 Ger. W.

B. t/ Belgische Staat

Gezien het verzoekschrift strekkende tot verlenging van de termijn voorgeschreven bij art. 282 W.I.B., neergelegd ter griffie van dit hof op 28 maart 1985 door rekwirant;

Gehoord, in raadkamer, de raadslieden van partijen;

Overwegende dat rekwirant verzoekt overeenkomstig art. 51 Ger. W., de termijn die door art. 282 W.I.B. wordt voorgeschreven, te verlengen met minstens veertig dagen;

Overwegende dat rekwirant op 29 oktober 1984 ter griffie van het hof een verzoekschrift heeft neergelegd tegen de directoriale beslissing van 20 september 1984 nr. 312.655 uitgaande van de gewestelijke directeur der directe belastingen te Leuven betreffende de personenbelasting aanslagjaar 1977, kohierartikel 321.171;

dat dit beroep als rolnummer 323/84 draagt;

Overwegende dat, overeenkomstig art. 281 W.I.B., het dossier betreffende de voorziening in beroep op 31 januari 1985 werd neergelegd ter griffie van het hof,

Overwegende dat, overeenkomstig art. 282 W.I.B., de nieuwe stukken waarvan eiser gebruik wenst te maken, dienen te worden neergelegd binnen zestig dagen;

Overwegende dat overmacht rekwirant echter belet de nieuwe stukken neer te leggen binnen de wettelijke bepaalde termijn;

Overwegende immers dat rekwirant op 20 februari 1985 het slachtoffer werd van een verkeersongeval; dat rekwirant lang verbleven heeft in het Academisch Ziekenhuis Sint-Pieters te Leuven afdeling orthopedie, na eerst van 20 februari 1985 tot 4 maart 1985 op de afdeling intensieve zorgen te hebben gelegen; dat hij thans nog niet onmiddellijk in staat is zijn zaken waar te nemen;

Overwegende dat de rechter, overeenkomstig artikel 51 van het Gerechtelijk Wetboek, de termijnen die niet op straffe van verval zijn bepaald, vóór hun vervaltijd kan verkorten of verlengen;

Overwegende dat de in het Gerechtelijk Wetboek gestelde regels van toepassing zijn op alle rechtsplegingen, behoudens wanneer deze geregeld worden door niet uitdrukkelijk opgeheven wetbepalingen of door rechtsbeginselen, waarvan de toepassing niet verenigbaar is met de toepassing van de bepalingen van dit wetboek;

Dat de termijn vermeld in art. 282 W.I.B., hoewel van openbare orde zijnde, niet gevestigd is op straffe van verval; dat de wet zelf, in sommige gevallen, de neerlegging toelaat van stukken buiten deze termijn (art. 284 W.I.B.), terwijl krachtens art. 282 W.I.B. zelf, het hof de voorlegging van zekere stukken buiten de in dit artikel aangehaalde termijn mag toelaten of opleggen (Brussel, 13 januari 1982, *F.J.F.*, 1982, 62);

Overwegende derhalve dat het verzoekschrift mag worden toegelaten;

Overwegende dat het verzoekschrift bovendien gegrond is;

Om die redenen,

Gehoord de advocaat-generaal Vanosmael in zijn gelijk-luidend advies;

Verklaart het verzoekschrift toelaatbaar en gegrond; kent aan rekwirant een verlenging toe van veertig dagen van de termijn bepaald in artikel 282 W.I.B.; houdt de kosten aan;

Zegt dat het verzoekschrift blijvend zal gevoegd bij dit arrest, waarvan geen afschrift zal worden afgeleverd dan met de tekst van het verzoekschrift.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUSSEL

12e KAMER — 4 JUNI 1984

Voorzitter: mevr. Pauwels

Rechters: de h. Raspé en mevr. Van Cauwelaert

Advocaten: mrs. De Kesel en Wijns loco Mollaert

**Verzekering — Rechtsbijstand — Verzekerde op de hoogte houden — Taak van de door de verzekeraar aange-
wezen advocaat.**

Wanneer volgens de polis een rechtsbijstandverzekeraar zich ertoe verbonden heeft om, na schadegeval, de gerechtelijke belangen van de verzekerde waar te nemen en de kosten ervan te dragen, bestaat die waarneming van gerechtelijke belangen, als de verzekerde zelf geen advocaat heeft aangewezen, hierin dat de verzekeraar een advocaat aanwijst die dan mandataris ad litem is, en dat de verzekeraar diens salaris en kosten betaalt. Het behoort tot de contractuele verplichtingen van de mandataris ad litem dat hij de verzekerde op de hoogte brengt van het resultaat van de procedure.

N.V. A. t/ H. e.a.

A. Overwegende dat appellante opwerpt dat de eerste rechter een verkeerde interpretatie heeft gegeven aan de polis «rechtsbijstand», meer bepaald de artt. 1 en 14.4 van de polis, en dat geen enkele contractuele fout of nalatigheid te haren laste wordt bewezen, zodat de eerste rechter ten onrechte de polis ten nadele van appellante heeft verbroken en 5.000 fr. wegens morele schade heeft toegekend aan tweede geïntimeerde;

B. Overwegende dat, overeenkomstig art. 1 van de polis, het voorwerp van de rechtsbijstandsverzekering erin bestaat dat de verzekeraar, na schadegeval, zorgt voor de waarneming van de gerechtelijke belangen van de verzekerde en de kosten draagt die daarbij noodzakelijk ontstaan;

dat de eerste rechter ten onrechte uit de tekst van dit artikel heeft afgeleid dat het niet tijdig op de hoogte brengen van de verzekerde van het resultaat van de procedure voor de politierechter een gebrek is aan de «waarneming van de gerechtelijke belangen» van de verzekerde;

dat nl. de verzekeraar-rechtsbijstand geen zaakwaarnemer is;

dat het waarnemen van de gerechtelijke belangen van de verzekerde er in casu in bestaat, nu de verzekerde zelf geen raadsman had aangeduid, een advocaat aan te duiden, dra-

ger der stukken, en diens ereloon en kosten te betalen en dat het waarnemen van de gerechtelijke belangen van de verzekerde gebeurt door de mandataris ad litem, zijnde de aangeduide advocaat;

dat het inlichten van de verzekerde betreffende een zittingsresultaat behoort tot de contractuele verplichtingen van de mandataris ad litem;

Overwegende dat, overeenkomstig art. 14.4 van de polis, de verzekeraar ten opzichte van de verzekerde nooit verantwoordelijk is voor de advocaat, die voor de verzekerde werkzaam is en dat, wat dit betreft, de verzekerde geen verhaal tegen de verzekeraar heeft;

dat de advocaat, ook als hij overeenkomstig de verplichtingen uit de polis van de verzekeraar aangeduid wordt door de verzekeraar, de mandataris is van de verzekerde en niet van de verzekeraar;

dat, in principe, de beslissingsbevoegdheid betreffende de proceduremaatregelen, berust bij de verzekerde, zodat de advocaat als mandataris ad litem van de verzekerde, deze laatste tijdig op de hoogte diende te brengen van het verloop van de procedure voor de politierechter;

dat de brief van 4 maart 1981 van appellante, waarin melding van het zittingsresultaat en van haar besluit te berusten in het vonnis, niets afdoet aan het recht van tweede geïntimeerde om hoger beroep aan te tekenen tegen dit advies in;

Overwegende dat geen enkele contractuele fout of nalatigheid van appellante wordt bewezen, zodat de eerste rechter ten onrechte de polis ten laste van appellante verbrak en haar veroordeelde tot betaling van schadevergoeding aan tweede geïntimeerde, dat geenszins bewezen is dat appellante de overeenkomst niet te goeder trouw heeft uitgevoerd;

(...)

NOOT—Bovenstaand vonnis vernietigt het vonnis van Vred. Asse, 22 november 1982, *R.W.*, 1984-85, 2489.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof Brussel (3e Kamer), 12 november 1984

Echtscheiding — Op grond van bepaalde feiten — Grove belediging — Beledigende uitlatingen in verzoekschrift en conclusie tot dringende voorlopige maatregelen — Animus injuriandi vereist.

Het Hof van Beroep te Gent had op 19 mei 1982 een vordering tot echtscheiding, toegekend door de rechtbank te Ieper, afgewezen oordelend dat er geen kwaadwillige verlating van de vrouw door de man was. Het hof had zijn arrest evenwel niet gemotiveerd m.b.t. een tweede aangevoerde grond: «zwarte beledigingen geuit door de vrouw in de procedure gevoerd voor de Vrederechter te Ieper, zowel in het inleidend verzoekschrift als in de conclusie neergelegd voor deze magistraat».

Het Hof van Cassatie verwees de zaak naar het Hof van

Beroep te Brussel. Dit hof oordeelt dat men niet te vlug de in het kader van art. 223 B.W. geformuleerde klachten als een beledigende grond tot echtscheiding mag beschouwen, gezien de omstandigheden waarin zulke procedures verlopen:

«Overwegende dat immers in rechtsplegingen die echtgenoten tegenover elkaar stellen, zoals die voor de vrederechter op grond van artikel 223 van het Burgerlijk Wetboek, bijna steeds één van beiden laakbare, verboden of beledigende gedragingen van de andere echtgenoot inroept;

«Dat, hoewel het aanhalen van dergelijke feiten voor de andere echtgenoot beledigend kan overkomen, deze omstandigheid niet ipso facto een echtscheidingsgrond uitmaakt;

«Dat de echtgenoot die de echtscheiding vordert op grond van een voor hem beledigende procedure, de animus injuriandi moet bewijzen;

«Dat beide partijen gewikkeld in een procedure voor de vrederechter te goeder trouw moeten blijven, doch dat rekening moet gehouden worden met hun geestesgesteldheid op dat ogenblik en met het familiaal klimaat dat er heerst;

«Overwegende dat, ter zake, niet bewezen wordt dat de door A.J. ingeroepen feiten, zowel in het verzoekschrift als in haar conclusie voor de vrederechter, animus injuriandi werden aangehaald; dat zelfs niet is komen vast te staan dat hetgeen beweerd volkomen vals was of met schuldige lichtzinnigheid gebeurde;

«Dat G.M. het beledigend karakter van de houding van A.J. in de zin van artikel 231 van het Burgerlijk Wetboek niet bewijst.»

(Voorzitter: de h. Kebers — Raadsheren: mevr. Declerck en de h. Jans — Advocaat-generaal: de h. Geyskens — Advocaten: mrs. Vandenberghen en de Keukelaere — In de zaak: J. t/ M.)

Hof Antwerpen (5e Kamer), 11 december 1984

Voorrecht — Op bepaalde roerende goederen — Goederen niet in het vermogen van de schuldenaar — Opneming van de schuldvordering in het gewoon passief.

Appellante heeft op de gefailleerde een schuldvordering wegens verkoop van bedrijfsuitrustingsmateriaal en maakt aanspraak op het voorrecht van art. 20, 5°, Hypotheekwet. Haar vordering wordt echter om de volgende redenen slechts in het gewoon passief opgenomen:

«Overwegende dat de eerste voorwaarde — om toepassing te bekomen van voormelde wettelijke bepaling — is dat de goederen nog in het bezit van de schuldenaar (in casu de gefailleerde) zijn;

«Overwegende dat appellante de bewering van geïntimeerde — dat de goederen door de gefailleerde werden 'aangekocht, gemonteerd en doorverkocht' — niet tegensprekt noch betwist;

«Overwegende dat derhalve de eerste voorwaarde niet vervuld is zodat het voorrecht niet kan toegekend worden.»

(Voorzitter: de h. Janssens — Raadsheren: de hh. Van-

deplas en Libert — Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven — Advocaten: mrs. Van Gestel loco De Pauw en De Baets — In de zaak: N.V. V. t/ Faillissement P.V.B.A. K.)

Arbeidshof Gent, afd. Brugge, (6e Kamer), 24 mei 1984

Werkloosheid — Recht op uitkeringen — Onwerkbaar weer — Toetsingsrecht van R.V.A.

Een werknemer werd door zijn werkgever wegens slecht weder van 27 april tot en met 30 juni 1981 werkloos gesteld, omdat op de bouwplaats geen dakwerken konden worden uitgevoerd. De R.V.A. voert aan dat er gedeeltelijke werkloosheid was wegens economische redenen waarvoor de wettelijke voorschriften niet werden nageleefd.

Het hof oordeelt:

«Allereerst dient gezegd te worden dat, in het kader van de werkloosheidsreglementering, de inspecteur het recht heeft het einde van een werkloosheidsperiode te bepalen, daarbij uitgaande van objectieve gegevens, zoals terecht een arrest van het Arbeidshof te Brussel, zevende kamer, van 18 oktober 1979, in zake C. t/R.V.A., A.R. 9577 (onuitgegeven), oordeelt.

«Bovendien valt uit artikel 50 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten niet af te leiden dat alleen de werkgever oordeelt over het weder dat werken onmogelijk maakt, aangezien dit artikel handelt over 'slecht weder dat het werken onmogelijk maakt'. Dit duidt op een aantal objectieve criteria, die niet alleen door de werkgever maar ook door derden kunnen worden getoetst.»

(Voorzitter: de h. Verhofstadt — Raadsheren in sociale zaken: de hh. Waeyaert en Van Hulle — Advocaat-generaal: de h. Verheughe — Advocaat: mr. Vanparijs — In de zaak: R.V.A. t/D.)

Arbeidshof Brussel (3e Kamer), 5 juni 1984

Collectieve arbeidsovereenkomst — Aanvullend Nationaal Paritair Comité voor Bedienden — C.A.O. 19 maart 1979 — Minimummaandlonen per categorie — Bedienden die na de normale aanvangsleeftijd in dienst treden (art. 9) — Handelsvertegenwoordiger — Toepassing van de artt. 9 en 10.

Eiser, die als handelsvertegenwoordiger na de normale aanvangsleeftijd in dienst was getreden, stelde dat zijn loon diende te worden bepaald enkel met toepassing van art. 10 van de C.A.O. van 19 maart 1979, daar art. 9 niet de handelsvertegenwoordigers betreft. Het hof verwerpt dit standpunt:

«Overwegende dat de eerste rechter een juiste toepassing heeft gemaakt van de C.A.O. van 19 maart 1979; dat immers art. 9, § 2, van voormelde C.A.O. van toepassing is voor alle bedienden die na vijftigjarige leeftijd in dienst traden en dus ook voor de handelsvertegenwoordigers, die bedienden zijn en die zo laat in dienst treden; dat het minimumloon voor appellant (geboren op 30 december 1926) in 1981 dat is vastgesteld voor de normale *aanvangsleeftijd*

van zijn klasse die in casu de 4e categorie is, zodat de eis van appellant primair geformuleerd, ongegrond is;

«dat de interpretatie van appellant van de toepasselijke C.A.O. als onjuist en ongegrond afgewezen wordt.»

(Voorzitter: de h. Van de Velden — Raadsheren in sociale zaken: de hh. Haesaerts en Boogmans — Openbaar ministerie: de h. Keereman — Advocaten: mrs. Onbekent en Uyttersprot loco Puelinckx — In de zaak: R. t/N.V. N.)

NOOT—De Arbeidsrechtbank te Brussel had bij vonnis van 15 juli 1983 de verwerping van eisers aanspraak als volgt gemotiveerd:

«Het bepaalde in artikel 9 vormt voor de bedienden die na de aanvangsleeftijd in dienst treden, dus ook voor de handelsvertegenwoordigers, een uitzondering op de minimumloonschalen bepaald in de artikelen 5 en 6. Het bepaalde in artikel 10 beoogt de handelsvertegenwoordigers te rangschikken in een bepaalde klasse: voor de handelsvertegenwoordigers jonger dan 25 jaar de derde klasse, en voor de handelsvertegenwoordigers van 25 jaar en ouder, de vierde klasse. Binnen deze klassen is ook het bepaalde in artikel 9 van toepassing op de handelsvertegenwoordiger die op het ogenblik van zijn indienstneming de leeftijd van 50 jaar reeds heeft bereikt. De rechtbank beaamt derhalve de stelling van verweerster dat op de handelsvertegenwoordigers zowel artikel 9 als artikel 10 van toepassing is, zodat de aanspraken van eiser op achterstallig loon, vakantiegeld en eindejaarspremie ongegrond zijn.»

Die beslissing werd enkel wegens niet-mededeling van de zaak aan het O.M. vernietigd.

Rb. Hasselt (3e Kamer), 15 oktober 1984

Overeenkomst — Niet-betaalde sportbeoefenaar — Statuut — Decreet van 25 februari 1975 — Recht om overeenkomst met club te beëindigen — Opzegging — Geen schadevergoeding verschuldigd.

Omdat verweerder de volleybalclub waaraan hij zich verbonden had, op het einde van een seizoen, na opzegging had verlaten voor een andere club, vorderde de oorspronkelijke club van hem terugbetaling van «handgeld en onkosten» alsmede schadevergoeding.

De rechtbank wijst die vorderingen af op grond van het decreet van 25 februari 1975 tot vaststelling van het statuut van de niet-betaalde sportbeoefenaar:

«Op 22 maart 1981 ondertekende verweerder een overeenkomst waarbij hij zich ertoe verbond tijdens de seizoenen 1981/82, 1982/83 en 1983/84 aan te treden als speler van Volleybalclub C & B Z.; op 29 april 1983 deelde verweerder bij aangetekend schrijven aan eiseres mee dat hij het seizoen 1983/84 niet meer zou spelen voor eiseres; vanaf het seizoen 1983/84 is verweerder aangesloten bij de V.Z.W. Volleybalclub I. te K.

«Eiseres grondt haar schadeëis op de niet-naleving van de overeenkomst door verweerder.

«De eis is ongegrond.

«Verweerder is een niet-betaalde sportbeoefenaar in de zin van artikel 1 van het decreet van 25 februari 1975; artikel 3 van dit decreet bepaalt dat elke partij het recht

heeft de overeenkomst jaarlijks te beëindigen; artikel 8 bepaalt voorts dat elke bepaling van de overeenkomst die, in strijd met het decreet, ertoe strekt de rechten van de sportbeoefenaar aan te tasten of hun zwaardere verplichtingen op te leggen, van rechtswege nietig is.»

(Voorzitter: mevr. Vliers — Rechters: de hh. Van Houche en Daniels — Advocaten: mrs. Berghs en Sedeyn — In de zaak: V.Z.W. V. t/ C.)

EUROPEES RECHT

Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Zaak 145/84 (Derde kamer) — H.J.E. Cochet/Bedrijfsvereniging voor Gezondheid (Prejudiciële verwijzing) — *Verordening nr. 1408/71 — Werkloosheidsuitkering* — 7 maart 1985.

De Raad van Beroep te Amsterdam heeft een prejudiciële vraag gesteld over de uitlegging van de bepalingen van afdeling 2 van hoofdstuk 6 van titel III van verordening nr. 1408/71 van de Raad betreffende de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op werknemers en zelfstandigen, alsmede op hun gezinsleden, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen.

Cochet verrichtte zijn beroepswerkzaamheden in Nederland doch woonde in België.

Nadat hij op 1 maart werkloos was geworden, stelde Cochet zich ter beschikking van de Belgische dienst voor arbeidsbemiddeling en ontving hij uit dien hoofde een uitkering.

Na zijn verhuizing op 1 augustus 1982 naar Nederland, verzocht Cochet de Bedrijfsvereniging om toekenning van een werkloosheidsuitkering krachtens de Nederlandse wet.

De Bedrijfsvereniging kende hem de gevraagde uitkering evenwel toe op grond van artikel 69 van verordening nr. 1408/71 van de Raad.

Ten gevolge daarvan bedroeg de aan Cochet toegekende uitkering niet 80 % van het in Nederland laatst verdiende loon, zoals de Nederlandse wet voorschrijft, doch het equivalent in Nederlandse valuta van het aanmerkelijk lagere bedrag van de in België genoten uitkering. Bovendien was het recht op die uitkering beperkt tot drie maanden.

Cochet is van deze beslissing in beroep gekomen bij de Raad van Beroep te Amsterdam.

Opgemerkt zij, dat de bepalingen van afdeling 2 van hoofdstuk 6 van titel III van verordening nr. 1408/71, waartoe onder meer artikel 69 behoort, van toepassing zijn op «werklozen die zich naar het grondgebied van een andere dan de bevoegde Lid-Staat begeven.»

De vraag van de nationale rechter is in wezen erop gericht te vernemen, of de Lid-Staat waar een werkloze woonachtig is en op grond van artikel 71 van verordening nr. 1408/71 een werkloosheidsuitkering ontvangt na in een andere Lid-Staat beroepswerkzaamheden te hebben verricht, moet worden aangemerkt als «de bevoegde staat» in de zin van deze verordening, en of bijgevolg artikel 69 van

toepassing is op die werkloze wanneer hij zich vervolgens vestigt in de Lid-Staat waar hij zijn laatste werkzaamheden heeft verricht.

Uitspraak doende op deze vraag heeft het Hof voor recht verklaard:

«Afdeling 2 van hoofdstuk 6 van titel III van verordening nr. 1408/71 van de Raad, en met name artikel 69 daarvan, is niet van toepassing op een volledig werkloze grensarbeider die zich, na het beëindigen van zijn laatste werkzaamheden, vestigt op het grondgebied van de bevoegde Lid-Staat, dat wil zeggen de Lid-Staat waar hij zijn laatste werkzaamheden heeft verricht.»

Zaak 6/84 (Derde kamer) — Firma Nicolet Instrument GmbH/Hauptzollamt Frankfurt/Main-Flughafen (Prejudiciële verwijzing) — *GDT - Vrijstelling van rechten voor wetenschappelijke apparaten* — 7 maart 1985.

Het Hessisches Finanzgericht heeft een prejudiciële vraag gesteld over de geldigheid van beschikking 82/549 van de Commissie, waarbij wordt vastgesteld dat het apparaat genaamd «Nicolet-Data Acquisition System, model MED-80» niet met vrijstelling van de rechten van het GDT mag worden ingevoerd.

In 1980 voerde de firma Nicolet, de Duitse dochteronderneming van een Amerikaans bedrijf, uit de Verenigde Staten vier computersystemen in bestemd voor ziekenhuizen en medische centra.

Na onderzoek vorderde het Hauptzollamt een bedrag van in totaal DM 29 602,74 aan douanerechten wegens de invoer van bedoelde apparaten, daar die, gezien hun kenmerken, niet specifiek bestemd waren voor het wetenschappelijk onderzoek.

De firma Nicolet heeft daartegen bezwaar aangetekend.

Op basis van beschikking 82/549 van de Commissie, gegeven op grond van de overweging dat bedoeld apparaat niet als een wetenschappelijk apparaat kan worden beschouwd, verwierpen de Duitse autoriteiten het bezwaarschrift van de firma Nicolet Instrument. Die kwam tegen deze afwijzende beschikking in beroep bij het Hessisches Finanzgericht, dat het Hof de navolgende vraag heeft voorgelegd.

«Is beschikking 82/549 van de Commissie van 27 juli 1982, betreffende het apparaat genaamd 'Nicolet-Data Acquisition System, model MED-80' geldig?»

Nicolet betwist de beoordeling van het wetenschappelijk karakter van bedoelde apparaten door de Commissie. Alleen de wetenschapslui die deze apparaten gebruiken kunnen de eigenschappen ervan beoordelen.

Uit het verband van de gemeenschapsbepalingen blijkt dat de Commissie de objectieve technische kenmerken van bedoeld apparaat nauwkeurig moet onderzoeken om uit te maken of het al dan niet een wetenschappelijk apparaat is.

Blijkens haar beschikking 82/549 oordeelde de Commissie, na te hebben vastgesteld dat bedoeld apparaat een gegevensverwerkend systeem is, dat het geen objectieve kenmerken bezit die het bijzonder geschikt maken voor het wetenschappelijk onderzoek.

Voor het Hof heeft de Commissie enkel verklaard dat een computer slechts als een wetenschappelijk apparaat kan worden beschouwd wanneer hij met een voor wetenschappelijk gebruik bestemd apparaat is verbonden en uitsluitend

tend voor het gebruik van dit apparaat is geprogrammeerd. De Commissie heeft de objectieve technische kenmerken van bedoeld apparaat evenwel niet onderzocht zoals de gemeenschapsverordening voorschrijft en heeft zich in casu beperkt tot algemene voor alle computers geldende overwegingen.

Derhalve moet worden vastgesteld dat beschikking 82/549 van de Commissie ongeldig is en dat de Commissie het dossier opnieuw moet onderzoeken om tot een nieuwe beoordeling te komen.

Het Hof heeft voor recht verklaard:

«Beschikking 82/549 van de Commissie van 27 juli 1982 is ongeldig.»

Zaak 30/84 (Derde kamer) — Firma Nicolet Instrument GmbH/Hauptzollamt Frankfurt/Main-Flughafen (Prejudiciële verwijzing) — *GDT — Vrijstelling van rechten voor wetenschappelijke apparaten* — 7 maart 1985

(Deze zaak is identiek aan de voorgaande — Ongeldigheid van beschikking 80/716 van de Commissie van 7 juli 1980).

Zaak 48/84 (Eerste kamer) — H. Spitzley/Sommer Exploitation SA (Prejudiciële verwijzing) *EEG-Executieverdrag — Stilzwijgende aanwijzing van bevoegde rechter* — 7 maart 1985.

Het Oberlandesgericht Koblenz heeft prejudiciële vragen gesteld over de uitlegging van de artikelen 17 en 18 EEG-Executieverdrag.

Deze vragen zijn gerezen in een geschil tussen de firma Sommer, een viltstoffenfabrikant gevestigd te Neuilly (Frankrijk), en H. Spitzley, eigenares van een in de Bondsrepubliek Duitsland gevestigde firma, over de betaling van leveranties stoffen die Spitzley bij Sommer had aangekocht.

Mevrouw Spitzley betwistte de gegrondheid van Sommer's vordering niet, maar paste compensatie toe met de bedragen die Sommer nog schuldig was aan haar echtgenoot W. Spitzley.

Sommer was deze bedragen aan W. Spitzley schuldig als provisies in verband met een in 1976 gesloten alleenverteenwoordigingsovereenkomst. Zij waren nadien aan mevrouw Spitzley gecedeerd.

Sommer verzette zich tegen de door mevrouw Spitzley ingeroepen compensatie om redenen in verband met de grond van de zaak. Het Landgericht wees de compensatie slechts voor een beperkt bedrag toe en veroordeelde mevrouw Spitzley tot betaling van het saldo van het door Sommer gevorderde bedrag.

De Duitse rechter vroeg zich af of de Duitse gerechten wel bevoegd waren om kennis te nemen van de door mevrouw Spitzley ingeroepen compensatie. Hij wees erop dat de alleenverteenwoordigingsovereenkomst de Franse gerechten bevoegd verklaarde voor alle uit die overeenkomst voortvloeiende geschillen.

Naar aanleiding van dit geschil heeft de nationale rechter een aantal vragen voorgelegd die in wezen erop zijn gericht te vernemen of, ingevolge artikel 18 EEG-Executieverdrag, de verschijning van verweerder zonder dat die de bevoegdheid van het geadieerde gerecht betwist ook toewijzing van

bevoegdheid tot gevolg heeft:

— wanneer de onbevoegdheid van het geadieerde gerecht niet betrekking heeft op de vordering van verzoeker maar op het beroep op compensatie van verweerder;

— wanneer de onbevoegdheid van het geadieerde gerecht voortvloeit uit een forumovereenkomst die aan de vereisten van artikel 17 EEG-Executieverdrag voldoet.

Blijkens deze twee bepalingen laat het EEG-Executieverdrag de keuze van het gerecht aan wie de geschillen zullen worden voorgelegd, behoudens de respectievelijk in artikel 17, tweede alinea en 18, eerste zin, neergelegde beperkingen, zoveel mogelijk over aan partijen.

De nationale rechter wenst in de eerste plaats te vernemen of artikel 18 van toepassing is in een geval als het onderhavige, dat wil zeggen een geval waarin de eiser bereid is voor het door hem zelf geadieerde gerecht ten gronde te debatteren over het beroep op compensatie van verweerder, waarvoor het geadieerde gerecht niet bevoegd is.

Aangenomen dient te worden dat de houding van de eiser in dit geval overeenkomstig artikel 18 de bevoegdheid van het geadieerde gerecht tot gevolg heeft, voor zover aan de andere voorwaarden voor toepassing van deze bepaling is voldaan.

De nationale rechter wenst vervolgens te vernemen, of artikel 18 kan worden toegepast wanneer de onbevoegdheid van het geadieerde gerecht voortvloeit uit het feit dat voor de vorderingen die ter compensatie worden ingeroepen een forumovereenkomst bestaat waarbij de gerechten van een andere verdragsluitende staat dan die van het geadieerde gerecht bevoegd worden verklaard.

Het feit dat een bepaald gerecht bevoegd is krachtens een overeenkomstig artikel 17 gesloten forumovereenkomst sluit niet uit dat, wanneer een ander gerecht is geadieerd, artikel 18 eventueel van toepassing kan zijn.

Het Hof heeft voor recht verklaard:

«Het gerecht van een verdragsluitende staat, waarvoor de verzoeker, zonder een exceptie van onbevoegdheid op te werpen, verweer voert tegen een compensatievordering die op een andere overeenkomst of feitelijke situatie berust dan de vordering in conventie, en waarvoor een geldige overeenkomst tot aanwijzing van een bij uitsluiting bevoegde rechter tot stand is gekomen krachtens artikel 17 van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, is bevoegd ingevolge artikel 18 van dat Verdrag.»

Zaak 32/84 (Eerste kamer) — Van Gend & Loos NV/Inspecteur der invoerrechten en accijnzen (Prejudiciële verwijzing) — *Gemeenschappelijk douanetarief — Zeilen voor zeilplanken* — 7 maart 1985

De Tariefcommissie te Amsterdam heeft een prejudiciële vraag gesteld over de uitlegging van post 64.02 van het GDT.

Het hoofdgeding tussen Van Gend & Loos NV en de inspecteur der invoerrechten en accijnzen te Enschede betreft het bedrag aan douanerechten dat verschuldigd is bij invoer van zeilen die bestemd zijn voor zeilplanken.

In 1982 heeft Van Gend & Loos een partij van dergelijke zeilen ingevoerd. De ter zake bevoegde ontvanger der belastingen meende dat het produkt onder post 62.04 van het

GDT viel en hief een invoerrecht van 16 %.

Van Gend & Loos betwistte deze aanslag, stellende dat de ingevoerde zeilen hadden moeten worden ingedeeld onder post 97.06 van het GDT, daar het onderdelen zijn van zeilplanken die zelf onder laatstgenoemde post vallen.

Naar aanleiding van dit geding heeft de Tariefcommissie het Hof de navolgende prejudiciële vraag gesteld:

«Moeten zeilen als in dit geding aan de orde — welke zijn vervaardigd van synthetische textielvezels en specifiek zijn bestemd voor zeilplanken — worden aangemerkt als scheepszeilen in de zin van post 62.04 van het gemeenschappelijk douanetarief?»

Uitspraak doende op deze vraag heeft het Hof voor recht verklaard:

«Het woord 'scheepszeilen' in post 62.04 van het gemeenschappelijk douanetarief moet aldus worden uitgelegd, dat het mede omvat zeilen welke zijn vervaardigd van synthetische textielvezels en specifiek zijn bestemd voor zeilplanken, wanneer deze zeilen worden ingevoerd zonder het vaartuig waarvoor zij zijn bestemd.»

Gev. zaken 296 en 318/82 (Voltallig Hof) — Koninkrijk der Nederlanden en Leeuwarder Papierwarenfabriek BV/Commissie van de EG — *Steun in de sector kartonverwerking* — 13 maart 1985

Het Koninkrijk der Nederlanden en de vennootschap met beperkte aansprakelijkheid Leeuwarder Papierwarenfabriek BV hebben beroep ingesteld tot nietigverklaring van beschikking nr. 82/653 van de Commissie inzake een steunmaatregel van de Nederlandse regering ten gunste van een kartonverwerkende onderneming.

Op verzoek van de Commissie verstrekke de Nederlandse regering haar in december 1980 bepaalde inlichtingen omtrent de betrokken deelneming, waarbij zij stelde dat er geen sprake was van een steunmaatregel in de zin van artikel 92, lid 1, EEG-Verdrag.

Daar zij zich hiermee niet kon verenigen, besloot de Commissie de procedure van artikel 93, lid 2, in te leiden, die eindigde met de vaststelling van de thans bestreden beschikking. Verzoekers voeren twee middelen aan tegen de bestreden beschikking.

In de eerste plaats stellen zij, dat de Commissie de deelneming van de regionale ontwikkelingsmaatschappij in het kapitaal van de Leeuwarder Papierwarenfabriek ten onrechte heeft aangemerkt als staatssteun in de zin van artikel 92, lid 1, EEG-Verdrag. In de tweede plaats verwijten zij de Commissie artikel 190 EEG-Verdrag te hebben geschonden door de beschikking onvoldoende met redenen te omkleeden.

Het middel ontleend aan onvoldoende motivering

De Nederlandse regering stelt dat de Commissie heeft nagelaten de feiten en omstandigheden te vermelden op grond waarvan zij heeft geconcludeerd tot het bestaan van een steunmaatregel die onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt omdat zij het handelsverkeer ongunstig beïnvloedt en de mededinging vervalst of dreigt te vervalsen. De beschikking zou niets bevatten wat inzicht geeft in de situatie op de betrokken markt en waaruit zou blijken dat de Leeuwarder Papierwarenfabriek een gezond bedrijf is met voldoende rendementsperspectieven. Uit de beschikking zou evenmin blijken, op welke wijze, volgens welke crite-

ria, en binnen welke termijn moet worden voldaan aan de verplichting «te voorkomen dat de verleende steun in de toekomst concurrentievervalsende gevolgen blijft sorteren.»

Harerzijds beroept de Leeuwarder Papierwarenfabriek zich op onvoldoende motivering van de beschikking, in zoverre er niet uit blijkt dat de Commissie de nodige kennis van de markt bezit of kennis heeft van het produktassortiment en de toekomstperspectieven van de onderneming.

De Commissie daarentegen houdt staande, dat de motivering van de beschikking voldoet aan de vereisten van artikel 190 EEG-Verdrag. De redengeving zou uitgaan van de principiële vaststelling, dat staatsdeelnemingen een steunmaatregel kunnen zijn, waarna wordt ingegaan op de factoren die de kredietwaardigheid van Leeuwarder Papierwarenfabriek bepalen, namelijk haar financiële structuur, de dringende noodzaak van vervangingsinvesteringen en de overcapaciteit in de betrokken sector. Er zij aan herinnerd, dat volgens 's Hof's vaste rechtspraak de redengeving van een bezwarend besluit het Hof in staat moet stellen tot het uitoefenen van zijn rechtmatigheidscontrole, en de betrokkene de nodige gegevens moet verschaffen om uit te maken of het besluit gegrond is of niet.

In het onderhavige geval voldoet deze redengeving aan de vereisten van artikel 190 EEG-Verdrag, doordat zij het Hof in staat stelt tot het uitoefenen van zijn controle en de belanghebbenden de gelegenheid biedt om hun standpunt met betrekking tot de juistheid en de relevantie van de gestelde feiten en omstandigheden behoorlijk kenbaar te maken.

Daarentegen bevat de beschikking geen enkele redengeving met betrekking tot de beoordeling van de overige in artikel 92, lid 1, EEG-Verdrag genoemde criteria, te weten de vaststelling dat de betrokken steunmaatregel het handelsverkeer tussen Lid-Staten ongunstig beïnvloedt, en dat zij de mededinging vervalst of dreigt te vervalsen door begunstiging van bepaalde ondernemingen of bepaalde produkten.

Ook al kan in sommige gevallen reeds uit de omstandigheden waaronder de steun werd verleend, duidelijk zijn dat die steun het handelsverkeer tussen Lid-Staten ongunstig zal beïnvloeden en de mededinging zal vervalsen of dreigen te vervalsen, van de Commissie mag toch minstens worden verwacht dat zij die omstandigheden in de motivering van haar beschikking uiteenzet. In het onderhavige geval heeft zij dit verzuimd, want de bestreden beschikking zegt niets over de situatie op de betrokken markt, het marktaandeel van de Leeuwarder Papierwarenfabriek, het handelsverkeer in de betrokken produkten tussen de Lid-Staten en de uitvoer van de onderneming.

Anders dan de Commissie betoogt, laten de geconstateerde motiveringsgebreken zich niet rechtvaardigen met een beroep op de door artikel 214 EEG-Verdrag opgelegde geheimhoudingsplicht, in casu met name ten aanzien van het zakelijke geheim van de betrokken onderneming.

Het Hof, rechtdoende:

«1. Verklaart nietig beschikking nr. 82/653 van de Commissie van 22 juli 1982 inzake een steunmaatregel van de Nederlandse regering ten gunste van een kartonverwerkende onderneming (PB 1982, L 277, blz. 15).

2. Verwijst de Commissie en de interveniënten in de kosten. De Commissie zal de kosten in zaak 296/82 dragen,

terwijl de kosten in zaak 318/82 hoofdelijk door de Commissie en de interveniënten zullen worden gedragen.»

Zaak 93/84 (Vollgall Hof) — Commissie van de EG/Franse Republiek — *Steun aan visserijbedrijven* — 13 maart 1985

De Commissie van de EG heeft het Hof verzocht vast te stellen, dat de Franse Republiek een krachtens het Verdrag op haar rustende verplichting niet is nagekomen door niet binnen de gestelde termijn gevolg te geven aan beschikking 83/313 van de Commissie inzake door de Franse regering toegekende steun voor het behoud van de werkgelegenheid in de zeevisserij.

De omstreken steun bestond in de praktijk uit een aan alle visserijbedrijven toegekende subsidie van FF0,105 per liter gasolie. De Franse regering zou hebben meegedeeld dat het brandstofverbruik slechts als criterium voor de toekenning van de steun werd gebruikt, maar dat de steun wel degelijk moest worden beschouwd als steun voor het behoud van de werkgelegenheid.

Sedert 1974 werd deze steun in Frankrijk regelmatig toegekend, de Commissie had toestemming verleend voor toekenning ervan in 1974 en 1975 en geen bezwaar gemaakt tegen hernieuwing van deze maatregel in 1977.

In 1980 besloot de Commissie evenwel de in artikel 93, lid 2, van het Verdrag bedoelde procedure in te leiden, omdat zij van oordeel was dat de steun op dat ogenblik geen overgangssteun meer was, maar steun bij de bedrijfsvoering die werd toegekend zonder reële tegenprestatie van de begunstigten en een belangrijke en rechtstreekse invloed op het handelsverkeer tussen de Lid-Staten had.

In december 1981 besloot de Franse regering de betrokken steun te verdubbelen en meldde zij de verlenging van de steunmaatregel voor 1982 aan.

Bij beschikking 83/313 stelde de Commissie vast dat de betrokken steun onverenigbaar was met artikel 92 van het Verdrag en verklaarde zij dat hij niet meer mocht worden toegekend.

De Franse regering heeft de Commissie laten weten dat de invoering van de steun tot diepgaande structuurwijzigingen in de visserijsector heeft bijgedragen, het handelsverkeer in visserijprodukten tussen de Lid-Staten niet heeft gehinderd en geen distorsie van de mededinging vormde.

Daar de Commissie niet tevreden was met deze uitleg heeft zij het onderhavige beroep ingesteld.

Als verweer voert de Franse regering aan dat de Commissie niet heeft aangetoond dat de omstreken steun het handelsverkeer tussen Frankrijk en de andere Lid-Staten ongunstig beïnvloedt of de mededinging binnen de Gemeenschap vervalst of dreigt te vervalsen.

De Commissie betoogt dat dit verweer neerkomt op het opnieuw ter discussie stellen van de wettigheid van beschikking 83/313, daar waar de Franse regering de in artikel 173 van het Verdrag voorgeschreven termijn van twee maanden vanaf de dag van de kennisgeving heeft laten verstrijken zonder de geldigheid van de beschikking volgens de procedure van dit artikel aan te vechten.

Het standpunt van de Commissie moet worden bijgetreden. De Franse regering kan in de onderhavige procedure niet meer opkomen tegen de overwegingen, feitelijk en rechtens, waarop de Commissie haar beschikking heeft ge-

baseerd.

Het Hof, rechtdoende, verstaat:

«1. De Franse Republiek is een krachtens het Verdrag op haar rustende verplichting niet nagekomen door niet binnen de gestelde termijn gevolg te geven aan beschikking nr. 83/313 van de Commissie van 8 februari 1983 inzake door de Franse regering toegekende steun voor het behoud van de werkgelegenheid in de zeevisserij.

2. De Franse Republiek wordt verwezen in de kosten van de procedure.»

KANTTEKENINGEN

Taalgebruik in het Zeerecht

Artikel 52, § 1, eerste lid, van de Wetten op het gebruik der Talen in bestuurszaken (W.T.) gecoördineerd bij K.B. van 18 juli 1966 bepaalt dat voor akten en bescheiden die voorgeschreven zijn bij de wetten of reglementen de private nijverheids-, handels- en financiebedrijven de taal van het gebied gebruiken waar hun exploitatiezetel of onderscheiden exploitatiezetels gevestigd zijn.

Artikel 59 W.T. zegt dat de bedrijven die handelingen of bescheiden opstellen die naar vorm in strijd zijn met art. 52, moeten worden aangemaand deze stukken te vervangen, en bij in gebreke blijven de vrederechter de vertaling door een beëdigd vertaler zal bevelen. De vervanging der bescheiden en handelingen heeft uitwerking op de datum van het vervangen bescheid.

De W.T. zijn toepasselijk over het hele land, ook in de rand- en taalgrensgemeenten en in Hoofdstad-Brussel.

Het taaldecreet van 19 juli 1973 is van toepassing op de natuurlijke en rechtspersonen die een exploitatiezetel in het Nederlands taalgebied hebben of die personeel in het Nederlands taalgebied tewerkstellen (artikel 1).

Volgens artikel 5 worden door de werkgever in het Nederlands gesteld: alle wettelijke voorgeschreven akten en bescheiden van de werkgevers, alle boekhoudkundige documenten, alle documenten welke bestemd zijn voor hun personeel.

Krachtens artikel 10 zijn de stukken en handelingen in strijd met de bepalingen van dit decreet, nietig. De nietigheid wordt ambtshalve door de rechter vastgesteld. Het vonnis beveelt ambtshalve de vervanging van de betrokken stukken. De opheffing van de nietigheid heeft pas uitwerking vanaf de dag van de indiening van de vervangende stukken bij de griffie van de arbeidsrechtbank.

Het decreet van 19 juli 1973 heeft kracht van wet in het Nederlands taalgebied, maar niet in de gemeenten met bijzondere regeling.

Het is zeer moeilijk de W.T. en het taaldecreet toe te passen in het zeerecht. Aldus bv. de factuur of het cognossement, beide wettelijk voorgeschreven documenten (fiscale wetten en artt. 85 en 86 van boek II van het Wetboek van Koophandel). Ondanks onze suggesties de wet en het decreet te amenderen in de zin dat geen verplicht taalgebruik wordt opgelegd voor documenten bestemd voor een ander eentalig gebied of voor het buitenland, heeft de wetgever en de decreetgever hieraan geen gevolg gegeven (*Taalgebruik*

in het bedrijfsleven, eerste druk 1964, p. 20-21, derde druk 1980, nrs. 28-29; «De bevoegdheid van de cultuurraden i.v.m. de taalregeling in het bedrijfsleven. Enkele suggesties voor nieuwe decreten», *R.W.*, 1971-72, 1873).

De Vaste Commissie voor Taaltoezicht (V.C.T.) houdt zich streng aan de wet en heeft in een advies van 4 februari 1965 beslist dat, wanneer een factuur krachtens een wet of reglement is voorgeschreven, ze wat betreft de essentiële vermeldingen die ze draagt, een bescheid is voorgeschreven door art. 41 (thans art. 52) van de wet van 2 augustus 1963 (opgenomen in de W.T.).

Wat het cognossement betreft, besliste de V.C.T. dat het diende te worden gesteld in de taal van het gebied waar de exploitatiezetel van de rederij gelegen is die het uitschrijft (V.C.T., 9 september 1965, nr. 1061).

Er zijn nog andere wettelijk voorgeschreven documenten:

- teboekstelling van zeeschepen en binnenschepen ten kantore van de bewaring van scheepshypothecken te Antwerpen (wet van 2 april 1965 betreffende de nationaliteit van zeeschepen en de teboekstelling van zeeschepen en binnenschepen);

- meetbrief (wet van 20 juni 1883, aangevuld door de wet van 12 september 1920);

- aanvraag van zeebrief (wet van 13 april 1965, verplichte vermeldingen: artikel 4 van de wet);

- bewijs van zeewaardigheid (wet van 25 augustus 1920);

- aanvragen inzake toekenning van scheepskredieten (wet van 23 augustus 1948, gewijzigd bij de wetten van 7 juni 1949 en 23 maart 1950; beslissing V.C.T., 9 september 1965, nr. 1061);

- polissen i.v.m. onderlinge zeeverzekering tegen oorlogsrisico's (K.B. 7 augustus 1939; V.C.T., idem);

- aanvragen om machtiging i.v.m. behoud en uitbreiding van 's lands vloot (K.B. 14 oktober 1939, gewijzigd door K.B. 10 mei 1940; V.C.T., idem);

- contracten m.b.t. crisisvoorschotten aan kustreders (K.B. 5 november 1959; V.C.T., idem);

- aanvragen tot het bekomen van slooppremies voor vissersvaartuigen (K.B. 29 november 1961; V.C.T., idem);

- toelating verkoop van schepen (K.B. 14 oktober 1937 en 10 mei 1940);

- machtiging voor het bouwen van binnenschepen (Ministerie van Verkeerswezen, besluitwet 30 november 1944);

- erkenningsaanvragen voor bepaalde types van binnenschepen (Ministerie van Openbare Werken — Bestuur der Waterwegen);

- zeeverslag (artt. 78 e.v. Zeewet; V.C.T., 9 september 1965, nr. 1061);

- machinedagboek (V.C.T., idem);

- radiodagboek (V.C.T., idem);

- oliejournaal (V.C.T., idem);

- passagierslijsten (V.C.T., idem).

Is een zeeschip een exploitatiezetel? De V.C.T. besliste dat een zeeschip moet worden beschouwd als een exploitatiezetel van de rederij. Ieder zeeschip dat de Belgische nationaliteit heeft verkregen door het vervullen van de voorwaarden bepaald door de wet van 2 april 1965, wordt beschouwd als deeltmakend van het gebied van het land waarvan het de vlag voert. De wetten op het taalgebruik in bestuurszaken dienen dus te worden nageleefd aan boord

van Belgische zeeschepen. Ieder schip heeft een thuishaven die voor dit schip als de wettelijke woonplaats dient te worden beschouwd. De exploitatiezetel, die het taalgebied bepaalt, moet dan ook beschouwd worden als gevestigd in de thuishaven (V.C.T. 15 juni 1965, nr. 792; 9 september 1965, nr. 1061).

Deze beslissingen hebben tot gevolg dat alle documenten die wettelijk of reglementair zijn voorgeschreven, of bestemd zijn voor het personeel, opgesteld aan boord van Belgische zeeschepen met Antwerpen als thuishaven, in het Nederlands moeten worden opgesteld.

Op 17 oktober 1967 besliste de V.C.T. (nr. 1976) dat het overbrengen van de immatriculatiehaven van een zeeschip van Antwerpen naar Brussel, wanneer de thuishaven in Antwerpen gevestigd blijft, geen terugslag heeft op de verplichtingen welke aan de koopvaardij zijn opgelegd bij artikel 52 W.T.

I. De Weerd

BOEKEN

JAN VELAERS, **Het Arbitragehof**, met woord vooraf van Jan GIJSELS, Antwerpen - Apeldoorn, M. Kluwer's Internationale Uitgeverij, 1985, 229 p.

Lang aangekondigd is de commentaar van Jan Velaers over het Arbitragehof eindelijk verschenen. Twee omstandigheden lagen ten gronde aan dit uitblijven. Allereerst de laattijdige plechtige installatie van het Hof op 1 oktober 1984, meer dan een jaar na de publikatie van de organieke wet van 28 juni 1983 in het Belgisch Staatsblad (*B.S.* van 8 juli 1983; *err. B.S.* van 28 juli 1983). Vervolgens de aanslepende parlementaire voorbereiding van de wet van 10 mei 1985 betreffende de gevolgen van de door het Arbitragehof gewezen vernietigende arresten (*B.S.* van 12 juni 1985). En zoals de auteur het terecht opmerkt, onder geen beding mocht de lezer deze voor de rechtspraktijk zo belangrijke wet worden onthouden.

Het Arbitragehof is geen Grondwettelijk Hof. Enerzijds kan het door de burger niet rechtstreeks geadieerd worden en anderzijds is zijn bevoegdheid om de nationale wetten en de gemeenschaps- en gewestelijke decreten aan de Grondwet te toetsen, beperkt tot de bepalingen die handelen over de bevoegdheid van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten. Daarentegen is het Arbitragehof zonder enige twijfel een rechtscollege, weliswaar «sui generis» gezien zijn specifieke bevoegdheid, werking en samenstelling. De leden van het Hof genieten alle waarborgen voor de onafhankelijkheid in de uitoefening van een rechterlijk ambt, en de rechtsprocedure voor het Arbitragehof vertoont de essentiële kenmerken van de procedure voor een rechtscollege.

Het boek gaat uitgebreid in op de twee wijzen waarop bevoegdheidsconflicten bij het Arbitragehof aanhangig kunnen worden gemaakt. De beroepen tot vernietiging beantwoorden aan een «abstract toezicht» vanwege het Hof op de wetten en decreten. Door te antwoorden op de prejudiciële vragen van een rechtscollege wordt dit toezicht «concreet». Ook aan de organisatie, de werkwijze en de rechtspleging (titel V van de organieke wet beslaat 49 artikelen!) voor het Arbitragehof wordt ruime aandacht besteed. De drie fundamentele kenmerken van deze rechtspleging zijn: 1) de rechtsprekende functie van het Arbitragehof, waardoor de beginselen van behoorlijke rechtsbedeling door het Hof moeten worden gewaarborgd; 2) het essentieel schriftelijk (art. 62) en inquisitoriaal (art. 74) karakter van het onderzoek, zoals dit ook voor de Raad van State het geval is; 3) de kosteloosheid van de procedure.

De auteur ontgaat geenszins de twistpunten waartoe de wet van 28 juni 1983 aanleiding geeft. Een aantal vragen zal het Arbitragehof ontegenzeglijk zelf dienen te verhelderen. Zo bijvoorbeeld hoe

het begrip «rechtscolleges» die bevoegd zijn tot het stellen van een prejudiciële vraag, geïnterpreteerd moet worden. De voorbereiden-de teksten van de wet van 28 juni 1983 pleiten voor een extensieve interpretatie van het begrip: alle hoven en rechtbanken, met inbegrip van de administratieve rechtscolleges. Ook komen in de wet een aantal leemten voor. Zo is een rechtscollege dat met toepassing van artikel 15, § 2, weigert een prejudiciële vraag te stellen, omdat het Arbitragehof reeds eerder een vraag met hetzelfde onderwerp beantwoord heeft, niet gebonden door dit antwoord (lezing van de artikelen 15, § 2, juncto 17). De auteur verwerpt een zodanige interpretatie van de wettelijke tekortkoming echter als «in strijd met het opzet van de wetgever om bevoegdheidsconflicten door het Arbitragehof te laten regelen».

Nu de eerste beslissingen van het Arbitragehof gepubliceerd zijn (twee arresten van 5 april 1985, *J.T.*, 1985, 349 en 351) vinden we belangwekkende aanwijzingen over de interpretatie door het Hof van de in artikel 9 van de organieke wet vermelde grondvoorwaarden voor schorsing.

Ook voor het Parlement is de kous nog niet af. De bevoegdheid van de voorzitters van de wetgevende vergaderingen om op verzoek van twee derde van hun leden een beroep tot vernietiging in te stellen (art. 1, § 2), hangt af van de inwerkingtreding van de artikelen 24 en 25 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, en dus indirect van de hervorming van de Senaat (herziening van de artikelen 53 en 54 van de Grondwet).

In welke volgende fase van de staatshervorming ons land ook moge terechtkomen, en ongeacht «(of wij over zes jaar Sint-Anna zullen zien komen)» (de opmerking werd opgetekend uit de mond van senator Vanderpoorten), is het de opmerkelijke verdienste van Jan Velaers de rechtspracticus een veilig houvast ter hand te hebben gesteld in zijn belangstelling voor het Arbitragehof, dit nieuwe rechtscollege buiten de rechterlijke macht.

Tot slot kan nog opgemerkt worden dat de kleur van de boekomslag net geen koningsblauw is, zoals voorgeschreven voor de ambtskledij van de leden van het Hof. Maar ook hier mag gerust gezegd worden dat de kleren de man niet maken.

Alain Coppens

A. BERGMANN en M. FERID, *Internationales Ehe- und Kind-schaftsrecht*, 10 dl., zesde druk, Verlag für Standesamtswesen, Frankfurt (Main), 81ste, 82ste en 83ste aanvulling, Frankfurt, 1984-85.

Het basiswerk (*R.W.*, 1983-84, 2995) en de vorige aanvullingen (*R.W.*, 1984-85, 911) werden door W. Pintens besproken. Inmiddels verschenen weer drie nieuwe aanvullingen (81 tot 83) waardoor het werk wordt geactualiseerd tot 30 april 1985. De landen die dit keer worden behandeld zijn Angola, Argentinië, België, Burundi, Ecuador, Finland, Frankrijk, Griekenland, Iran, Israël, Italië, Japan, Joegoslavië, Tsjechoslovakië, Tunesië en de Amerikaanse staten Californië en Colorado.

Voor België worden onder meer de wet van 2 december 1982 (echtscheiding na vijf jaar feitelijke scheiding) en de nationaliteitswet van 28 juni 1984 opgenomen. Voor het eerst sinds 1978 worden van dit land aanvullingen gepubliceerd.

Burundi is een nieuw trefwoord dat werd verzorgd door E. Jayme, J. Pauwels en W. Pintens. Naast een complete behandeling van het personen- en familierecht zelf, wordt ook aandacht besteed aan de bepalingen uit de Grondwet van 20 november 1981 die op materies van het personen- en familierecht betrekking hebben. Artikel 17 van deze Grondwet erkent het gezin als natuurlijke grondslag van de maatschappij. Onder «gezin» wordt duidelijk het monogame gezin begrepen, zoals blijkt uit de wet van 15 januari 1980. Artikel 366 van het Strafwetboek legt trouwens ernstige geldboeten op aan personen die zich aan polygamie of polyandrie schuldig maken.

In Ecuador poogt de wet van 29 december 1982 het «feitelijk huwelijk» juridisch onder controle te krijgen. Het bestendige en monogame feitelijke huwelijk dat, tussen twee ongetrouwden, meer dan twee jaar heeft geduurd, geldt als basis voor een gemeenschap van goederen. Vermoed wordt dat er een feitelijk huwelijk bestaat, wanneer man en vrouw zoals huwelijkspartners zijn opgetreden in hun sociale betrekkingen of als dusdanig door vrienden,

buren of verwanten worden beschouwd. De gemeenschap wordt beëindigd door het overlijden van een partner of door zijn huwelijk met een derde persoon. Verder kan de gemeenschap in overleg of eenzijdig worden opgezegd, evenwel met inachtneming van een aantal strikte vormvereisten.

In Finland zijn door de wet van 10 augustus 1984 nieuwe bepalingen in verband met de nationaliteit van kracht geworden. Deze wijzigingen werden ingegeven door de internationale verplichtingen ten aanzien van de gelijkstelling tussen man en vrouw, door een tendens naar eenmaking van het nationaliteitsrecht in de noordelijke landen en door overwegingen van internationaalprivaatrechtelijke aard.

Het familierecht in Griekenland onderging drastische hervormingen door de wetten van 7 april 1982 en 18 februari 1983. De eerstgenoemde wet schaft de bepaling af waarbij leden van de oostelijk orthodoxe kerk noch onderling noch met een andere christen konden huwen zonder kerkelijke ceremonie met interventie van een priester. Een huwelijk waarbij deze regels niet werden in acht genomen, was absoluut nietig. De nieuwe regeling laat de keuze tussen een civil en een religieus huwelijk voor zover door dit laatste de openbare orde niet in het gedrang wordt gebracht.

In Iran wordt de aanpassing van het personen- en familierecht aan de Islam verder gezet. Zo wordt door de wet van 27 februari 1983 de meerderjarigheid voor mannen op vijftien, voor vrouwen op negen jaar vastgesteld. Deze leeftijd bedroeg voorheen uniform achttien jaar. Om te kunnen huwen moet voortaan slechts de puberteit zijn bereikt en dan nog bestaan er uitzonderingen die een vroeger huwelijk mogelijk maken.

De wet van 21 april 1983 die voortaan in Italië de nationaliteit regelt, wordt zonder commentaar afgedrukt. Ook over de nieuwe adoptiewet van 4 mei 1983 ontbreekt vooralsnog een uitgebreide analyse.

Voor de Verenigde Staten worden Californië en Colorado besproken. Voor Californië wordt een ruim overzicht gegeven van de bestaande wetgeving, met het nodige oog voor detail. Zo blijkt dat pas sinds 1977 in de huwelijksdefinitie wordt vermeld, dat het gaat om een overeenkomst tussen een man en een vrouw.

Rik Torfs

MEDEDELINGEN

Jaarvergadering 1985 Nederlandse Juristenvereniging

Het is voor een voorzitter van de Vlaamse Juristenvereniging, die dit jaar haar 100 jarig bestaan viert en binnenkort haar 30e wetenschappelijk congres houdt, een verrassend gevoel de preadviezen van de Nederlandse Juristenvereniging in de handen gestopt te krijgen onder de hoofding «115e jaargang van de Handelingen der NJV».

De jaarvergaderingen startten inderdaad in 1870 met de wezenlijke bedoeling te praten over het ius constituendum.

De Nederlandse oudere zustervereniging doet alle gerechtelijke arrondissementen aan, alwaar een regelingscommissie, bestaande uit de plaatselijke autoriteiten (president rechtbank, stafhouder, ...) de ontmoeting voorbereidt.

Op 14 juni 1985 werd de jaarvergadering in Haarlem gehouden; in de voormiddag steeds gewijd aan een privaatrechtelijk onderwerp, ditmaal «Het overgangsrecht nieuw B.W.» (preadviezen C.J.H. Brunner en H. Stein) en in de namiddag aan een publiek (straf)rechtelijk onderwerp, met name «Openbare Orde» (preadviezen H.Ph.J.A.M. Hennekens en J.J.H. Suyver). Daar de preadviezen tijdig worden toegestuurd wordt geen inleiding gegeven, maar start men meteen met de discussie waarop dan een stemming volgt over de vraagpunten. Door deze stemming wordt uiting gegeven aan het door de Nederlandse juristen gewenste wetgevingsbeleid. Het werd telkens een boeiend dispuut.

Voor een kritische preliminaire benadering van de preadviezen, kan verwezen worden naar de aantekeningen van J.C.M. Leyten

en H. Maarseveen in het Nederlands Juristenblad van 8 juni 1985. Nadien volgde een mooie receptie in het provinciaal gouvernementsgebouw van Haarlem en een gezellig avondmaal, waar de traditionele groet namens de Vlaamse Juristenvereniging werd gebracht.

M. Storme

Studiedag over het Kort Geding te Antwerpen op 11 oktober 1985 — Vraagpunten

In het eerste nummer van de nieuwe jaargang werd het programma van de studiedag over het kort geding te Antwerpen op 11 oktober 1985 bekend gemaakt. Hierna volgt thans de tekst van de vraagpunten bij de uiteenzettingen:

I. Vraagpunten bij de uiteenzetting van G. De Leval en J. Van Compernelle over «Actuele problemen van het kort geding»:

1. Wanneer is er sprake van urgentie?
2. Is de urgentie een toelaatbaarheidsvoorwaarde?
3. Bespreking van de cassatierechtspraak inzake de uitspraak bij voorraad.
4. Evolutie van de rechtspraak m.b.t. de toekenning van provisionele bedragen in kort geding.
5. Het kort geding in administratieve aangelegenheden.
6. Het kort geding en het vennootschapsrecht.
7. Het kort geding en het contractenrecht.
8. Het sociaalrechtelijk kort geding.
9. Het kort geding en het familierecht.
10. Het kort geding en het Europees Bevoegdheids- en Executierecht.
11. Het kort geding, de uitvoerbaarheid bij voorraad en het kantonnement.
12. Gevolgen van het devolutief karakter van het hoger beroep tegen een beschikking in kort geding en tegen de beslissing van de bodemrechter.

II. Vraagpunten bij de uiteenzetting van A. Van Oevelen en D. Lindemans over «Het kort geding: herstel van schade bij andersluidende beslissing van de bodemrechter»

1. Kan de bepaling van artikel 1398, tweede lid, Ger. W. worden beschouwd als een regel van objectieve aansprakelijkheid die, los van enige fout, tot schadeherstel verplicht, of kan de tenuitvoerlegging van een bij voorraad uitvoerbaar vonnis, in geval van hervorming, op zichzelf als een quasi-delictuele fout worden beschouwd? Kan zulke tenuitvoerlegging als foutief worden beschouwd in het geval er reeds verzet of hoger beroep is ingesteld?
2. Wat is de werking, op de beslissing in kort geding, van een andersluidend bodemvonnis? Vanaf welk ogenblik hebben de daaruit voortvloeiende gevolgen hun uitwerking?
3. Wanneer de bodemrechter anders heeft beslist dan de rechter in kort geding, kan men dan, voor het bepalen van de rechten en plichten van partijen, een beroep doen op:
 - a) een analogische toepassing van artikel 1398, tweede lid, Ger. W.?
 - b) de principes van de onverschuldigde betaling? Zo ja, dient de procespartij die in kort geding het pleit won maar ten gronde in het ongelijk werd gesteld, dan als een ontvanger te goeder of te kwader trouw te worden beschouwd in de zin van de artikelen 1378 e.v. B.W.?
 - c) andere juridische regelen? Zo ja, welke?
4. Kan de procespartij, die een tegen haar in kort geding uitgesproken veroordeling vrijwillig of gedwongen ten uitvoer legde, na een andersluidende beslissing van de bodemrechter, in voorkomend geval «teruggave» en/of «vergoeding» vragen van wat zij presteerde in uitvoering van de beslissing in kort geding, in het bijzonder van:
 - a) de betaalde geldsommen en geleverde goederen?
 - b) de interesten?
 - c) de verrichte prestaties of de nageleefde stopzettingen?
 - d) de executiekosten en de dwangsommen?
5. Dient, gelet op de werking, op de beslissing in kort geding, van een andersluidend bodemvonnis, van de partijen en hun raadslieden een grotere zorgvuldigheid te worden gevraagd bij het aan-

wenden van een procedure in kort geding dan bij het voeren van een geding ten gronde?

BERICHTEN

Vlaamse Juristenvereniging — Eeuwfeestviering 18 oktober 1985

Op vrijdag 18 oktober 1985 wordt te Gent het honderdjarig bestaan van de Vlaamse Juristenvereniging gevierd.

Programma:

voormiddag

9u30 Colloquium «Vijftig jaar taalwetgeving in rechtszaken» in het Pand, Onderbergen 1

12u00 Lunch

namiddag

15u00 Feestzitting in de Aula van de Rijksuniversiteit, Volderstraat.

Het woord zal worden gevoerd door prof. M. Storme, voorzitter, ere-raadshere en ere-ondervoorzitter A. De Vreese en mr. B. Maes

17u30 Receptie in het Pand

avond

20u00 Banket in het Bijloke museum, Godshuizenlaan.

Het Vlaams Rechtsgenootschap Leuven 100 jaar

Het Vlaams Rechtsgenootschap, de faculteitskring van de rechtsstudenten te Leuven, viert dit academiejaar zijn honderdjarig bestaan.

Het Vlaams Rechtsgenootschap werd door enkele professoren en studenten in 1885 opgericht om aan de toen bijna volledig franstalige Leuvense universiteit «De Vlaamsche rechtstaal aan te leren en ons Vlaamsche volk recht te doen wedervaren».

De leden van het VRG hielden pleitoefeningen, schreven juridische opstellen en verspreidden moties over de rechtsbedeling en de rechtstaal. Langzamerhand werd de werkkring verruimd en naast pleitoefeningen organiseerde men rechtscongressen, gaf men een tijdschrift uit, richtte men een cursusdienst op, deed men aan culturele ontspanningsactiviteiten en verzorgde men «revues».

Op dinsdag 22 oktober vindt het officiële gedeelte van deze viering plaats, zowel voor oud-studenten als studenten.

Om 14u00 is er een eucharistieviering in de Sint-Pieterskerk te Leuven, om 15u30 de opening van een tentoonstelling, een academische zitting en een receptie in de universiteitshall, en 's avonds een banket in de Salons Georges.

Alle oud-VRG leden worden nog persoonlijk uitgenodigd.

Inschrijvingen voor de academische zitting kunnen nu reeds telefonisch geschieden bij het secretariaat van de Rechtsfaculteit. Tel. 016/23.09.71.

Ook kan u ere-lid worden door storting van 1000 fr. op rekening nr. 431-0126761-49 van «100 jaar VRG».

Recyclageseminarie voor accountants te Antwerpen

De Belgische Kamer der Rekenplichtigen van Antwerpen (secretariaat: Israëlitenstraat 5, 2000 Antwerpen), organiseert dit jaar opnieuw een aantal recyclageseminarie over de volgende onderwerpen: micro-informatica, recente wijzigingen in de belastingwetgeving en boekhoudrecht en vennootschapswetgeving.

Deze seminarie vinden wekelijks plaats van 26 september tot 5 december, telkens op donderdagavond om 19u30 in het Torenggebouw van de Kredietbank. De deelname in de kosten bedraagt 7.000 fr

TIJDSCHRIFTEN

Journal des tribunaux, 1984

nr. 5315, 1 december

Jadot, B., Les effets de l'enquête publique en matière d'aménagement du territoire. Développements récents de la jurisprudence; Linsmeau, J., noot onder Vred. Verviers, 4 juni 1984 (gemeentebelasting, reglement strijdig met de Grondwet).

nr. 5316, 8 december

Wallemacq, A., Le registre national des personnes physiques; Hannequart, Y., noot onder Kh. Bergen, 25 maart 1982 (aansprakelijkheid, grondwerken nabij elektriciteitsleiding, afgifte van situatieplan door eigenaar, fouten in het plan, aansprakelijkheid van de eigenaar).

nr. 5317, 15 december

Vandecasteele, A., Les règlements n° 1983/83 et 1984/83 de la Commission des Communautés européennes en matière de distribution. Complément d'informations; De Bauw, J.A.E., Le mariage canonique.

nr. 5318, 22 december

Bibliographie des «Mélanges».

nr. 5319, 29 december

Tables des matières parues au cours de l'année 1984.

Journal des tribunaux du travail, 1984

nr. 302, 10 december

Gosseries, Ph., Question d'actualité dans le contentieux de l'assurance chômage — Les articles 126 et 128 de l'arrêté royal du 20 décembre 1963.

nr. 303, 20 december

Gosseries, Ph., idem.

nr. 304, 31 december

Table analytique 1984.

Panopticon, 1984

nr. 6, november-december

Bouverne-De Bie, M., Over jeugdwerkloosheid of: de gedwongen kwetsbaarheid van een generatie, Broothaerts, J.P., Mentens, R. en De Soete, G., De verblijfsduur van geïnterneerden in een bijzondere afdeling tot bescherming van de maatschappij: een empirisch onderzoek; Van Kerkvoorde, J., Twintig jaar strafrechtspiegeling in België.

Revue critique de droit international privé, 1984

nr. 4

Dutoit, B. en Majoros, F., Le lacis des conflits de conventions en droit privé et leurs solutions possibles; De Quenaudon, R., Quelques remarques sur le conflit de lois en matière de représentation volontaire; Lagarde, P., noot onder Cass. fr. (nationaliteit, niet-verstrijken van termijn van verkrijging, verbod tot betreding van het Frans territorium, wettelijkheid); Batiffol, H., noot onder Cass. fr. 15 mei 1984 (internationaal verdrag, vaststelling van datum in het verdrag, latere publikatie in «Journal officiel», relevante datum); Ancel, G., noot onder Cass. fr., 24 januari 1984 (huwelijksvermogensrecht, lokalisatie van de patrimoniale belangen); Bischoff, J.M., noot onder Cass. fr., 14 maart 1984 (staats-immuniteit).

Revue Générale des Assurances et des Responsabilités, 1984

nr. 9, november

De Leval, G., L'inégalité entre les saisis; Legrand, J.P., en Ernault, F., Le mandat apparent du courtier d'assurance (noot onder Vred. 15 januari 1982).

nr. 10, oktober

Meulders, L., Le concours des différents régimes de responsabilité prévus aux articles 1384 à 1386bis du code civil.

Revue trimestrielle de droit commercial et de droit économique, 1984

nr. 4, oktober-december

De Keuwer-Defossez, F.,

L'unification des sociétés civiles et commerciales: vers un droit commun? Les sociétés en participation; Hassler, Th., L'intérêt commun; Sulpasso, B., Affacturage à l'exportation: une réglementation uniforme est-elle possible? Derruue, J. e.a., Chroniques de législation et de jurisprudence françaises.

S.E.W., 1984

nr. 11-12, november-december

Braeckmans, H., Het Europees monetair stelsel en het privaatrecht gebruik van de ECU; Slot, P.J., Economische deregulering? Akyürek-Kievits, H.E., noot onder H.v.J., 9 november 1983 (hanteren van een kortingssysteem, art. 86 EEG); Timmermans, C.W.A., noot onder H.v.J., 31 januari 1984 (art. 106 EEG, transfer van deviezen in het kader van toerisme).

Sociaalrechtelijke kronieken, 1984

nr. 9

De Foer, A., Nogmaals enkele beschouwingen rond het begrip onvrijwillige werkloosheid; Jacqmain, J., noot onder Arbh. Brussel, 6 juni 1984 (arbeidsovereenkomst, dringende reden, recht van onderzoek, beperking).

Tijdschrift voor Belgisch handelsrecht, 1984

nr. 11

Buyle, J.P., La carte de banque à pistes magnétiques; Ponet, F., Hoedanigheid commissionair-expéditeur (noot onder Kh. Brussel, 13 oktober 1983)

Tijdschrift voor sociaal recht, 1984

nr. 8

Pieters, D., Werkloosheidsuitkeringen voor zelfstandigen.

Weekblad voor privaatrecht, notariaat en registratie, 1984

nr. 5720, 1 december

Wesseling-Van Gent, Vergelijking tussen verzoekschrift- en dagvaardingsprocedure, Van Verschuer, W.F.H., Hoofdelijke aansprakelijkheid en regres; Joppe, I.S., Overzicht der Nederlandse rechtspraak. IPR. Huwelijksvermogensrecht.

nr. 5721, 8 december

Van der Ploeg, P.W., De ouderlijke boedelverdeling, het notariaat, de kantonrechter en de rechtspraak, Bockwinkel, A., Over de ouderlijke boedelverdeling; Davids, W.J.M., Verzorgingsplicht, ouderlijke boedelverdeling en de kantonrechter; Boeser, E., Ouderlijke boedelverdeling waarbij minderjarigen en onder curatele gestelden zijn betrokken; Perrick, S., Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Erfrecht.

nr. 5722, 15-29 december

Herziening van de Successiewet 1956; Perrick, S., Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Erfrecht (11 november 1983 - 15 september 1984); Van der Ben, G., Recente rechtspraak.

Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, 1984

nr. 6, juni

X., Tekst van het Verdrag nr. 157 betreffende de instelling van een internationaal stelsel voor behoud van rechten op het gebied van de sociale zekerheid, aangenomen door de Internationale Arbeidsconferentie tijdens haar 68e zitting, die van 2 tot 23 juni 1982 te Genève werd gehouden; Perrin, G., Naar een grenzeloze sociale zekerheid: Twee nieuwe instrumenten van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO); X., Wetgeving; De Beys-Ugeux, J., Tege-moetkomsten aan minder-validen (noot onder Arbh. Bergen, 12 maart 1984); Millet, G., Vereiste banden tussen de rechthebbende en het kind voor de toekenning van kinderbijslag in de werknemersregeling; X., Het wereldactieprogramma voor de minder-validen; X., Confrontatie met de economische crisis: welke methodes voor een plan-economische financiering van de sociale zekerheid?; X., Intergouvernementele O.E.S.O.-conferentie betreffende de groei van de werkgelegenheid in het verband van de structurele verandering (inleidende verklaring van secretaris-generaal E. Van Lennep).